

T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

SON DURUM

2019

İÇİNDEKİLER

1. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ	1
1.1.Giriş	1
1.2. GAP'ın Tarihçesi	2
1.3 GAP'ın Gelişme Aşamaları	2
1.3.1. GAP Eylem Planı Sulamalar	2
1.3.2. Entegre Proje Yaklaşımı	4
1.3.3. GAP Master Planı (1989)	4
1.3.4. Sürdürülebilir İnsani Gelişme.....	4
1.3.5. GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010)	6
1.3.6. GAP Eylem Planı (2008-2012)	6
1.3.7. GAP Eylem Planı (2014-2018)	6
2. DEMOGRAFİK BİLGİLER	8
2.1. Yüz ölçümü ve Nüfus	8
2.2. Göç.....	12
3. GAP BÖLGESİ YILLIK GELİR DAĞILIMI	17
3.1. GAP Bölgesi Yıllık Gelir Dağılımı	17
4. GAP'IN FİNANSMAN DURUMU	18
4.1. GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri	18
5. GAP EYLEM PLANLARI	23
5.1. Eylem Planları Finansmanı.....	23
6. GAP BÖLGESİ SEKTÖREL VERİLERİ	25
6.1. Tarım Sektörü	25
6.1.1. Sulama Yatırımları.....	30
6.1.2. Sulama Yönetimi	34
6.1.3. Traktör Sayısı.....	34
6.1.4. Hayvancılık	35
6.1.5. Su Ürünleri.....	36
6.2. Enerji Sektörü	37
6.3.Sanayi Sektörü	38
6.3.1. Yatırım Teşvikleri.....	38
6.3.2. İhracat ve İthalat.....	40
6.3.3. Organize Sanayi Bölgeleri.....	43
6.3.4. Küçük Sanayi Siteleri.....	45
6.3.5. İstihdam.....	46
6.4. Ulaştırma Sektörü	49
6.5.Kültür-Turizm Sektörü	50
6.5.1.Turizm	50
6.5.2. Kültür	52

6.6. Kırsal ve Kentsel Altyapı	52
6.7. Eğitim Sektörü.....	52
6.8. Sağlık Sektörü.....	55
7. GAP EYLEM PLANI KAPSAMINDAKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER.....	57
8. SONUÇ.....	61

Tablolar Dizini

Tablo 1: Gap Eylem Planında Yer Alan Sulamalar (1.057.803 Ha)	3
Tablo 2: Gap Bölgesi Nüfusunun İllere Göre Dağılımı(2000-2007-2012-2019).....	8
Tablo 3: Gap Bölgesi'nde İl Ve İlçede Yaşayan Nüfus Oranı Ve Nüfus Yoğunluğu(2000, 2007, 2012, 2019).....	10
Tablo 4: Gap Bölgesi Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde).....	11
Tablo 5: Yıllara Göre Hane Halkı Büyüklüğü (2000-2007-2012-2019) (Kişi).....	11
Tablo 6: Bebek Ölüm Hızı (Binde) Ve Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı).....	12
Tablo 7: Göç Hızı En Yüksek Olan İlk 20 İl Ve Bu İller İçerisinde Gap İllerinin Sırası (2000, 2012, 2019)	13
Tablo 8: Gap Bölgesi'ndeki İllerin Aldığı, Verdiği Göç Ve Net Göç Hızı (2000-2012-2019).....	14
Tablo 9: Bölgelerin Aldığı Ve Verdiği Göç (2000, 2012, 2019)	16
Tablo 10: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, 2007-2012-2019.....	17
Tablo 11: Gap'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri (1990-2019) (Bin TL)	19
Tablo 12: Gap Kapsamında Sağlanan Krediler	20
Tablo 13: Gap İdaresi Tarafından Sağlanan Hibeler.....	21
Tablo 14: Gap Eylem Planları Harcaması Bin TL.....	24
Tablo 15: Gap Bölgesi'nde Seçilmiş Bitkisel Ürünlerin Ekim Alanları Ve Üretim Miktarları (2005-2010-2019).....	27
Tablo 16: Gap Bölgesi'nde Seçilmiş Sebzelerin Ekim Alanları Ve Üretim Miktarları (1995-2005-2019).....	28
Tablo 17: Gap Bölgesi'nde Seçilmiş Meyvelerin Ekim Alanları Ve Üretim Miktarları (1995-2005-2019)	29
Tablo 18: Dsi Tarafından Tamamlanan Ana Kanallar (2019) (Metre).....	30
Tablo 19: Dsi Tarafında Gap Bölgesi'nde Sulamaya Açılan Alanlar (2019)	31
Tablo 20: 2019 Yılı İçerisinde Sulamaya Açılan Alanlar (Ha)	33
Tablo 21: Yıllar İtibarıyla Sulamaya Açılan Alanlar (2019).....	34
Tablo 22: Gap Bölgesi Ve Türkiye Traktör Sayısı (2000, 2007, 2019)	35
Tablo 23: Gap Bölgesi Ve Türkiye'nin Yıllara Göre Büyük Ve Küçükbaş Hayvan Varlığındaki Değişim (Adet)	36
Tablo 24: Gap Bölgesi Su Ürünleri (Ton).....	36
Tablo 25: Gap Enerji Projelerinde Fiziki Gerçekleşme Durumu	37
Tablo 26: Enerji Üretiminde Gap - Türkiye Karşılaştırması (Milyar Kwh).....	38
Tablo 27: Gap Bölgesi Ve Türkiye Yerli Ve Yabancı Yatırım Teşvik Belge Sayısı (2001-2007-2012-2019).....	39
Tablo 28: Gap Bölgesi'nin İl Bazında İhracat Değerleri (Bin Dolar)	40
Tablo 29: Gap Bölgesi İhracatının Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (2002-2007-2012-2019)	41
Tablo 30: Gap Bölgesi İl Bazında İthalat Değerleri (Bin Dolar)	41
Tablo 31: Gap Bölgesi İthalatının Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (2002-2007-2012-2019)	42
Tablo 32: Gap Bölgesi'nde Tamamlanan Osb'ler.....	44
Tablo 33: Gap Bölgesi'nde Devam Eden Osb'ler.....	44
Tablo 34: Gap Bölgesi'nde Tamamlanan Kss'ler	45
Tablo 35: Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu (15+Yaş).....	46
Tablo 36: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı.....	47
Tablo 37: Gap Bölgesi Ve Türkiye Yol Uzunlukları (Km).....	49

Tablo 38: Belediye Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş Ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2019)	51
Tablo 39: Turizm Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş Ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2019).....	51
Tablo 40: Okul Öncesi Okullaşma Oranı	53
Tablo 41: İlkokul, Ortaokul Ve Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (2014-2019).....	53
Tablo 42: İlkokulda Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı.....	54
Tablo 43: Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı.....	54
Tablo 44: Gap Bölgesi Ve Türkiye’de Hastane Ve Yatak Sayısı (2007, 2018).....	55
Tablo 45: Gap Bölgesi’nde Sağlık Personeli Sayıları (2007-2018)	56
Tablo 46: Bölge’deki Değişimler (2002-2007-2012-2019).....	60

Grafikler

Grafik 1:Gap Bölgesi Erkek-Kadın Nüfus Dağılımı, 2019	9
Grafik 2: Gap Bölgesi Nüfus Piramidi, 2019	9
Grafik 3: Gap İllerinin Bölge Nüfusu İçindeki Payı (%), 2019.....	10
Grafik 4: Bebek Ölüm Hızı Ve Doğurganlık Hızı.....	12
Grafik 5: Bölgelerin Net Göç Hızı 2008-2012-2019.....	16
Grafik 6: Gap Bölgesi Fert Başına Yıllık Gelir Dağılımı.....	18
Grafik 7: Gap Yatırım Tahsislerinin Türkiye İçindeki Payı (%).....	20
Grafik 8: Dsi Tarafından Sulamaya Açılan Alanlar (%) (2019)	33
Grafik 9: Gap Bölgesi’nin Ülkeler İle İhracatı (İlk 10 Ülke 2019) Bin Dolar	42
Grafik 10: Gap Bölgesi’nin Ülkeler İle İthalatı (İlk 10 Ülke 2019) Bin Dolar	43
Grafik 11: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2006-2019)(Bin Kişi).....	49

1. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

1.1.Giriş

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek bu yörede yaşayan insanların gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgelerarası farklılıkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan, aynı zamanda ülkemizi uluslararası alanda markalaştıran son derece önemli ve kapsamlı bir projedir.

GAP, başlangıçta Bölge'nin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak ele alınmış; Fırat-Dicle Havzası'nda sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Bu projelerle 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve yaklaşık 1,7 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı öngörülmüştür. 2002 yılında hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün (DSİ) GAP Programı'nda ise yaklaşık 1,8 milyon ha alanın sulanması hedeflenmiştir. GAP, 1989 yılında Master Plan'ın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür.

1989 yılında, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuş ve bölgesel kalkınmanın planlanması, çeşitli sektörlerde farklı kuruluşlar tarafından yürütülmekte olan GAP yatırımlarının yönlendirilmesi, izlenmesi ve kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması ile görevlendirilmiştir.

1990'larda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamalarında da sürdürülebilir kalkınma felsefesi benimsenmiş ve bu çerçevede insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri temel alınmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde, GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana geldiği ve özellikle kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapma olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, dünyada yeni kalkınma anlayışı ve kavramları ön plana çıkmış ve bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede GAP İdaresi, GAP Bölge Kalkınma Planı'nı hazırlamıştır.

GAP bugün, su kaynakları geliştirme programının yanı sıra tüm sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır.

2008 yılında GAP Bölgesi'ndeki gelişmeler ve GAP kapsamındaki yatırımlar gözden geçirilerek GAP Eylem Planı (2008-2012) hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. GAP Eylem Planı uygulamaları ile Bölge'de kamu yatırımları büyük ölçüde tamamlanmış, ekonomik ve sosyal alanda önemli merhaleler kat edilmiştir. Eylem Planı kapsamında devam eden yatırımları tamamlamak, GAP'ı sürdürülebilir kılmak ve bölgenin rekabet gücünü artıracak projeleri uygulamaya koymak üzere 2014-2018 dönemini kapsayan yeni GAP Eylem Planı da tamamlanmıştır. GAP İdaresi odaklanma ilkesini esas alan yeni nesil eylem planı hazırlıklarına başlamıştır.

GAP'ın temel hedefleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak; kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkânlarını artırarak sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktır.

1.2. GAP'ın Tarihçesi

Türkiye'nin sahip olduğu su kaynaklarından yararlanılması fikri Atatürk döneminde ortaya konulmuş ve ilk adımlar atılmıştır. 1935 yılında Atatürk'ün emriyle Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) kurulmuştur. EİEİ, ülkenin sahip olduğu su kaynaklarından elektrik enerjisi üretilmesi için "Keban Projesi" ile ilgili keşif etütlerine başlamış ve Fırat Nehri'nde incelemeler yapmak üzere Palu, Pertek, Keban Boğazı, Kömürhan, Karakaya ile Kemaliye'de birer rasat istasyonu kurmuştur. 1938 yılında Keban Boğazı'nda jeolojik ve topoğrafik etütler yapılmış; 1950-1960 yılları arasında Fırat ve Dicle üzerinde sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası ekonomik güçlükler çalışmaları uzun süre aksatmış, daha sonra yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye'de havza çalışmaları yapılması fikri oluşmuş ve ülke 26 havzaya ayrılarak etüt ve planlama faaliyetlerine başlanmıştır. Çalışmaların verimli olabilmesi için yerel organizasyonlara gidilmesi benimsenmiştir. 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan DSİ Fırat Planlama Amirliğince Fırat Havzası'nda su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgili ilk çalışmalar yürütülmüş, 1964 yılında Fırat Havzası'nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İstikşaf Raporu" geliştirilmiştir.

1968 yılında Aşağı Fırat Havzası'nda önerilen depolama tesisleri ve hidroelektrik santraller fizibilite aşamasında, sulama tesisleri de master plan aşamasında bir yerli-yabancı firmalar grubuna ihale edilmiş ve bu çalışmalar 1970 yılında tamamlanmıştır. Diğer yandan Dicle Havzası için de aynı paralelde çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğüne sürdürülmüştür. Böylece, Aşağı Fırat Havzası ile Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmış ve 1977 yılında bu iki havza için düşünülen projelerin birleştirilerek "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak adlandırılması benimsenmiştir.

Bölge'deki sosyo-ekonomik koşulların topyekûn iyileştirilmesi düşüncesi ve su kaynaklarının geliştirilmesi ile sulamaların sağlayacağı değişimin bu geniş çerçevede ele alınması rasyoneli, bir bölgesel kalkınma projesi olarak ve entegre bir yaklaşımla projeyi ele almak gereğini ortaya çıkarmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatına verilmiştir.

DPT 1988 yılında, GAP'ı entegre ve çok sektörlü bir sosyo-ekonomik kalkınma projesi olarak ele almak amacı ile GAP Master Plan çalışmasını başlatmıştır. 1989 yılında tamamlanan bu çalışma kapsamında, proje için muhtemel yönetim sistemleri ve alternatifleri de ele alınmıştır.

Bölge'de yapılacak uygulamaların çok kapsamlı olması nedeniyle planlama, projelendirme, uygulama veizleme-değerlendirme fonksiyonlarının bütünlük içinde gerçekleştirilmesini ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılmasını sağlamak amacıyla, 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

1.3 GAP'ın Gelişme Aşamaları

1.3.1. GAP Eylem Planı Sulamalar

GAP kapsamında yapımı öngörülen 13 adet proje çerçevesinde; 22 baraj inşa edilerek toplam 7.302 MW kurulu gücünde 19 hidroelektrik santral ile yılda 26,9 milyar kWh hidroelektrik enerjisi üretilecek ve GAP Eylem Planına göre, 1.058 milyon hektar tarım arazisi sulama imkânına kavuşacaktır. GAP kapsamındaki enerji projelerinde %78, GAP Eylem Planı sulama projelerinde ise %54 gerçekleştirme sağlanmıştır.

Tablo 1: GAP Eylem Planında Yer Alan Sulamalar (1.057.803 ha)

GAP EYLEM PLANINDA YER ALAN SULAMALAR					
FIRAT HAVZASI			DİCLE HAVZASI		
Proje ve Üniteleri	Alan (ha)	Aşaması	Proje ve Üniteleri	Alan (ha)	Aşaması
Aşağı Fırat Projesi	461 217		Dicle-Kralkızı Projesi	107 011	
Şanlıurfa-Harran Ovası Sulaması	147 887	İşletme	Kralkızı-Dicle Cazibe Sulamaları	17 192	Proje
				23 180	İşletme
Mardin-Ceylanpınar Cazibe Sulaması	44 761	İşletme	Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım (P2-P5)	7 119	İnşaat
	52 378	İnşaat		18 585	İşletme
	12 046	Proje		4 500	Proje
Mardin-Ceylanpınar Pom. Sul.	63 351	Proje	Kralkızı-Dicle Pompaj Sul. (P3-P4)	36 435	İnşaat
	12 980	İşletme	Batman Projesi	31 717	
	17 012	İnşaat	Batman Sol Sahil Sulaması	13 836	İşletme
Mardin-Ceylanpınar YAS Sul.	57 253	İşletme	Batman Sağ Sahil Cazibe Sulaması	9 881	İnşaat
Siverek-Hilvan Pompaj Sul.	20 041	Proje		8 000	İşletme
Bozova Pompaj Sulaması	2 635	Proje	Batman-Silvan Projesi	202 638	
	30 873	İşletme	Silvan Projesi Cazibe Sulamaları	128 897	Proje
Suruç Yaylak Projesi	74 617		Ambar Barajı Sulaması	954	İnşaat
				1 600	İşletme
			Ambar Barajı Sulaması İkmali	9 771	Proje
Yaylak Ovası Sulaması	18 322	İşletme	Pamukçay Barajı Sulaması	5 100	İşletme
Suruç Ovası Pompaj Sulaması	56 295	İşletme	Kuruçay Barajı Sulaması	200	İşletme
				4 830	İnşaat
			Başlar Barajı Sulaması	250	İşletme
				3 570	İnşaat
Adıyaman-Kahta Projesi	36 806		Bulaklıdere Barajı Sulaması	6 402	Proje
Çamgazi Barajı Sulaması	8 000	İşletme	Kıbrıs Barajı Sulaması	3 175	Proje
Gömikan Barajı ve Sulaması	7 293	Proje	Karacalar Barajı Sulaması	4 245	Proje
Koçali Barajı Sulaması	18 707	Proje	Silvan Projesi Pompaj Sulamaları	33 644	Proje
Samsat Pompaj Sulaması	2 806	İşletme	Toplam	341 366	
Gaziantep Projesi	46 444		Münferit Projeler	35 461	
Hancağz Barajı ve Sulaması	6 945	İşletme	Devegeçidi Projesi	10 600	İşletme
Kayacık Barajı Sulaması	12 000	İşletme	Silvan 1. ve 2. Kısım Sulaması	8 790	İşletme
	8 000	Proje	Nerdüş Sulaması	2 740	İşletme
Belkıs-Nizip Pompaj Sulaması	10 164	İşletme	Çınar-Göksu Projesi	4 234	İşletme
Gaziantep P2 Pompaj Sul. 2. Kısım	9 335	Proje	Garzan Kozluk Sulaması	3 973	İşletme
Toplam	619 084		Ergani Projesi	546	İnşaat
				1 320	İşletme
Münferit Projeler	58 497		10. Bölge Küçük Su İşleri	3 258	İşletme
Nusaybin Sulaması	8 600	İşletme	Aşaması	Alan (ha)	Oran (%)
Akçakale YAS Sulaması	10 255	İşletme	İnşaatı Tamamlanan (TİGEM+DSİ)	571 591	%54
Ceylanpınar YAS Sulaması	9 000	İşletme	İnşaatı Devam Eden	130 597	%12
Hacıhıdır Projesi	2 080	İşletme	İnşaatına Başlanmayan	355 176	%34
Dumluca Projesi	1 860	İşletme	Toplam	1 057 803	% 100
Ardıl Barajı Sulaması	2 533	İşletme			
Bozova-Merkez Pompaj Sul.	1 098	İşletme			
Paşabağ Sulaması	520	İşletme			
Çermik-Kale Projesi	13 942	Proje			
Buğdayhöyük Pompaj Sulaması	2 770	İşletme			
15. Bölge Küçük Su İşleri	900	İşletme			
20. Bölge Küçük Su İşleri	4 939	İşletme			

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2019, Fırat-Dicle Havzasında bulunmayan Musabeyli (3395 ha)+Kılavuzlu (7809 ha-4719 ha işletmede) ile birlikte toplam 1 065 612 ha

1.3.2. Entegre Proje Yaklaşımı

Güneydoğu Anadolu'da çok geniş alanların sulamaya açılmasıyla başlayacak olan büyük değişim Bölge'nin sosyal ve ekonomik bütün sektörlerini etkileyecektir. İlk aşamada Bölge ekonomisinin sanayi, ticaret, ulaştırma gibi tarım dışı sektörlerinin tarımsal üretimdeki artıştan doğrudan etkilenmesiyle başlayacak olan değişim, ikinci aşamada tarım dışı sektörlerin birbirinden etkilenmeleriyle de birçok boyut kazanacaktır. Tarımda sulamayla başlayıp, sanayi ve giderek diğer hizmetlere yayılacak olan bu zincirleme reaksiyon bir yandan çok değişik konularda geniş yatırım ve gelişme olanakları yaratırken, diğer yandan da sosyal ve fiziki altyapıda önemli ihtiyaçlar doğuracaktır.

Yatırımlarda etkinliğin ve sosyoekonomik kalkınmanın sağlanması, birbirlerini tamamlayıcı nitelikteki yatırımların zaman ve mekan itibarıyla koordineli bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu amaçla hazırlanan GAP Master Planı Nisan 1989'da tamamlanmıştır.

1.3.3. GAP Master Planı (1989)

Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini mali ve teknik kapasiteleri de dikkate alarak bir takvime bağlamış; bu değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde uyaracağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kentler ve kırsal alanlarla muhtemel dağılımını saptamış; eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. GAP Master Planı, çeşitli kamu kuruluşlarının kalkınma çabalarının bütünleştirilmesi ve eş güdümlendirilmesini kolaylaştıran ve Bölge gelişmesinin alması gereken seyir ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için de bir rehber niteliği taşımaktadır.

GAP Master Planı'nda plan dönemi başlangıcı olarak kabul edilen 1985 yılında, GAP'ta kişi başına düşen Gayrisafi Bölgesel Hasıla'nın (GSBH), Türkiye kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYİH) %47'si düzeyinde olduğu tahmin edilmiştir. GAP Master Planı'nda maksimum gelişme senaryosuna göre, GSBH'nin yılda %7,7 oranında artması öngörülmektedir.

Master Plan Hedefleri

- 1,7 milyon hektar alanın sulanması (GAP Bölge Kalkınma Planı'nda sulanacak alan 1,8 milyon ha olarak hedeflenmiştir),
- Yılda 27 milyar kilovatsaat hidroelektrik enerji üretiminin sağlanması,
- Kişi başına gelirin %209 oranında artması,
- GSBH'da %445 artış sağlanması.

1.3.4. Sürdürülebilir İnsani Gelişme

GAP, insanı merkez alan bir bölgesel kalkınma projesidir. Tüm kamu kaynaklı yatırımlar eşit, adil, erişilebilir, sürdürülebilir bir kalkınmanın aracıdır. Asıl hedef insan mutluluğudur.

Sürdürülebilir insani gelişme; doğal ve beşeri kaynakların optimum kullanımı yoluyla, gelecek kuşakların olanakları tüketilmeden, halkın tercih ve potansiyelinin eksiksiz bir biçimde hayata geçirilebileceği bir ortamın yaratılmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede toplum, ekonomi, kültür, kalkınmada adillik, kadın-erkek eşitliği, eğitim, sağlık, fiziksel planlama, tarım ve çevre ile ilgili konular dikkate alınmakta, bütün bu konuların merkezinde ise insan bulunmaktadır.

GAP, Bölge'nin doğal kaynaklarının akılcı kullanımı ve yönetimi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve ulusal kaynakların rasyonel tahsisi ile Bölge'de sürdürülebilir insani gelişmeyi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Proje bölgesi ile Türkiye'nin daha gelişmiş bölgeleri arasındaki farkı ortadan kaldırmayı ve eşitlikçi bir gelişmeye katkıda bulunmayı öngören GAP'ta; sosyal, çevresel, kültürel araştırmalar ve bunlara dayalı uygulamalar da bu anlamda en önemli bileşenlerdir.

Sürdürülebilirlik kavramının uluslararası kalkınma konularının gündemine girmesiyle birlikte her ülke, özel koşullarından hareketle, kendi sürdürülebilir kalkınma ölçütlerini belirlemek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin bu alandaki gereksinimlerini belirlemek amacıyla 1995 yılı Mart ayında GAP İdaresi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) ile birlikte Şanlıurfa'da bir seminer gerçekleştirmiştir. GAP Bölgesi'nin kalkınma süreciyle ilgili kesimlerin ve temsilcilerin yer aldığı, etkin bir danışma ve katılım sürecinin sağlandığı bu seminerde gerek seminerin sonuçlarına gerekse GAP Master Planı'nın amaç ve öngörülerine dayanarak, kalkınma süreci için "sürdürülebilirlik" bağlamında aşağıdaki hedefler benimsenmiştir:

1. Bölge'deki ekonomik koşulları mümkün olan en ileri düzeyde geliştirecek şekilde yatırımların artırılması,
2. Sağlık ve eğitim hizmetlerinin ülke düzeyine ulaşacak biçimde geliştirilmesi,
3. Yeni istihdam olanaklarının yaratılması,
4. Kentlerde yaşam kalitesi ile kentsel ve toplumsal altyapının, daha sağlıklı kentsel çevreler yaratılmasına olanak tanıyacak biçimde iyileştirilmesi,
5. Kırsal altyapının sulamada optimal gelişmeye olanak tanıyacak biçimde tamamlanması,
6. Bölge içi ve bölgeler arası ulaşılabilirliğin artırılması,
7. Mevcut ve yeni kurulacak sanayilerin altyapı gereksinimlerinin karşılanması,
8. Suyun, toprağın, havanın ve bunlarla ilintili ekosistemlerin öncelikli olarak korunması,
9. Karar alma ve proje uygulanmasında halk katılımının geliştirilmesi.

GAP çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri ise sosyal, tarımsal, fiziksel, mekansal, çevresel sürdürülebilirlik ile ekonomik geçerlilik olarak ifade edilmiştir. Çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik doğal kaynakların sürdürülebilirliğine, çevre ve kültürel mirasın korunmasına bağlıdır. Ekonomik geçerliliği verimli ve etkin projelerin uygulanması, istihdam olanakları, ekonomik gelişme ve özel sektör katılımı ile çok yakından ilgilidir. Sosyal sürdürülebilirlik ise katılımcılık, eşitlik, adillik ve insan kaynaklarının gelişimi ilkelerinin benimsenmesi ile sağlanabilmektedir.

Diğer yandan, sürdürülebilir kalkınma kamu sektörü ile birlikte özel sektör ve halk katılımından oluşan bir tabana dayalıdır. Kamu yatırımları sürdürülebilir kalkınmada gerekli altyapıyı oluşturmak, özel sektör ağırlıklı olarak sanayi yatırımlarını gerçekleştirmek, halk ise planlamadan uygulamaya kadar her alanda gelişmenin içinde olmak durumundadır.

Sürdürülebilir insani gelişme kavramının GAP literatürüne girmesiyle birlikte proje, ağırlıklı bir biçimde çevresel ve insani boyutları da kapsamına almış ve temel hedef olarak da Bölge insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesini benimsemiştir. Bu yaklaşım ile ekonomik büyümeye yönelik fiziksel yatırımlar da dâhil tüm proje ve uygulamalar insani gelişmeye yaptığı katkı açısından değerlendirilmektedir.

1.3.5. GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010)

GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler (Körfez Savaşı, Irak Ambargosu, terör, ekonomik krizler) meydana gelmiş ve özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren derinleşen kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapmış ve GAP'ın 2005 yılında tamamlanmasının mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Diğer yandan, dünyada çevre konularına duyarlılık artmış, katılımcılık, kalkınmanın sürdürülebilirliği, cinsiyet dengeli kalkınma gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Tüm bu nedenlerle, Bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur.

Haziran 1998'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile GAP'taki tüm yatırımların tamamlanması için 2010 hedef yılı olarak belirlenmiş ve GAP'ın tüm sektörel bileşenleriyle birlikte öngörülen tarihte tamamlanması için gerekli koordinasyon ve planlama çalışmalarını yapma görevi GAP İdaresine verilmiştir. Böylece, 1989 yılından farklı olarak, insani gelişmeyi öncelikli hedef kabul eden GAP Bölge Kalkınma Planı (BKP), sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda ve çeşitli kesimlerden paydaşların etkin katılımıyla hazırlanmıştır. Plan, aynı zamanda uygulanacak projeleri kapsayan eylem planını da içermektedir. Hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı 6.11.2002 tarihli ve 2002/48 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilmiştir.

Plan'ın hazırlanması sürecinde paydaşların talepleri doğrultusunda üç temel amaç belirlenmiştir. Bunlar; "kalkınma altyapılarının geliştirilmesi ve çevrenin korunması", "insan kaynaklarının geliştirilmesi" ve "Bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması"dır. Bölge Kalkınma Planı bu amaçlar çerçevesinde hazırlanmıştır.

BKP, GAP Master Planı'nda ve daha sonraki çalışmalarda belirlenen yatırımlar ve projelerin tümünün 2010 yılı itibarıyla gerçekleşmesini öngörmekte ve yeni Kalkınma Planı'nın çıkış noktalarını oluşturan insan odaklılık, katılımcılık, sürdürülebilirlik, insani gelişme ve toplumsal gelişme gibi ilkeleri ön plana çıkarmaktadır. Plan, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, kamu maliyesindeki darboğazlar ve teknolojik kısıtlar göz önüne alınarak gerçekçi öngörülere dayanan bir yaklaşımla hazırlanmıştır.

1.3.6. GAP Eylem Planı (2008-2012)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve başta sulama olmak üzere temel altyapı yatırımlarının hızlandırılması amacıyla 2008-2012 dönemini kapsayan GAP Eylem Planı (EP) hazırlanmış ve uygulanmıştır.

GAP Eylem Planı kapsamında;

- ◆ Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi,
- ◆ Sosyal Gelişimin Sağlanması,
- ◆ Altyapının Geliştirilmesi,
- ◆ Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi olmak üzere dört stratejik gelişme eksenini ve bu eksenler altında 73 ana eylem ve 300'ün üzerinde proje hayata geçirilmiştir.

1.3.7. GAP Eylem Planı (2014-2018)

GAP EP (2014-2018); öncelikle birinci EP kapsamında devam eden yatırımları tamamlamak, yapılan yatırımlarla doğan potansiyeli ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin hızlandırılması

yönünde tam olarak kullanmak, Bölge'nin rekabet gücünü artırmak ve GAP'ı daha ileriye taşımak amacıyla hazırlanmıştır. Eylem Planı'nda insanı hedef alan, yenilikçi, sürdürülebilir, gelir eşitsizliğini giderici, dezavantajlı alanları ve grupları önceleyen ve yaşanabilir mekânlar oluşturan proje ve programlara yer verilmiştir. Bölgesel gelişmeye ivme kazandıracak, eğitilmiş ve nitelikli insan gücüne dayalı, istihdamı artıran, doğal kaynakları, kültürel mirası ve çevreyi koruyan, teknolojik gelişmeleri ön plana alan, sulama, ulaşım ve sanayi altyapısının tamamlanmasını amaçlayan proje ve programlar planın temel eylemleri arasındadır.

Son yıllarda büyümenin odağına şehirleşmenin taşınması, dünyada şehir ekonomileri ve yaşam tarzının hâkim olmaya başlaması, küresel rekabet ortamına katılmakta bilgiye dayalı ekonomi, finansal ve ihtisaslaşmış hizmetler, nitelikli işgücü, AR-GE ve yenilik kapasitesinin yoğunlaştığı şehirlerin önemli bir rol oynaması gibi gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler dikkate alınarak GAP EP (2014-2018)'de yaşam kalitesi yüksek yerleşimlerin oluşturulmasına yönelik eylemleri kapsayan "Şehirlerde Yaşanabilirliğin Artırılması" yeni bir eksen olarak yer almıştır.

1.3.7.1. Ekonomik Kalkınmanın Hızlandırılması

İleri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, uluslararası rekabet gücünü artırmış bir tarım sektörünün oluşturulması, sanayi altyapısının ve girişimcilik ortamının geliştirilmesi, özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi, bölgenin teknolojik altyapısının ve üniversite-sanayi işbirliğinin ilerletilmesi, turizmin canlandırılması ve doğal kaynakların korunmasına yönelik tedbirlerle ekonomik dönüşümün sağlanması amaçlanmaktadır.

1.3.7.2. Sosyal Gelişimin Güçlendirilmesi

İnsan odaklı kalkınma anlayışı çerçevesinde, bireylerin kendilerini geliştirebilecekleri, sağlıklı, güvenli ve yüksek standartta yaşam sürebilecekleri sosyal bir ortamın oluşturulması sağlanacaktır. Eğitim, sağlık, sosyal yardım, kültür, sanat ve spor faaliyetleri gibi kamu tarafından sunulan hizmetlere erişimin güçlendirilerek fırsat eşitliğinin sağlanması, istihdam edilebilirliğin artırılması ve sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi yönünde tedbirler alınacaktır.

1.3.7.3. Şehirlerde Yaşanabilirliğin Artırılması

Ülke genelinde ve Bölge'de mevcut coğrafi koşullara, kent-kır ayrımına, tarihi, kültürel ve çevresel değerlere uygun, insan ve toplum ihtiyaçlarına cevap veren, daha geniş ortak kullanım alanlarına sahip, sürdürülebilir, erişilebilir, yaşanabilir mekânların oluşturulması temel amaçtır. GAP Bölgesi'nde yer alan kentsel yerleşimlerin düzenli ve sağlıklı gelişmesi ve kentleşme olgusunun yaygınlaştırılması için sosyal, ekonomik ve mekânsal alanlarda bir iyileştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3.7.4. Altyapının Geliştirilmesi

Bölge'de kaliteli ve yeterli altyapı hizmetlerinin sağlanması, ekonomik dönüşümün gerçekleştirilmesi ve sosyal gelişimin hızlandırılmasında temel belirleyici unsurlardandır. Sulama yatırımlarının tamamlanması, ulaştırma ağlarının iyileştirilerek ulaşımın daha konforlu hale getirilmesi, lojistik merkezlerin kurulması ve Bölge'nin bilgi iletişim teknolojileri altyapısının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

1.3.7.5. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

Merkezi idarelerin taşra teşkilatları, yerel yönetimler, üniversiteler, STK'ler ve diğer kurum ve kuruluşların ihtiyaç duyulan alanlarda beşeri, mali, idari ve teknik altyapılarının desteklenerek kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

GAP illeri, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2'ye göre TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis), TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa) ve TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak) şeklinde gruplandırılmıştır.

2. DEMOGRAFİK BİLGİLER

2.1. Yüz ölçümü ve Nüfus

Türkiye'nin güneydoğusundaki 9 ili (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) kapsayan alan GAP Bölgesi olarak anılmakta ve 75.193 km²'lik yüzölçümü ile ülkenin %9,7'sini oluşturmaktadır.

2019 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre GAP Bölgesi'nin nüfusu 8,9 milyon kişidir. Bu miktar ülke toplam nüfusunun %10,8'sine tekabül etmektedir.

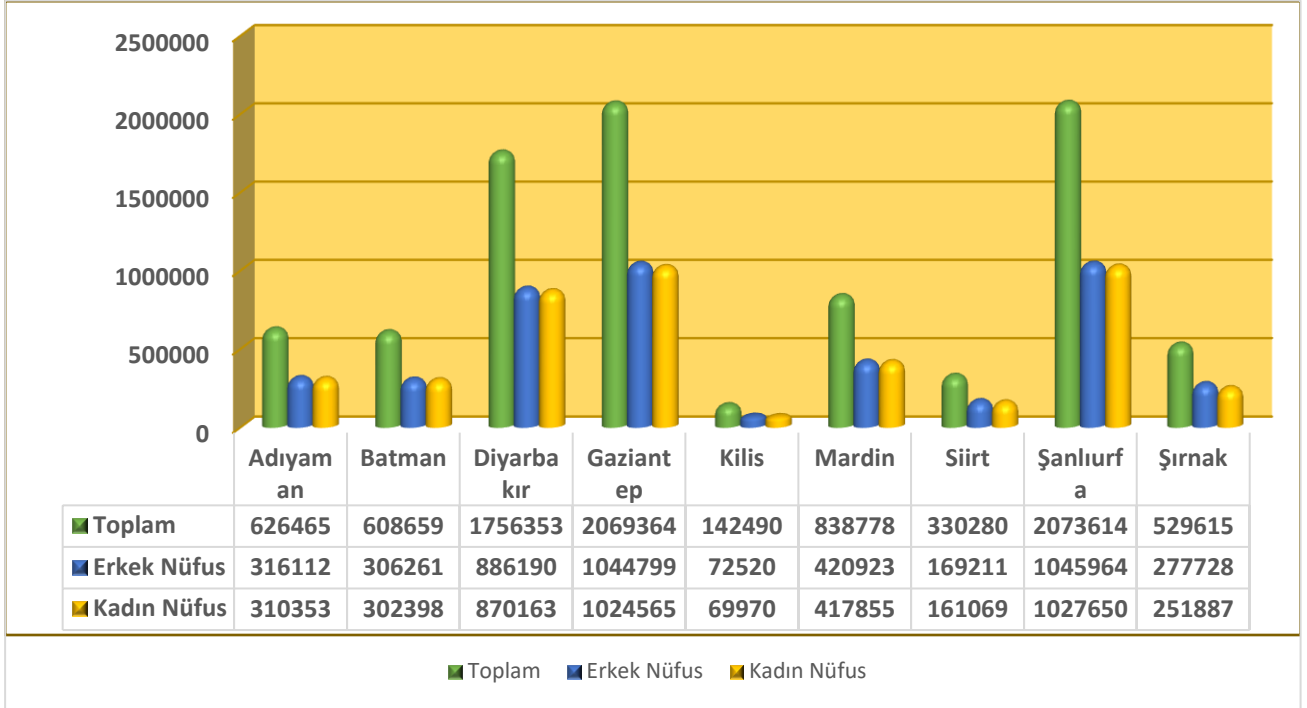
Tablo 2: GAP Bölgesi Nüfusunun İllere Göre Dağılımı(2000-2007-2012-2019)

İller	2000	2007	2012	2019
Adıyaman	623 811	582 762	595 261	626 465
Batman	456 734	472 487	534 205	608 659
Diyarbakır	1 362 708	1 460 714	1 592 167	1 756 353
Gaziantep	1 285 249	1 560 023	1 799 558	2 069 364
Kilis	114 724	118 457	124 320	142 490
Mardin	705 098	745 778	773 026	838 778
Siirt	263 676	291 528	310 879	330 280
Şanlıurfa	1 443 422	1 523 099	1 762 075	2 073 614
Şırnak	353 197	416 001	466 982	529 615
GAP	6 608 619	7 170 849	7 958 473	8 975 618
Türkiye	67 803 927	70 586 256	75 627 384	83 154 997
GAP/Türkiye (%)	9,7	10,2	10,5	10,8

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı ve 31/12/2019 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020)

GAP Bölgesi'nde 2019 yılında yaşayan toplam nüfusun %50,6'sı erkek ve %49,4'ü kadın nüfustan oluşmaktadır.

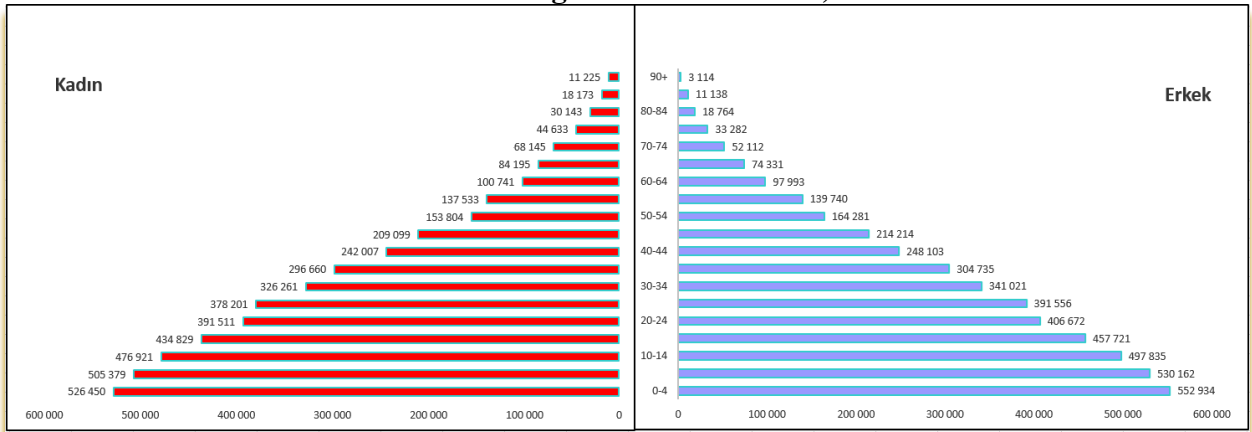
Grafik 1: GAP Bölgesi Erkek-Kadın Nüfus Dağılımı, 2019

Kaynak: 31/12/2019 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2019)

Bölge nüfusunun 0-4 ve 90+ yaş grubu incelendiğinde 0-14 ve 15-19 yaş grubundaki yoğunluğun diğer yaş gruplarından fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda Bölge nüfusunun çoğunluğunun gençlerden oluştuğunu söylemek mümkündür (Grafik 2).

Grafik 2: GAP Bölgesi Nüfus Piramidi, 2019

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2019, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

GAP Bölgesi'nde 2000 yılında şehirleşme oranı %62,7 iken, 2012 yılında %69,6'ya ve 2019 yılında da %92,75'e çıkmıştır. Türkiye geneline bakıldığında şehirleşme oranı 2000 yılında %64,9, 2012 yılında %77,3 ve 2019 yılında %92,78 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3). GAP Bölgesi ile Türkiye genelindeki şehirleşme sürecinin aynı seviyede artış gösterdiğini söyleyebiliriz Bu artışın sebebi 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile Bölge'de Şanlıurfa ve Mardin illerinin büyükşehir olması ve Türkiye genelinde birçok ilin büyükşehir olmasıdır.

Nüfus yoğunluğu olarak incelendiğinde GAP Bölgesi'nde 2000 yılında km^2 'ye düşen kişi sayısı 88 iken, bu sayı 2012 yılında 107'ye ve 2019 yılında 119'a yükselmiştir. GAP Bölgesi'ndeki nüfus yoğunluğunun Türkiye'den fazla olduğu görülmektedir.

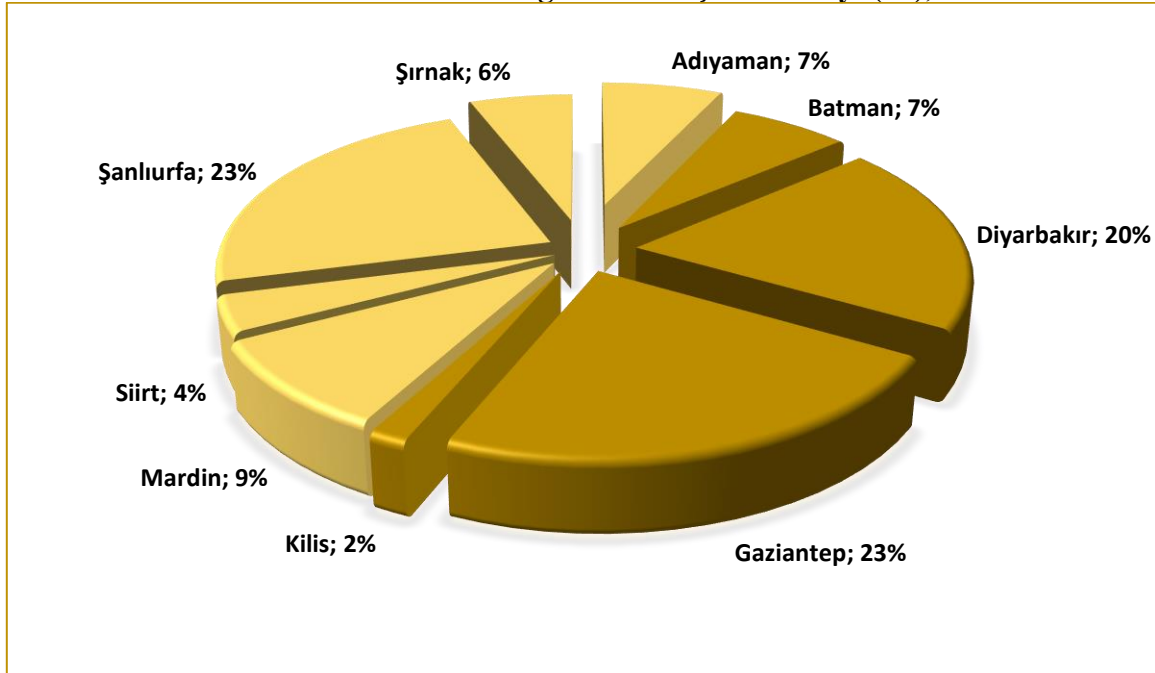
Tablo 3: GAP Bölgesi'nde İl ve İlçede Yaşayan Nüfus Oranı ve Nüfus Yoğunluğu(2000, 2007, 2012, 2019)

	2000 Yılı		2007 Yılı		2012 Yılı		2019 Yılı	
	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)
GAP	62,7	88	66,0	97	69,6	107	92,8	119
Türkiye	64,9	87	70,5	92	77,3	98	92,8	108

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2019, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

GAP Bölgesi'ndeki il nüfuslarının Bölge toplam nüfusu içindeki paylarına bakıldığında; Bölge nüfusunun %66'sını Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde, geri kalan Bölge halkının %34'ünü Mardin, Batman, Adıyaman, Şırnak, Siirt ve Kilis illerinde yaşadığı görülmektedir (Grafik 3).

Grafik 3: GAP İllerinin Bölge Nüfusu İçindeki Payı (%), 2019

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2019, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

Bölge'nin 2019 yılı idari bölünüş yapısı dikkate alındığında, 2000-2007 yılları arasında yedi yıllık dönemde yıllık nüfus artış hızı GAP Bölgesi'nde binde 11,66, Türkiye'de binde 5,75 olmuştur. 2007-2012 yılları arasında ise yıllık nüfus artış hızı GAP Bölge'sinde binde 20,84 Türkiye'de binde 13,80 olarak gerçekleşmiştir. 2012-2019 dönemi nüfus artış hızının GAP Bölge'sinde binde 17,18, Türkiye genelinde ise binde 13,56 olduğu görülmektedir (Tablo 4). Yıllık nüfus artış hızı ise (2019) Bölge'de binde 14,3, Türkiye genelinde binde 13,9 olarak gerçekleşmiştir.

Diğer bölge ve illere göç vermesine karşın, GAP Bölgesi'nin yıllık nüfus artış hızı ülke değerinin üzerinde olduğu için Bölge nüfusunun ülke toplam nüfusu içindeki payı da giderek artmaktadır.

Tablo 4: GAP Bölgesi Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)

Nüfus	2000	2007	2012	2019
GAP	6 608 619	7 170 849	7 958 473	8 975 618
Türkiye	67 803 927	70 586 256	75 627 384	83 154 997
Yıllık Nüfus Artış Hızı Binde (%)	2000-2007	2007-2012	2012-2019	
GAP	11,66	20,84	17,18	
Türkiye	5,75	13,80	13,56	

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

2019 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye genelinde 3,4, GAP Bölgesi'nde ise 4,7 kişidir. 2019 yılı verilerine göre ortalama hane halkı büyüklüğü en yüksek 10 ilimizden 6'sı GAP Bölgesi'nde olup, 6,1 kişi ile Şırnak Türkiye genelinde birinci sırada yer alırken Şanlıurfa ilinde 5,4, Batman ilinde 5,2, Siirt ilinde 5, Mardin ilinde 5 olurken, Diyarbakır ilinde ise 4,7 olarak gerçekleşmiştir.

GAP Bölgesi'ne genel olarak bakıldığında, belirli yıllarda Türkiye genelinde olduğu gibi hane halkı sayısında düşüşün olduğu söylenebilir (Tablo 5).

Tablo 5: Yıllara Göre Hane Halkı Büyüklüğü (2000-2007-2012-2019) (kişi)

	2000	2007	2012	2019
GAP	6,5*	6,5***	5,7	4,7
Türkiye	4,5	4,0**	3,7	3,4

*2000 yılı verisidir.

**2008 yılı verisidir.

***2009 yılı verisidir

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

Türkiye İstatistik Kurumu Ölüm İstatistikleri sonuçlarına göre; ülke genelinde bebek ölüm hızı 2000 yılında binde 43 iken 2019 yılında binde 9,1'e, Bölge'de ise 2000 yılında binde 42 iken 2012 yılında gerileyerek binde 15,6'ya ve 2019 yılında binde 12,9'a kadar düşmüştür.(Tablo 6).

Bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) doğurabileceği çocuk sayısı Türkiye genelinde 2000 yılında 2,5, 2012 yılında 2,1 ve 2019 yılında 1,9 çocuk olarak tespit edilmiştir. GAP Bölgesi'nde ise 2000 yılında 4,6, 2012 yılında 3,5 çocuk ve 2019 yılında da 3,01 çocuk olarak belirlenmiştir.

Bölge'de doğurganlık hızı en yüksek il 2000 yılında 7,1 ile Şırnak ve en düşük ise 3,5 çocuk ile Kilis'tir. Doğurganlık hızının en yüksek olduğu il 2012 yılında 4,47 ve 2019 yılında 3,89 ile Şanlıurfa'dır. En düşük il 2012 yılında 2,79 ve 2019 yılın da 2,55 ile Adıyaman olmuştur (Tablo 6-Grafik 4).

Tablo 6: Bebek Ölüm Hızı (Binde) ve Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı)

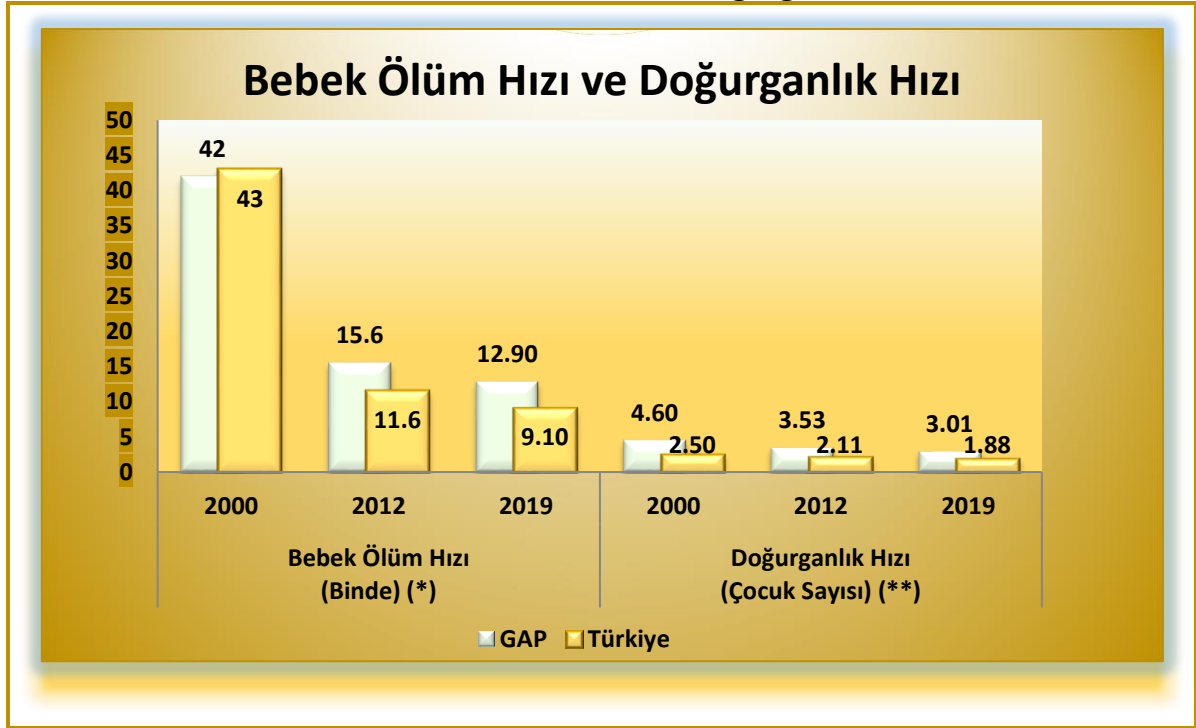
İller	Bebek Ölüm Hızı (*)			Doğurganlık Hızı (**)		
	2000	2012	2019	2000	2012	2019
Adıyaman	42	14,2	11,6	3,70	2,79	2,55
Batman	50	14,8	10,2	5,30	3,42	2,71
Diyarbakır	57	14,9	8,5	4,50	3,23	2,78
Gaziantep	44	16,1	16,2	3,80	3,15	2,61
Kilis	48	16,2	12,3	3,50	2,99	2,54
Mardin	43	15,1	10,8	5,00	3,46	2,99
Siirt	63	17,4	12,9	6,10	3,85	2,92
Şanlıurfa	37	15,7	15,3	4,80	4,47	3,89
Şırnak	51	16,6	12,3	7,10	4,21	3,37
GAP	42	15,6	12,9	4,60	3,53	3,01
Türkiye	43	11,6	9,1	2,50	2,11	1,88

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Doğum ve Ölüm İstatistikleri, 2019

(*) **Bebek Ölüm Hızı:** Belli bir yıl içinde meydana gelen bir yaşından küçük bebek ölümlerinin o yıl içinde meydana gelen canlı doğumlara oranının binde olarak ifade edilmesidir.

(**) **Doğurganlık Hızı:** Bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) doğurabileceği çocuk sayısıdır.

Grafik 4: Bebek Ölüm Hızı ve Doğurganlık Hızı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Doğum ve Ölüm İstatistikleri, 2019

2.2. Göç

Net göç; bir yerleşim yerinin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki farktır. Yerleşim yerinin aldığı göç, verdiği göçten fazla ise net göç pozitif, aldığı göç verdiği göçten az ise net göç negatiftir. Net göç hızı; net göçün hesaplandığı nüfusta yaşayan bireyin yıla bölümü olarak da ifade edilebilir. Buna göre; 2019 yılında Türkiye genelinde en fazla göç veren net göçün en yüksek olduğu ilk yirmi il sıralamasında Ordu, Çankırı, Erzurum, Sivas, Ağrı illerimizde net göç -10 000 üzerindedir. (Tablo 7).

Tablo 7: Göç Hızı En Yüksek Olan İlk 20 İl ve Bu İller İçerisinde GAP İllerinin Sırası (2000, 2012, 2019)

İller	2008 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	İller	2012 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	İller	2019 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
Muş	404.309	10.058	25.896	-15.838	-38,42	Ağrı	552.404	12.856	27.984	-15.128	-27,02	Çankırı	195.789	11.381	32.275	-20.894	-101,31
Erzurum	774.967	18.999	43.585	-24.586	-31,23	Muş	413.260	9.914	20.646	-10.732	-25,64	Gümüşhane	164.521	16.158	25.477	-9.319	-55,08
Yozgat	484.206	15.352	30.117	-14.765	-30,04	Yozgat	453.211	14.646	24.525	-9.879	-21,56	Ordu	754.198	25.386	46.640	-21.254	-27,79
Ağrı	532.180	12.195	27.450	-15.255	-28,26	Kars	304.821	9.706	16.185	-6.479	-21,03	Rize	343.212	15.946	23.534	-7.588	-21,87
Kars	312.128	8.855	17.726	-8.871	-28,02	Siirt	310.879	8.823	14.628	-5.805	-18,5	Ağrı	536.199	16.342	28.158	-11.816	-21,8
Bitlis	326.897	11.721	20.957	-9.236	-27,86	Bitlis	337.253	10.998	16.886	-5.888	-17,31	Kırıkkale	283.017	12.937	18.854	-5.917	-20,69
Bayburt	75.675	2.996	4.949	-1.953	-25,48	Hakkari	279.982	5.622	10.137	-4.515	-16	Hakkâri	280.991	6.898	12.719	-5.821	-20,5
Ardahan	112.242	4.640	7.447	-2.807	-24,7	Kilis	124.320	4.315	6.075	-1.760	-14,06	Sivas	638.956	23.572	36.430	-12.858	-19,92
İğdır	184.025	5.559	9.356	-3.797	-20,42	Adıyaman	595.261	14.323	22.591	-8.268	-13,79	Tunceli	84.660	6.517	8.179	-1.662	-19,44
Kırıkkale	279.325	11.360	16.605	-5.245	-18,6	Zonguldak	606.527	14.279	22.687	-8.408	-13,77	Ardahan	97.319	5.164	7.028	-1.864	-18,97
Mardin	750.697	27.606	41.432	-13.826	-18,25	Çorum	529.975	13.289	20.610	-7.321	-13,72	Artvin	170.875	8.403	11.676	-3.273	-18,97
Sivas	631.112	18.871	30.428	-11.557	-18,15	Erzurum	778.195	22.551	33.234	-10.683	-13,63	Bitlis	348.115	12.385	19.050	-6.665	-18,96
Çorum	545.444	15.828	24.072	-8.244	-15	Bingöl	262.507	7.569	11.145	-3.576	-13,53	Siirt	330.280	11.016	17.252	-6.236	-18,7
Adıyaman	585.067	12.155	20.971	-8.816	-14,96	İğdır	190.409	6.429	8.632	-2.203	-11,5	Kars	285.410	11.132	16.421	-5.289	-18,36
Kütahya	565.884	14.112	21.711	-7.599	-13,34	Mardin	773.026	21.676	30.299	-8.623	-11,09	Niğde	362.861	14.055	20.769	-6.714	-18,33
Artvin	166.584	6.700	8.660	-1.960	-11,7	Diyarbakır	1.592.167	30.789	47.575	-16.786	-10,49	Erzurum	762.062	26.819	40.401	-13.582	-17,67
Kırşehir	222.735	9.822	12.312	-2.490	-11,12	Sinop	201.311	8.277	10.371	-2.094	-10,35	Giresun	448.400	22.595	30.580	-7.985	-17,65
Diyarbakır	1.492.828	31.677	47.777	-16.100	-10,73	Ardahan	106.643	4.923	5.986	-1.063	-9,92	Yozgat	421.200	18.009	25.253	-7.244	-17,05
Tokat	617.158	29.593	35.892	-6.299	-10,15	Sivas	623.535	21.492	27.441	-5.949	-9,5	Kilis	142.490	6.515	8.843	-2.328	-16,21
Afyon	697.365	18.270	24.861	-6.591	-9,41	Batman	534.205	15.906	20.739	-4.833	-9,01	Muş	408.809	13.396	20.063	-6.667	-16,18

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

Not: Yabancıları kapsamamaktadır. İç göç rakamlarıdır, Net Göç Hızı en yüksek olan ilk 20 il alınmıştır.

Tablo 8: GAP Bölgesi'ndeki İllerin Aldığı, Verdiği Göç ve Net Göç Hızı (2000-2012-2019)

2000 Yılı						2012 Yılı						2019 Yılı					
İller	Nüfus 2000	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	İller	Nüfus 2012	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	İller	Nüfus 2019	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
Siirt	218.773	17.932	34.994	-17.062	-75,06	Siirt	310.879	8.823	14.628	-5.805	-18,50	Siirt	330.280	11.016	17.252	-6.236	-18,70
Adıyaman	559.772	17.624	58.369	-40.745	-70,23	Kilis	124.320	4.315	6.075	-1.760	-14,06	Kilis	142.490	6.515	8.843	-2.328	-16,21
Mardin	601.621	26.083	68.165	-42.082	-67,58	Adıyaman	595.261	14.323	22.591	-8.268	-13,79	Adıyaman	626.465	17.619	24.821	-7.202	-11,43
Batman	390.289	20.133	38.165	-18.032	-45,16	Mardin	773.026	21.676	30.299	-8.623	-11,09	Şanlıurfa	2.073.614	41.841	60.885	-19.044	-9,14
Diyarbakır	1.176.390	62.996	111.060	-48.064	-40,04	Diyarbakır	1.592.167	30.789	47.575	-16.786	-10,49	Şırnak	529.615	16.365	20.724	-4.359	-8,20
Şanlıurfa	1.243.058	38.320	87.632	-49.312	-38,90	Batman	534.205	15.906	20.739	-4.833	-9,01	Mardin	838.778	27.395	32.544	-5.149	-6,12
Kilis	102.002	7.157	11.199	-4.042	-38,86	Şırnak	466.982	11.075	14.617	-3.542	-7,56	Diyarbakır	1.756.353	42.329	49.730	-7.401	-4,20
Gaziantep	1.119.535	68.550	65.051	3.499	3,13	Şanlıurfa	1.762.075	31.890	44.878	-12.988	-7,34	Batman	608.659	20.902	23.325	-2.423	-3,97
Şırnak	276.300	28.457	22.507	5.950	21,77	Gaziantep	1.799.558	41.672	39.410	2.262	1,26	Gaziantep	2.069.364	52.268	53.517	-1.249	-0,60
GAP	497.142	497.142	497.142	-209.890		GAP	7.958.473	127.740	188.083	-60.343	-7,55	GAP	8.975.618	168.902	224.293	-55.391	-6,15

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

Not: Yabancıları kapsamamaktadır. İç göç rakamlarıdır. .

Göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısını ifade eden 'Net Göç' hızı sıralamasında 2019 yılında Bölge'de net göç hızı en yüksek olan il binde $-18,70$ ile Siirt'tir. Bunu diğer iller izlemektedir (Tablo 8).

Türkiye geneline bakıldığında net göç hızı en yüksek ilk 20 il içerisinde GAP illerinden Siirt ve Kilis illeri yer almaktadır.

Bölge'de en fazla göç alan-veren illere bakıldığında; en fazla göç alan illerin Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır olduğu görülmektedir. 2019 yılında GAP Bölgesi'ne 168.902 kişi göç ederken Bölge'den diğer bölgelere 224.293 kişi göç etmiştir. GAP Bölgesi'nin net göç hızı binde $-6,15$ olarak gerçekleşmiştir (Tablo 8).

Türkiye'de göçün yönü İstanbul başta olmak üzere genel olarak doğudan batıya, büyük kentlere ve iç kesimlerden sahil kesimlerine doğrudur. Bununla birlikte bölgelerdeki gelişmiş kent merkezleri kendilerine yakın yerleşimlerin verdikleri göçün bir bölümünü almaktadır. GAP Bölgesi için de durum aynıdır. Bölge'de iller arası göç son yıllarda daha fazla oranda bölge içinde gerçekleşmekle birlikte, Bölge'den göç özellikle İstanbul'a yönelmektedir. İstanbul'u Antalya, Ankara, İzmir ve Mersin izlemektedir.

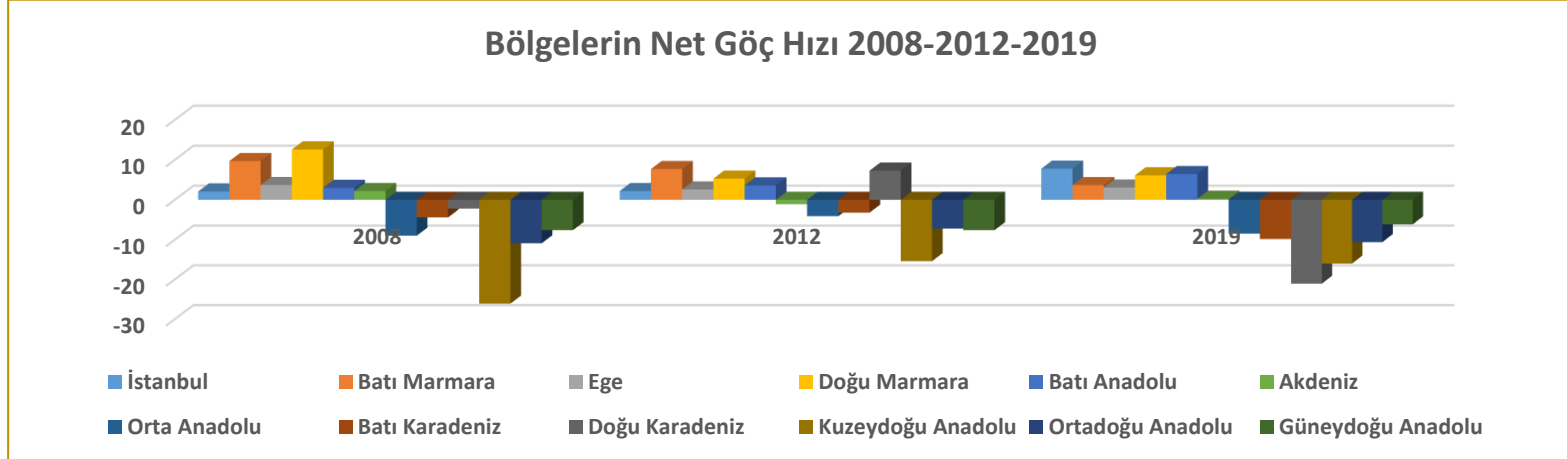
Türkiye'deki bölgelerin 2019 yılında aldığı ve verdiği göçler ile net göç hızına bakıldığında; en çok göç alan bölgenin İstanbul olduğu görülmektedir. İstanbul'u sırasıyla Batı Anadolu, Doğu Marmara, Batı Marmara ve Ege izlemektedir. En çok göç veren bölgeler ise İstanbul, Akdeniz ile Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. (Tablo 9, Grafik 5).

Tablo 9: Bölgelerin Aldığı ve Verdiği Göç (2000, 2012, 2019)

Bölgeler	2008					2012					2019				
	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
İstanbul	12.697.164	374.868	348.193	26.675	2,1	13.854.740	384.535	354.074	30.461	2,2	15.519.267	498.676	378.305	120.371	7,79
Batı Marmara	3.107.425	106.527	76.453	30.074	9,7	3.247.669	109.328	84.276	25.052	7,7	3.601.928	126.488	113.258	13.230	3,68
Ege	9.384.848	198.469	163.777	34.692	3,7	9.779.502	195.844	170.489	25.355	2,6	10.618.433	238.962	206.347	32.615	3,08
Doğu Marmara	6.579.426	212.978	130.817	82.161	12,6	7.058.367	199.705	162.615	37.090	5,3	8.124.975	251.226	201.545	49.681	6,13
Batı Anadolu	6.748.952	196.213	176.150	20.063	3,0	7.253.247	203.992	177.798	26.194	3,6	8.124.729	255.357	203.172	52.185	6,44
Akdeniz	9.050.691	205.975	186.526	19.449	2,2	9.611.007	196.401	206.925	-10.524	-1,1	10.627.530	240.130	237.263	2.867	0,27
Orta Anadolu	3.792.508	96.173	130.472	-34.299	-9,0	3.853.025	101.268	117.130	-15.862	-4,1	4.075.758	114.039	148.692	-34.653	-8,47
Batı Karadeniz	4.478.029	142.834	162.363	-19.529	-4,4	4.483.603	143.423	157.816	-14.393	-3,2	4.666.150	169.437	215.608	-46.171	-9,85
Doğu Karadeniz	2.507.387	89.402	95.024	-5.622	-2,2	2.545.274	105.109	86.614	18.495	7,3	2.690.180	95.959	153.277	-57.318	-21,08
Kuzeydoğu Anadolu	2.201.862	57.012	115.280	-58.268	-26,1	2.226.155	63.300	97.734	-34.434	-15,4	2.200.022	79.418	114.906	-35.488	-16
Ortadoğu Anadolu	3.618.056	90.455	130.068	-39.613	-10,9	3.756.322	112.229	139.320	-27.091	-7,2	3.930.407	106.742	148.670	-41.928	-10,61
Güneydoğu Anadolu	7.350.752	132.328	188.111	-55.783	-7,6	7.958.473	127.740	188.083	-60.343	-7,6	8.975.618	168.902	224.293	-55.391	-6,15

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

Grafik 5: Bölgelerin Net Göç Hızı 2008-2012-2019

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

3. GAP BÖLGESİ YILLIK GELİR DAĞILIMI

3.1. GAP Bölgesi Yıllık Gelir Dağılımı

GAP Bölgesi'nde 2007 yılında %20'lik gruplarda, en düşük gelire sahip gruptakilerin toplam gelirden aldıkları pay %7,6 iken, 2019 yılında %7 olmuştur. Türkiye de ise 2007 yılında %6,4 iken 2019 yılında %6,2 olmuştur.

Türkiye'de hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımına baktığımızda 2007 yılında %45,5 en yüksek gelire sahip iken 2019 yılında bu oran %47,3'e yükselmiştir. GAP Bölgesi'nde de 2007 yılında %43,5 iken 2019 yılında %45,5'e yükselmiştir. (Tablo 10, Grafik 6).

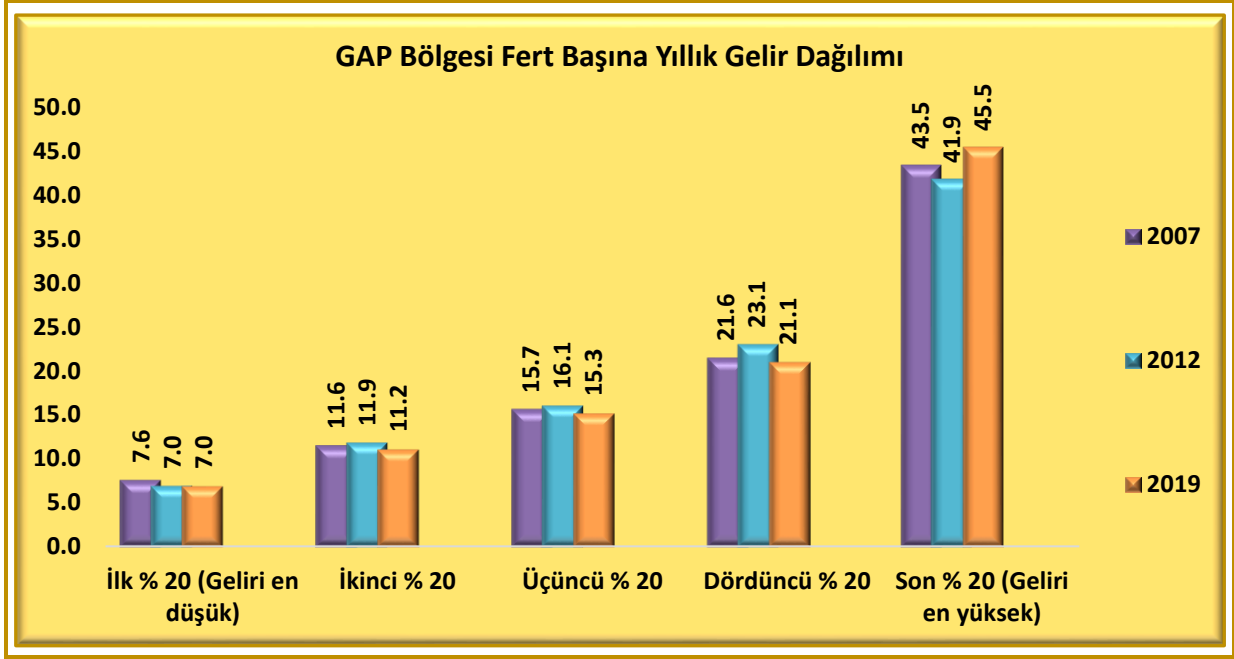
Tablo 10: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, 2007-2012-2019

İBBS 1. Düzey	Yüzde 20'lik gruplar				
	İlk %20 ⁽¹⁾	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20 ⁽¹⁾
2007					
GAP Yüzde (%)	7,6	11,6	15,7	21,6	43,5
GAP Ortalama	4 245	6 437	8 744	12 012	24 137
Türkiye Yüzde (%)	6,4	10,9	15,4	21,8	45,5
Türkiye Ortalama	6 003	10 294	14 535	20 513	42 781
2012					
GAP Yüzde (%)	7,0	11,9	16,1	23,1	41,9
GAP Ortalama	6 049	10 281	13 961	20 058	36 407
Türkiye Yüzde (%)	6,5	11,0	15,6	22,0	45,0
Türkiye Ortalama	8 584	14 585	20 706	29 209	59 797
2019					
GAP Yüzde (%)	7,0	11,2	15,3	21,1	45,5
GAP Ortalama	5 487	8 756	11 957	16 592	35 756
Türkiye Yüzde (%)	6,2	10,9	15,2	21,4	46,3
Türkiye Ortalama	8 899	15 558	21 717	30 478	65 960

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Yıllığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2020

(1) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Grafik 6: GAP Bölgesi Fert Başına Yıllık Gelir Dağılımı

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Yıllığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2020

4. GAP'IN FİNANSMAN DURUMU

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı bölge kalkınmasının çerçevesini çizmiş, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini, mali ve teknik kapasiteleri de dikkate alarak bir takvime bağlamıştır. Bölge'de meydana gelecek değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde oluşturacağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kentler ve kırlar itibarıyla muhtemel dağılımını saptamış; eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. 1990-2005 Plan dönemine ilişkin yatırım öngörülerini ile 1990 öncesinde tamamlanan GAP kamu yatırımlarının toplamından yola çıkarak GAP'ın 2005 yılında bitirilebilmesi için gerekli olan kamu yatırım maliyeti (32 milyar ABD Doları eş değeri olarak) hesaplanmıştır. Bu maliyet hesaplarına 1980 yılından önce yapımına başlanan ve bir kısmı tamamlanan tarım ve enerji yatırımları da (Karakaya Barajı ve HES gibi) dâhildir.

Ancak, GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana gelmiş ve özellikle kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapma olmuştur. Ayrıca, dünyada yeni kalkınma anlayışı ve kavramları ön plana çıkmış ve bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede önce GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010), daha sonra da GAP Eylem Planı (2008-2012) ve GAP Eylem Planı (2014-2018) hazırlanmıştır. Her iki planda da sosyal gelişme, çevre, doğal ve kültürel varlıkların korunması gibi yeni proje ve programlar yer almış, GAP'ın kapsamı daha da genişlemiş ve böylece projenin toplam maliyetinde artış olmuştur.

4.1. GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri

GAP yatırımları, yaklaşık 50 kamu kurum ve kuruluşunun ekonomik ve sosyal sektörlerdeki proje ve faaliyetlerinin toplamından oluşmaktadır. Farklı sektörlerde çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülen bu yatırımlar için tahsis edilen ödenekler, projeleri uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım bütçesinde yer almakta ve ilgili kurum tarafından kullanılmaktadır.

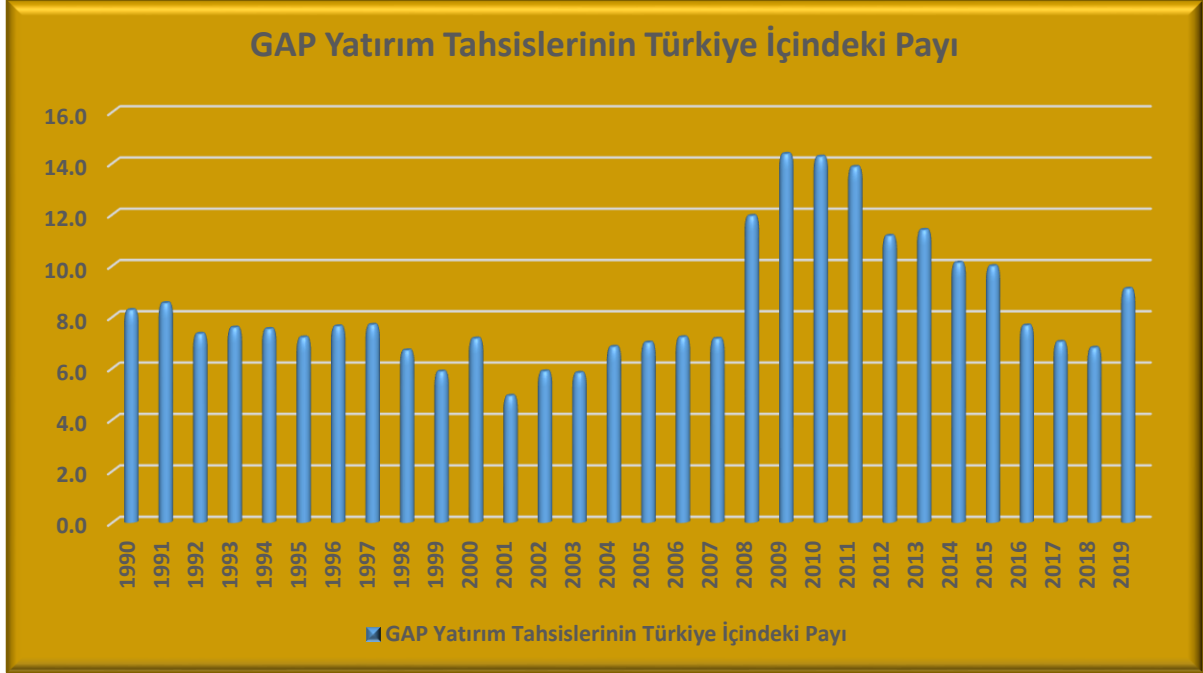
1990-2007 dönemi itibariyle GAP Bölgesi'ndeki bütün yatırımlara kamu kaynaklarından yılda ortalama %7 düzeyinde pay ayrılmıştır. GAP EP'nin uygulamaya başlanmasıyla birlikte 2008 yılında GAP yatırımlarının toplam kamu yatırımları içindeki payı %12'ye yükselmiş, daha sonraki yıllarda ise %14 seviyesine ulaşmıştır. 2019 yılında GAP Bölgesi'ndeki bütün yatırımlara 6,4 milyar TL ayrılmıştır. Tablo 11'de GAP'a yapılan kamu yatırım tahsislerinin yıllar itibariyle dağılımı ve genel bütçe içindeki payı görülmektedir.

Tablo 11: GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri (1990-2019) (Bin TL)

Yıllar	Türkiye		GAP		GAP'ın Türkiye İçindeki Payı (%)
	Cari Fiyatlarla	2019 Yılı Fiyatlarıyla	Cari Fiyatlarla	2020 Yılı Fiyatlarıyla	
1990	24 639	68 180 816	2 038	5 509 840	8,3
1991	39 800	64 791 721	3 398	5 428 931	8,5
1992	66 133	66 657 633	4 856	4 831 850	7,3
1993	103 154	63 457 408	7 823	4 763 153	7,6
1994	182 702	49 655 619	13 755	3 744 486	7,5
1995	226 651	35 443 821	16 321	2 549 470	7,2
1996	466 577	40 341 669	35 618	3 106 908	7,6
1997	1 008 100	48 536 340	77 536	3 774 058	7,7
1998	2 535 000	69 794 494	169 715	4 719 973	6,7
1999	3 560 000	64 894 860	208 890	3 832 977	5,9
2000	5 905 000	74 860 499	422 619	5 394 200	7,2
2001	6 887 000	51 555 989	338 887	2 566 368	4,9
2002	9 835 000	54 490 408	577 842	3 233 596	5,9
2003	12 464 000	59 454 099	724 689	3 517 062	5,8
2004	11 977 543	50 509 830	818 252	3 508 628	6,8
2005	16 174 256	66 866 024	1 131 637	4 704 885	7,0
2006	17 521 667	63 486 023	1 262 913	4 583 103	7,2
2007	17 076 806	60 792 335	1 221 005	4 359 925	7,2
2008	17 123 197	53 956 323	2 044 596	6 357 395	11,9
2009	21 534 153	67 087 970	3 092 933	9 641 088	14,4
2010	27 795 290	86 109 429	3 962 763	12 125 597	14,3
2011	31 286 345	82 799 654	4 334 174	11 420 149	13,9
2012	38 168 774	98 649 667	4 261 396	10 973 684	11,2
2013	45 649 121	109 187 943	5 202 204	12 543 942	11,4
2014	47 523 961	103 242 434	4 807 008	10 484 207	10,1
2015	53 528 639	107 640 883	5 344 584	10 834 716	10,0
2016	64 927 811	120 656 732	4 976 184	9 282 594	7,7
2017	80 393 089	127 077 539	5 647 657	8 939 192	7,0
2018	88 053 499	112 987 013	5 983 745	7 701 052	6,8
2019	65 388 723	71 070 753	5 930 804	6 446 168	9,1

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2019

Grafik 7: GAP Yatırım Tahsislerinin Türkiye İçindeki Payı (%)

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2019

GAP kapsamındaki yatırımlar büyük ölçüde kamu kaynaklarıyla finanse edilmiştir. Dış kaynak daha çok HES'lerin elektromekanik teçhizatı temininde hükümet kredisi olarak kullanılmış olup, 2 milyar ABD Doları eşdeğerindedir. Bunun dışında Birecik Barajı yap-işlet-devret modeli ile Karkamış Barajı da anahtar teslimi yöntemi ile yapılmıştır (Tablo12).

Tablo 12: GAP Kapsamında Sağlanan Krediler

Proje Sahibi	Proje Adı	Karakteristik	Başlama Bitiş Tarihi	Kredi Kaynağı	Döviz Türü	Temin Edilen Kredi
DSİ	Karakaya Projesi	Makine alımı	1971-1991	İsviçre Bank.	SFr	562 227
		İnşaat		IBRD	\$	120 000
				AYB	ECU	85 000
				İtalya Hükümeti	\$	85 000
DSİ	Atatürk Bar.ve HES	Makine alımı	1975-1996	ABD Eximbank	\$	110 000
		Müşavir Firmalar		İsviçre Bank.	SFr	56 496
		Elektro-mek.don.		Almanya-İsviçre	SFr	1 029 000
DSİ	Kralkızı-Dicle Pr.	Enerji ve tarım	1981-1998	AKSKF	\$	69 000
DSİ	Batman Projesi	Enerji ve tarım	1985-1999	AKSKF	\$	32 169
				KfW	\$	21 242
DSİ	Çınar-Göksu Projesi	Tarım	1986-1995	AKSKF	\$	17 755
DSİ	Adıyaman-Çamgazi	Tarım	1986-1997	AKSKF	\$	22 000
DSİ	Karkamış Bar. HES	Enerji	1993-2001	Avusrurya-Alman-Fransa Bnk.Kon.	ATS	1 250 000
					\$	77 500
DSİ	Şanlıurfa İçmesuyu		1979-2006	İslam Kalkın.Bnk.	\$	19 200
DSİ	Diyarbakır İçmesuyu	Aritma Tesisi	1993-2001	Fransa Hükümeti	FFr	60 000

DSİ	Gaziantep İçmesuyu	Aritma Tesisi	1990-2000	Almanya Hük.	DM	25 000
GASKİ Gn.Md.		Atıksu Arıtma Tes		Fransa Hükümeti	FFr	120 000
KHGM	Ş.urfa-Havi Su Temini	1098 ünite su	1992-1996	AKSKF	\$	31 000
Gaziantep Üniv.	Araşt.ve Uyg.Hast.	İnşaat-400 yatak	1990-2000	AKSKF	\$	6 000
San.ve Tic.Bak.	Gaziantep OSB II	500 ha tevsii	1987-1996	AKSKF	\$	6 700

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2019

GAP'ın, yenilikçi bir yaklaşım olarak sürdürülebilir insani kalkınma felsefesini benimsemesi ile projeye uluslararası ilgi artmış ve özellikle 1995'ten sonra yabancı ülke ve kuruluşların teknik ve mali katkıları da yoğunlaşmıştır.

Bu kapsamda, Birleşmiş Milletlere Bağlı Kuruluşlar, Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası gibi uluslararası kurum ve kuruluşlarla çeşitli projeler gerçekleştirilmiş, bazı yabancı hükümetlerden hibe finansmanı sağlanmıştır.

Ülkemizde faaliyet gösteren özel sektör kuruluşlarının ilgisini Bölgeye çekmek amacıyla 2000'li yılların başından itibaren çeşitli çalışmalar yürütülmüş, özel sektör işbirliği ve finansman desteği ile projeler hayata geçirilmiştir.

GAP İdaresi 1989 - 2019 döneminde yürüttüğü çeşitli projeler için toplam 24,3 milyon ABD Doları, 71,3 milyon Avro, 144,9 milyon TL ve 99,5 bin pound tutarında hibe finansmanı sağlamıştır (Tablo 13).

Tablo 13: GAP İdaresi Tarafından Sağlanan Hibeler

Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (Dolar)
ABD Ticaret ve Kalkınma Teşkilatı	GAP Uluslararası Havalimanı	1994-1994	720 000
	GAP Coğrafi Bilgi Sistemi	1995-1995	377 000
Kanada Uluslararası Kalkınma Teşkilatı	GAP Bölgesi Hasat Sonrası Teknolojileri	1994-1996	284 000
	Atatürk Baraj Gölü Çevresi Alt-Bölge Gelişme Planı	1994-1996	249 000
Fransa Hükümeti	Sulama Kanalları Regülasyonu ve Sulama Teknolojileri Projesi	1989-1991	187 266
	Küçük Yerleşimlerde Atıksuların Yeniden Kullanımı		540 000
Dünya Bankası	Şanlıurfa Harran Ovaları Tarla İçi Köy Geliştirme Projesi	1999-1999	300 000
	GAP Kentsel Planlama ve Sanitasyon	1999-1999	350 000
ABD Ulusal Sağlık Örgütü	GAP Sağlık Çalışması		150 000
Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO)	Sıtma Hizmetleri		200 000
ABD Ortak Dağıtım Komitesi (JDC)	Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi		100 000
Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO)	Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi		30 000
	Kendi İşini Kur Projesi	2000-2001	30 000
GAP-FAO Kırsal Kalkınma Programı	10 proje		430 000
İsrail	Sulama Teknolojileri		70 000
	Atıksuyun Geri kazanımı		50 000
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	Sürdürülebilir Kalkınma Programı		5 900 000
(İsviçre Hükümeti)	(6 Proje için)		(2 200 000)

İsveç Hükümeti	GAP Bölgesinde Kadının Güçlendirilmesinde Yenilikler ve Fırsatlar Projesi	2012-2016	1 100 000
Japon Hükümeti	Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Sosyal İstikrarın Güçlendirilmesi Projesi	2016-2018	10 100 000
Kuveyt Hükümeti	Suriyeli Kadınların Sosyal ve Ekonomik Yaşama Adaptasyonu Projesi	2016-2017	250 000
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	GAP Bölgesi'nde Kadının Güçlendirilmesi Yoluyla Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar Arasında Sosyal Uyum Projesi	2019-2020	300.000
Japon Hükümeti	Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Genç Kızların Sosyal ve Ekonomik İstikrarı ve Dayanıklılığının Güçlendirilmesi Projesi	2019-2020	350.000
TOPLAM (DOLAR)			24 267 266
Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (EURO)
Avrupa Birliği (AB)	GAP Bölgesel Kalkınma Programı	2004-2007	47 000 000
Avrupa Birliği (AB)	GAP Bölgesinde Sele Maruz Kalan Alanlarda Sel Riskinin Azaltılması Projesi	2008-2010	14 000 000
Avrupa Birliği (AB)	Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki Kadın ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi Hibe Programı	2010-2013	5 000 000
Avrupa Birliği (AB)	Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Suriye Krizinin Etkilerinin Azaltılması Projesi	2015-2017	5 300 000
AB TOPLAMI (EURO)			71 300 000
Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (TL)
Özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve şahıslar tarafından burs desteği	GAP Çatom Burs Projesi	2003-2019	35 000 000
PEPSİCO Türkiye	GAP Cheetos Çocuk Gelişim Merkezleri Projesi	2003-2019	5 800 000
Mc Donalds Çocuk Vakfı	Sağlıklı Göz ve Eğitimde Başarı Projesi	2003-2016	960 000
Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO)	Geçim Kaynakları ve İnsana Yakışır İş Fırsatlarının Geliştirilmesi Projesi kapsamında faaliyetler	2016-2017	800 000
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)	Suriyeli Çocukların ve Gençlerin Güçlendirilmesi Projesi	2016-2019	100 000 000
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)	Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi	2019-2020	2 300 000
TOPLAM (TL)			144 860 000
Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (Pound)
İngiliz Refah Fonu	Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Sürdürülebilir Kalkınması İçin Sanayi Tesislerinde Karbon Emisyonlarının Azaltılması Projesi	2016-2017	99 480 Pound

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2019

5. GAP EYLEM PLANLARI

GAP, başlangıçta bölgenin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayalı bir program olarak ele alınmış; Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Master Planı'nın hazırlanması ve uygulamaya konmasıyla kapsamlı bir bölgesel kalkınma programına dönüşmüştür. GAP kapsamında ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve başta sulama olmak üzere temel altyapı yatırımlarının hızlandırılması amacıyla 2008-2012 dönemini kapsayan GAP Eylem Planı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu beş yıllık dönemde gerçekleştirilen yatırımlar ile Bölge'nin kalkınma göstergelerinde somut ilerlemeler sağlanmıştır.

Ancak, EP kapsamında gerçekleştirilen tüm icraatların kalıcılığını sağlamak ve yenilikçi, sürdürülebilir, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi hızlandırıcı, istihdam artırıcı yeni programlarla GAP kalkınma sürecini sürdürülebilir kılmak gerekmektedir. Bu dönemde başlatılan yatırımların bitirilmesi, yapılan yatırımlarla doğan potansiyelin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin hızlandırılması yönünde tam olarak kullanılması ve Bölge'nin rekabet gücünün artırılması amacıyla ikinci GAP Eylem Planı (2014-2018) hazırlanmış ve uygulanmıştır.

5.1. Eylem Planları Finansmanı

EP uygulamalarının öngörülen sürede tamamlanması amacıyla öncelikle yatırımlara tahsis edilen ödenek miktarında çok önemli bir artış sağlanmış; kamu kaynaklarından Bölge'ye ayrılan pay %7'den %14'lere yükselmiştir. 2008-2013 döneminde cari fiyatlarla 18,8 milyar TL kaynak aktarılmış ve bu kaynağın 16,3 milyar TL'si fiili yatırıma dönüşmüş olup, program ödeneğine göre gerçekleşme %86,7'olmuştur.

2014-2019 döneminde cari fiyatlarla 23,8 milyar TL kaynak aktarılmış ve 24,7 milyar TL'si revize ödenekler sonucunda harcanmıştır. Program ödeneğine göre harcama %99,4 olarak gerçekleşmiştir. Toplamda baktığımızda on iki yılda toplam 42,6 milyar TL kaynak ayrılmış ve ayrılan ödeneğin 41 milyar TL'si yatırıma dönüşmüştür. Program ödeneğine göre de gerçekleşme %92,2'dir (Tablo 14)

Tablo 14: GAP Eylem Planları Harcaması (Bin TL)

Yıllar	Cari Fiyatlarla			2020 Yılı Fiyatlarıyla			Gerçekleşme (%)	
	Program Ödeneği	Revize Ödenek	Harcama	Program Ödeneği	Revize Ödenek	Harcama	Program Ödeneğine Göre	Revize Ödeneye Göre
2008	1 898 039	1 898 039	1 588 871	5 980 001	5 980 001	5 005 930	83,7	83,7
2009	2 667 977	2 650 984	2 147 595	8 439 083	8 385 332	6 793 062	80,5	81,0
2010	3 244 794	3 791 290	3 042 991	10 121 135	11 825 761	9 491 672	93,8	80,3
2011	3 345 784	3 928 000	3 210 864	8 956 991	10 515 640	8 595 797	96,0	81,7
2012	3 498 157	3 740 291	2 907 754	9 121 045	9 752 382	7 581 637	83,1	77,7
2013	4 189 572	4 004 103	3 413 626	10 145 722	9 696 579	8 266 644	81,5	85,3
2014	3 322 680	3 681 144	3 141 296	7 310 423	8 099 101	6 911 350	94,5	85,3
2015	3 796 280	3 588 741	3 208 501	7 765 117	7 340 606	6 562 883	84,5	89,4
2016	3 862 066	3 577 649	2 953 411	7 255 816	6 721 471	5 548 690	76,5	82,6
2017	4 420 477	4 844 297	4 115 210	7 065 939	7 743 396	6 577 983	93,1	84,9
2018	4 763 562	7 384 013	6 391 102	6 282 437	9 738 426	8 428 923	134,2	86,6
2019	3 644 577	5 290 961	4 917 936	4 095 462	5 945 527	5 526 354	134,9	92,9
2008-2013 Toplamı	18 844 323	20 012 707	16 311 701	52 763 977	56 155 695	45 734 742	86,7	81,4
2014-2019 Toplamı	23 809 642	28 366 805	24 727 476	39 775 195	45 588 527	39 556 182	99,4	86,8
2008-2019 Toplamı	42 653 965	48 379 512	41 039 177	92 539 172	101 744 222	85 290 924	92,2	83,8

Kaynak: GAP Eylem Planı (2008-2019)

6. GAP BÖLGESİ SEKTÖREL VERİLERİ

6.1. Tarım Sektörü

GAP Bölgesi'nin doğal kaynak potansiyeli yüksektir. Yer üstü su kaynağı açısından Fırat ve Dicle nehirlerinin yıllık ortalama debisi 53 milyar m³/yıl, nehirlerin ana kol debileri ise sırasıyla, 30 milyar m³ ile 16,7 milyar m³'tür. Bölge'nin yıllık toplam 46,7 milyar m³ düzeyindeki ana kol akarsu potansiyeli, Türkiye toplam akarsu potansiyelinin %28,5'ini oluşturmaktadır Bölge'nin yer altı suyu potansiyeli, toplam 1,5 milyar m³ olarak tahmin edilmektedir.

İşlemeli tarıma elverişli I., II. ve III. sınıf arazi miktarı 2.467,5 bin ha olup, toplam arazinin%33'ü kadardır. Kısıtlı işlemeye uygun 649,3 bin ha arazi de (IV. sınıf) hesaba katıldığında, Bölge topraklarının %42,2'si tarıma elverişli görülmektedir.

Tarıma kazandırılabilir taşlı arazi miktarı 266 bin ha'dır. Bunun %60'ı Şanlıurfa ili sınırları içerisindedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplam arazi varlığının (7,5 milyon ha) %43,6'sı bitkisel üretim (3.290.575 ha), %29,4'ü çayır-mera (2.214.473 ha) ve %19,2'si orman-fundalık (1.451.185 ha) arazisidir. Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğü 61 dekar iken, GAP Bölgesi'nde ortalama 104,8 dekar olup, Türkiye ortalama işletme büyüklüğünün hayli üstündedir.

Bölge'de yaklaşık 2,1 milyon ha'lık brüt alan sulama potansiyeline sahiptir. Bu, Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir arazisinin %20'sini oluşturmaktadır. DSİ Genel Müdürlüğü, Fırat-Dicle Havzası'nda, yaklaşık 1,8 milyon ha alanda sulama imkânı oluşturacaktır. Buna ek olarak, mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) projelerinin 200 bin ha ve halk sulamalarının ise 100 bin ha brüt alanda sulama potansiyelinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Bölge kırsal alanı agro-ekolojik yapılara ve üretim imkanlarına sahip bulunmaktadır. Planlama çalışmalarında, agro-ekolojik açıdan birbirinden farklılık gösteren 22 adet bölge tespit edilmiştir. Sulama alanları ile sulama dışı alanların gelir yapıları farklı potansiyel taşıdığı gibi söz konusu bölgelerin alt bölgeleri de farklı gelir imkânlarına sahip bulunmaktadır. GAP İdaresi tarafından planlama sürecinde Bölge'nin 7 iline bağlı 21 köyünde gerçekleştirilen bir gözlem çalışmasının sonuçlarına göre, dağlık bölgelerdeki köylerin gelir düzeyi, ovada ve çok sınırlı alanlarda sulama imkânına sahip bulunan köylerdeki gelirin 1/3'ü düzeyini ancak yakalayabilmektedir. Bu bağlamda, sadece işletme ve köy düzeyinde sürdürülecek kalkınma faaliyetlerinin sınırlı sonuçlar vereceği gözlenmekte, bu nedenle benzerlik gösteren kırsal alt bölgeler düzeyinde kalkınmanın ekonomik ve sosyal birçok dinamiğe dayandırılması ihtiyacı doğmaktadır. Özellikle, kamu hizmetlerini bütünleştiren ve eş zamanlı sunulmasına imkân veren kalkınma programlarının katılımcı bir süreçle hayata geçirildiği katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımı önem kazanmaktadır.

GAP Bölgesi'nde sulama ile birlikte ürün deseni de çeşitlenmiş 1995 öncesi kuru tarımın ağırlıklı olduğu bölgemiz sulu tarıma geçiş ile başta pamuk olmak üzere ayçiçeği, soya, mısır gibi sulu tarım gerektiren ikinci ürünlerin ekimine de geçmiş, bir dönemde tek ürün alınan arazilerden en az iki ürün alınmaya başlanmıştır.

Bölge'de 2019 yılında gerçekleşen ürün desenine baktığımızda sulu tarım alanlarında pamuk başat üründür. GAP Bölgesi, Türkiye pamuk üretiminin yaklaşık %55'ini karşılamaktadır.

Tahıl ve diğer bitkisel ürünlerde; Türkiye’de yetiştirilen bitkisel ürünlerden kırmızı mercimeğin %93,5’i, dane buręaęın %72’si, durum buğdayın %32,5’i, sebzelerde; acurun %61,9’u, nanenin %66,3’ü, salçalık biberin %17,8’i, karpuzun %14,6’sı, patlıcanın %12,8’i, meyvelerde; antepfıstığının %91,7’si, işlenmemiş baharatlık kırmızı biberin %85,8’i, kurutmalık çekirdekli üzümün %41,8’i, şaraplık üzümün %19,8’i, bademin %22,4’ü GAP Bölgesi’nden karşılanmaktadır. Sulamaların devreye girmesiyle birlikte özellikle yaş sebze, meyve ve endüstri bitkilerinin üretimlerinde büyük artışlar meydana gelmiş ve ürün deseni zenginleştirmiştir (Tablo -15-16-17).

Bölge’de kuru tarımdan sulu tarıma geçişle birlikte, üretim yapısı ve ilişkilerinde önemli değişimler yaşanmış ve tarımsal hasıla ile birlikte ürünlerin verimliliği de artmıştır.

Tablo 15: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Bitkisel Ürünlerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (2005-2010-2019)

Ürün adı	GAP 2005		Türkiye 2005		GAP/ Türkiye% Üretim	GAP 2010		Türkiye 2010		GAP/ Türkiye % Üretim	GAP 2019		Türkiye 2019		GAP/ Türkiye % Üretim
	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	
Tahıllar															
Buğday (Durum)	5 907 280	1 540 216	20 000 000	4 500 000	34,23	5 262 391	1 500 264	13 340 000	3 450 000	43,49	2 957 092	1 023 181	10 955 635	3 150 000	32,48
Buğday (Diğer)	5 758 840	1 443 906	72 500 000	17 000 000	8,49	7 805 794	2 138 950	67 694 000	16 224 000	13,18	7 032 416	2 197 764	57 507 636	15 850 000	13,87
Arpa (Biralık)	465 760	136 512	3 500 000	900 000	15,17	263 970	58 186	2 403 000	600 000	9,70	35 144	12 600	1 304 304	400 000	3,15
Arpa (Diğer)	5 966 310	1 629 302	33 000 000	8 600 000	18,95	4 232 200	999 002	27 997 000	6 650 000	15,02	3 525 695	865 161	27 386 411	7 200 000	12,02
Mısır (Dane)	490 080	410 870	6 000 000	4 200 000	9,78	1 299 202	940 877	5 940 000	4 310 000	21,83	1 238 559	1 117 768	6 388 287	6 000 000	18,63
Mısır (Hasıl)	7 240	15 575	200 000	460 000	3,39	200	600	92 608	207 899	0,29	50	31	66 620	152 417	0,02
Mısır (Silajlık)	38 180	174 187	1 800 000	7 600 000	2,29	96 941	403 161	2 844 728	12 446 450	3,24	387 543	1 781 010	5 007 507	25 499 870	6,98
Baklagiller															
Nohut	726 150	96 233	5 578 000	600 000	16,04	542 999	82 247	4 556 900	530 634	15,50	772 689	111 884	5 205 951	630 000	17,76
Fasulye (Kuru)	8 580	1 462	1 412 000	210 000	0,70	5 105	1 122	1 033 811	212 758	0,53	3 120	768	889 385	225 000	0,34
Mercimek (Kırmızı)	3 802 070	511 236	3 867 000	520 000	98,31	2 071 308	415 547	2 116 000	422 000	98,47	2 228 387	289 907	2 427 761	310 000	93,52
Mercimek (Yeşil)			532 000	50 000	0,00			228 922	25 400	0,00	55	8	396 116	43 631	0,02
Burçak (Dane)	4 890	536	20 000	2 300	23,30	81 334	10 445	100 785	12 100	86,32	15 937	2 383	26 060	3 277	72,72
Burçak (Yeşil Ot)	4 390	1 188	20 000	3 000	39,60	49 409	41 050	99 508	80 005	51,31	9 698	3 732	25 613	14 855	25,12
Yağlı Tohumlar															
Soya	6 100	1 667	86 000	29 000	5,75	2 048	404	234 727	86 540	0,47	2 783	760	352 947	150 000	0,51
Yerfıstığı	50	11	258 500	85 000	0,01	437	183	274 500	97 310	0,19	27 000	10 700	424 211	169 328	6,32
Ayçiçeği	29 280	2 619	4 900 000	865 000	0,30	66 297	8 130	5 514 000	1 170 000	0,69	82 437	16 695	6 759 834	1 950 000	0,86
Susam	151 560	6 827	424 500	26 000	26,26	22 423	1 202	318 242	23 460	5,12	8 283	475	248 604	16 893	2,81
Endüstri Bitkileri															
Pamuk (Kütlü)	2 950 950	1 179 252	5 468 800	2 240 000	52,65	2 878 947	1 220 804	4 806 500	2 150 000	56,78	2 889 140	1 212 703	4 160 098	2 200 000	55,12
Pamuk Tohumu (Çiğit)	2 950 950	686 779	5 468 800	1 291 180	53,19	2 878 947	722 722	4 806 500	1 272 800	56,78	2 889 140	727 619	4 778 681	1 320 000	55,12
Pamuk (Lif)	2 950 950	447 658	5 468 800	863 700	51,83	2 878 947	464 194	4 806 500	816 705	56,84	2 889 140	448 699	4 160 098	814 000	55,12
Tütün	177 680	14 807	1 853 420	135 247	10,95	32 086	2 792	813 335	53 018	5,27	134 367	10 403	810 349	70 000	14,86
Şekerpancarı	9 680	40 533	3 358 120	15 181 247	0,27	18 781	101 023	3 291 669	17 942 112	0,56	26 770	157 140	3 101 000	18 085 528	0,87
Yumru ve Soğanlı Bitkiler															
Patates	1 550	1 205	1 528 000	4 060 000	0,03	2 328	6 014	1 388 660	4 513 453	0,13	10 880	36 910	1 408 967	4 979 824	0,74
Soğan (Taze)	16 430	24 159	133 810	200 000	12,08	16 701	24 146	108 136	165 478	14,59	8 577	12 817	84 475	142 257	9,01
Soğan (Kuru)	40 010	89 080	772 800	2 070 000	4,30	25 320	47 734	626 979	1 900 000	2,51	29 210	77 985	613 588	2 200 000	3,54
Sarımsak (Taze)	5 050	7 757	22 460	27 000	28,73	4 425	6 219	19 566	21 234	29,29	4 691	7 266	18 730	23 351	31,12
Sarımsak (Kuru)	11 940	6 193	110 000	82 000	7,55	11 327	7 540	95 100	76 936	9,80	26 783	26 654	124 357	103 096	25,85

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2019

Tablo 16: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Sebzelerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (1995-2005-2019)

Ürün adı	GAP 1995		Türkiye 1995		GAP/ Türkiye (Üretim) %	GAP 2005		Türkiye 2005		GAP/ Türkiye (Üretim) %	GAP 2019		Türkiye 2019		GAP/ Türkiye (Üretim) %
	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	
Domates (Salçalık)	25 660	89 079	629 860	2 983 000	3,0	69 287	332 534	556 902	2 878 812	11,6	34 893	157 699	542 442	4 005 935	3,9
Acur	6 230	11 430	13 450	23 500	48,6	8 980	14 625	15 180	25 621	57,1	18 155	26 762	25 740	43 204	61,9
Biber (Salçalık)	86 620	166 928	289 010	685 000	24,4	81 547	143 474	327 066	782 173	18,3	86 260	219 134	372 775	1 234 423	17,8
Biber (Dolmalık)	37 520	63 705	189 010	400 000	15,9	29 966	44 225	165 993	387 626	11,4	18 549	30 954	122 952	371 918	8,3
Biber (Sivri)	16 820	29 391	326 910	744 000	4,0	13 853	18 640	318 556	816 901	2,3	12 593	19 206	277 642	902 203	2,1
Patlıcan	54 720	164 416	307 890	930 000	17,7	42 460	122 948	267 540	846 998	14,5	33 912	104 945	193 067	822 659	12,8
Kavun	122 550	258 694	925 430	1 825 000	14,2	95 477	175 148	795 713	1 611 695	10,9	90 581	176 314	721 758	1 777 059	9,9
Karpuz	239 530	726 387	1 165 460	3 970 000	18,3	168 964	498 450	956 598	3 683 103	13,5	164 486	566 782	833 657	3 870 515	14,6
Hıyar (Sofralık)	34 990	58 723	462 570	1 825 000	3,2	39 588	71 841	315 795	1 593 844	4,5	33 089	87 636	289 287	1 748 157	5,0
Kabak (Sakız)	1 930	3 307	118 400	260 000	1,3	1 567	2 474	101 455	314 340	0,8	2 763	6 005	96 716	447 830	1,3
Marul (Göbekli)	5 420	7 265	116 260	215 000	3,4	5 679	7 060	107 685	226 144	3,1	3 060	6 713	91 439	215 728	3,1
Maydanoz	4 130	1 775	38 620	40 000	4,4	4 638	2 364	48 671	56 332	4,2	2 073	1 796	75 562	92 954	1,9
Tere	690	138	2 070	1 250	11,0	154	41	3 329	2 380	1,7	466	510	6 576	6 629	7,7
Nane	4 170	3 321	6 960	5 000	66,4	5 626	5 651	11 733	11 772	48,0	7 381	10 611	12 650	16 011	66,3

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2019

Tablo 17: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Meyvelerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (1995-2005-2019)

Ürün adı	GAP 1995		Türkiye 1995			GAP 2005		Türkiye 2005			GAP 2019		Türkiye 2019		
	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	GAP/ Türkiye (Üretim) %	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	GAP/ Türkiye (Üretim) %	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	GAP/ Türkiye (Üretim) %
İncir	14 960	5 262	483 000	240 000	2,2	15 549	7 291	478 572	254 838	2,9	12 653	6 236	521 164	310 000	2,0
Dut	3 200	2 951	18 600	60 000	4,9	9 577	12 650	18 662	75 096	16,8	8 225	9 127	19 916	69 317	13,2
Nar	18 880	11 833	46 750	59 000	20,1	37 505	22 814	206 073	208 502	10,9	66 746	62 961	285 253	559 171	11,3
Badem	9 310	3 564	82 000	47 000	7,6	37 987	6 061	171 478	55 398	10,9	152 458	33 594	470 881	150 000	22,4
Ceviz	6 540	5 195	111 000	116 000	4,5	10 856	7 215	413 932	178 142	4,1	54 493	9 638	1 245 527	225 000	4,3
Antep Fıstığı	2 086 340	65 960	2 175 500	75 000	87,9	2 110 284	117 012	2 212 229	128 000	91,4	3 538 470	77 947	3 662 103	85 000	91,7
Kırmızı Biber (Baharatlık-İşlenmemiş)	45 290	11 613	80 940	21 340	54,4	74 971	125 024	104 049	186 272	67,1	102 455	206 479	119 409	240 656	85,8
Üzüm (Sofralık-Çekirdekli)	1 269 820	536 540	5 350 000	2 160 000	24,8	695 069	402 985	2 344 519	1 695 727	23,8	610 637	302 528	1 862 446	1 394 000	21,7
Üzüm (Sofralık-Çekirdeksiz)		7 921		1 440 000	0,6	21 106	18 655	355 089	553 803	3,4	4 375	5 846	317 717	656 000	0,9
Üzüm (Kurutmalık-Çekirdekli)						369 891	187 654	687 504	431 326	43,5	304 023	154 236	542 894	369 000	41,8
Üzüm (Şaraplık)						238 254	124 540	737 606	461 508	27,0	173 647	89 102	591 234	451 000	19,8
Zerdali	2 490	1 072	22 350	49 000	2,2	1 204	949	10 681	26 132	3,6	189	186	9 980	17 250	1,1
Trabzon Hurması	3 610	330	15 000	12 000	2,8	2 387	1 650	19 741	26 277	6,3	2 890	9 063	31 009	51 317	17,7
Zeytin (Sofralık)						101 234	9 677	2 201 970	375 000	2,6	89 697	8 678	2 341 306	415 000	2,1
Zeytin (Yağlık)						519 652	47 502	5 638 343	1 040 000	4,6	772 567	46 055	6 450 459	1 110 000	4,1

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2019

6.1.1. Sulama Yatırımları

6.1.1.1 Tamamlanan Ana Kanallar

2019 yılı sonu itibariyle toplamda 1.497.042 m ana kanal tamamlanmıştır

Tablo 18: DSİ Tarafından Tamamlanan Ana Kanallar (2019)

(Metre)

İşin Adı	Toplam Ana Kanal Uzunluğu (m)	Tamamlanan Ana Kanal Uzunluğu (m)	Kalan Ana Kanal Uzunluğu (m)
Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım İnşaatı	113 879	113 879	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 1. Kısım İnşaatı	25 692	25 692	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması İsale Kanalı İnşaatı	34 305	34 305	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2. Kısım Ana Kanal İnşaatı	26 980	26 980	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3. Kısım Ana Kanal İnşaatı	33 825	33 825	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3. Kısım Ana Kanal İkmal İnşaatı	27 885	27 885	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4. Kısım Ana Kanal İnşaatı	25 310	25 310	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4. Kısım Anakanalı 2. Kısım	42 816	42 816	
Kralkızı-Dicle P-3 Pompaj Sulaması İletim Kanalı, Pompa İstasyonu ve Anakanal Yapımı	76 788		76 788
Batman Sol Sahil Sulaması İnşaatı	112 945	112 945	
Batman Sağ Sahil Sulaması İnşaatı	141 335	138 800	2 535
Silvan Barajı İletim Kanalı 1. Kısım (Babakaya Tüneli+İletim Kanalı) (İletim kanalı iptal edildi, yalnızca 2 x 5320 m uzunluğundaki Babakaya Tüneli yapılacak)	5 320		5 320
Silvan Barajı İletim Kanalı 2.Kısım (Silvan Tüneli) (Gaz nedeniyle bu tünel iptal edilerek Silvan Tüneli İkmal kapsamında yeni bir güzergahta tünel açılacak)			
Silvan Tüneli İkmal	13 236		13 236
Mardin Ceylanpınar Ana İsale Kanalı	4 173	4 173	
Yukarı Harran Ana Kanalı	86 372	86 372	
Harran Ana Kanalı	122 000	122 000	
Şanlıurfa Ana Kanalı	51 500	51 500	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 1. Kısım İnşaatı	28 530	28 530	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 2. Kısım İnşaatı	42 762	42 762	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 3. Kısım İnşaatı	37 308	37 308	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 3. Kısım İkmal İnşaatı	25 321	25 321	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Ana İletim Kanalı 1. Kısım İnşaatı	29 150	29 150	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Ana İletim Kanalı 2. Kısım İnşaatı	18 766	18 766	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Ana İletim Kanalı 3. Kısım İnşaatı	1 112	1 112	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Sol Sahil Ana Kanal İnşaatı	46 304	46 304	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Sağ Sahil Ana Kanal İnşaatı	24 603	24 603	
Yaylak Ovası Pompaj Sulaması	83 412	83 412	
Bozova Pompaj Sulaması Güneşik Ana Kanal İnşaatı	57 938	57 938	
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım Ana Kanal İnşaatı	72 543	72 543	
Mardin Depolaması Cazibe Sulaması Ana Kanalı	43 991		43 991
Belkıs-Nizip Pompaj Sulaması	37 839	37 839	
Kayacık Ovası Sulaması	50 125	37 200	
Çamgazi Sulaması	69 260	69 260	
Samsat Pompaj Sulaması 1. Kısım	23 944	23 944	
Gaziantep P2 Pompaj Sulaması 1. Kısım	14 568	14 568	
Hilvan Siverek Gölebakan İletim Kanalı	18 795		
TOPLAM	1 670 632	1 497 042	141 870

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2019

6.1.1.2. Sulamaya Açılan Alanlar

GAP Bölgesi'nde Master Plan'a göre 1,8 milyon ha, GAP Eylem Planı'na göre ise 1.057.803 ha alanın sulamaya açılması planlanmıştır. GAP Eylem Planı'na göre 2019 yılı sonu itibariyle Fırat ve Dicle Havzası'nda toplam 571.591 ha alan sulamaya açılmıştır. 130.597 ha alanda halen sulama şebeke inşaatı devam etmekte olup, 355.615 ha alan planlama aşamasındadır. GAP Eylem Planı'na göre sulama projelerinin % 54'ü işletmededir.

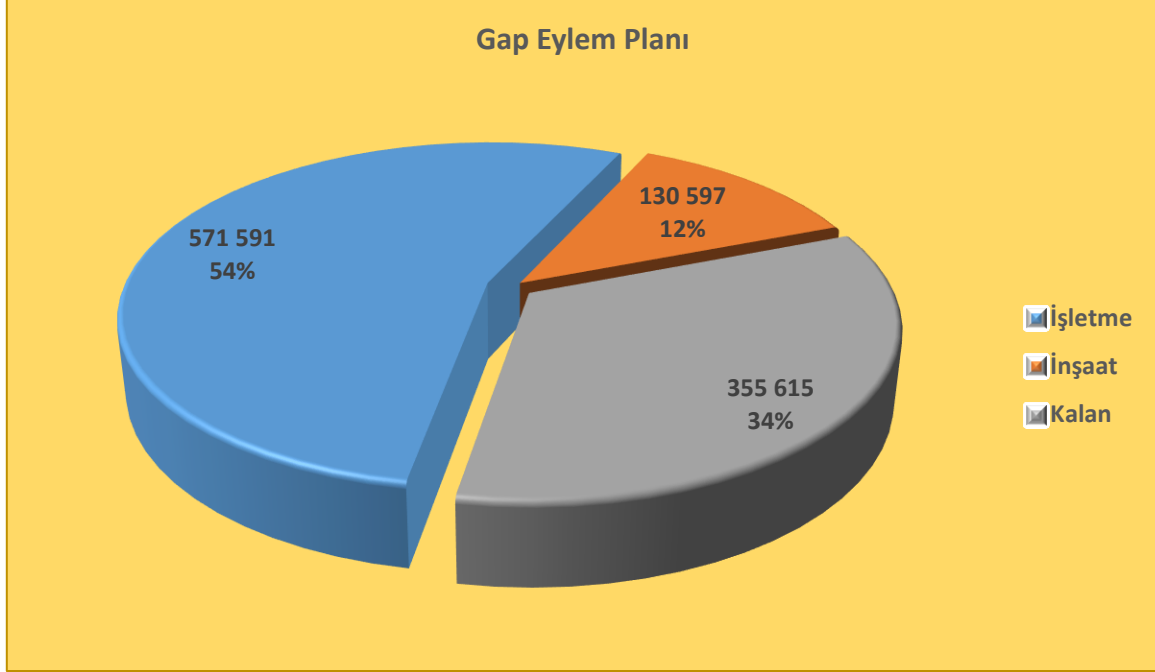
Tablo 19: DSİ Tarafında GAP Bölgesi'nde Sulamaya Açılan Alanlar (2019)

İşin Adı	Sulama Alanı (ha)	Şebeke İnşaatı Tamamlanan Alan (ha)
Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım İnşaatı	18 585	18 585
Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım İkmali	4 500	0
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 1. Kısım İnşaatı	1 336	1 336
Batman Sol Sahil Sulaması İnşaatı	13 836	13 836
Batman Sağ Sahil Sulaması İnşaatı	6 000	6 000
Batman Sağ Sahil Sulaması 2. Kısım	11 881	3 780
Devegeçidi Sulaması	10 600	10 600
Silvan 1. ve 2. Kısım Sulaması	8 790	8 790
Nusaybin Çağ-Çağ Sulaması	8 600	8 600
Çınar-Göksu Sulaması	4 234	4 234
Garzan-Kozluk Sulaması	3 973	3 973
Silopi-Nerdüş Sulaması	2 740	2 740
Derik-Dumluca Sulaması	1 860	1 860
10. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	3 258	3 258
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2. Kısım Şebeke	10 991	8 655
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	4 502	0
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3. Kısım Şebeke	5 040	4 290
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	9 000	0
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4. Kısım Şebeke	12 932	8 899
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	3 690	0
Kralkızı-Dicle P3 Pompaj Sulaması	23 965	0
Kralkızı-Dicle P4 Pompaj Sulaması	12 470	0
Silvan Cazibe Sulaması	128 897	0
Ambar Barajı Sulaması	2 554	1 600
Ambar Barajı Sulaması İkmali	9 771	0
Kuruçay Barajı Sulaması	5 030	945
Başlar Barajı Sulaması	3 820	565
Bulaklıdere Barajı Sulaması	6 402	0
Kıbrıs Barajı Sulaması	3 175	0
Karacalar Barajı Sulaması	4 245	0
Pamukçay Barajı Sulaması	5 100	5 100
Silvan Projesi Pompaj Sulamaları	33 644	0
Ergani Barajı Sulaması	1 866	1 866
Kale Barajı Sulaması	13 942	0
Bozova Pompaj Sulaması 1. Kısım	8 669	8 669
Yaylak Ovası Sulaması	18 322	18 322
Bozova Merkez Pompaj Sulaması	1 098	1 098
Yukarı Harran Sulaması İnşaatı	13 455	13 455
Şanlıurfa Ovası Sulaması 2. Kısım İnşaatı	35 192	35 192
Şanlıurfa Ovası Sulaması 3. Kısım İnşaatı	15 368	15 368
Harran Ovası Sulaması 3. Kısım İnşaatı	22 861	22 861
Harran Ovası Sulaması 4. Kısım İnşaatı	23 738	23 738
Harran Ovası Sulaması 5. Kısım İnşaatı	22 045	22 045

Harran Ovası Sulaması 6. Kısım İnşaatı	28 683	28 683
Paşabağ Sulaması	520	520
Akçakale YAS Sulaması	10 255	10 255
Ceylanpınar YAS Sulaması	9 000	9 000
Hacıhıdır Sulaması	2 080	2 080
Buğdayhöyük Pompaj Sulaması	2 770	2 770
Taşbasan Sağ Sahil Sulaması Şebeke İnşaatı	17 657	17 657
Taşbasan Sol Sahil 1. Kısım Şebeke İnşaatı	13 112	13 112
Taşbasan Sol Sahil 2. Kısım Şebeke İnşaatı	20 081	20 081
Suruç Ovası TP1 Pompaj Sulaması	5 445	5 445
15. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	900	900
Ceylanpınar YAS Sulaması (TİGEM)	57 253	57 253
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 1.Kısım Şebeke	26 496	15 812
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2. Kısım Şebeke	19 120	19 120
Mardin Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke İkmali	4 049	0
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 3. Kısım Şebeke	9 125	2 800
Mardin Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 3.Kısım Şebeke İkmali	7 208	0
Mardin Depolaması Cazibe Sulaması	29 732	0
Mardin Depolaması Pompaj Sulaması 1. ve 2. Kademe Şebeke	55 715	0
Viranşehir Pompaj Sulaması 1. Kademe	22 012	9 500
Viranşehir Pompaj Sulaması 2. Kademe	7 980	7 980
Viranşehir Pompaj Sulaması 2. Kademe İkmali	7 636	0
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım 1. Ünite Şebeke	4 685	4 685
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım 1. Ünite Şebeke İkmali	3 863	0
Bozova Pompaj Sulaması 3. Kısım Şebeke	16 291	16 291
Hilvan-Siverek Pompaj Sulaması Şebekesi	20 041	0
Adıyaman-Çamgazi Sulaması İnşaatı	8 000	8 000
Belkıs-Nizip Pompaj Sulaması İnşaatı	10 164	10 164
Kayacık Ovası Sulaması İnşaatı	12 000	12 000
Samsat Pompaj Sulaması 1. Kısım İnşaatı	2 806	2 806
Hancağız Barajı Sulaması	6 945	6 945
20. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	4 939	4 939
Koçalı Barajı Sulaması	18 707	0
Gömikan Barajı Sulaması	7 293	0
Gaziantep P2 Pompaj Sulaması 2. Kısım	9 335	0
Kayacık Sol Sahil Sulaması	8 000	0
Ardıl Barajı Sulaması	2 533	2 533
Musabeyli Barajı Sulaması	3 395	0
GAP EYLEM PLANI TOPLAMI	1.057.803	571.591

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2019

Grafik 8: DSİ Tarafından Sulamaya Açılan Alanlar (%) (2019)

Toplam Alan: 1.060.000 ha (2019 Yılı Sonu)

GAP Bölgesinde 2019 yılında toplam 13.084 ha alan sulamaya açılmış olup, yıl içerisinde sulamaya açılan alanlar tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20: 2019 Yılı İçerisinde Sulamaya Açılan Alanlar (ha)

İşin Adı	Sulamaya Açılan Alan (ha)
Batman Sağ Sahil Sulaması 2. Kısım	1.780
Kuruçay Barajı Sulaması	745
Başlar Barajı Sulaması	315
Ergani Barajı Sulaması	546
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 1.Kısım Şebeke	6.129
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2. Kısım Şebeke	-3*
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 3. Kısım Şebeke	300
Viranşehir Pompaj Sulaması 1. Kademe	4.500
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım 1. Ünite Şebeke	-1 228*
TOPLAM	13.084

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2019,*alan değişikliği sebebiyle azalmıştır.

Tablo 21: Yıllar İtibariyle Sulamaya Açılan Alanlar (2019)

Yıllar	Sulama Alanı (ha)	Yıl İçinde İşletmeye Açılan Sulama Alanı (ha)
2002	198.854	4.758
2003	206.954	8.100
2004	224.604	17.650
2005	245.613	21.009
2006	261.835	16.222
2007	272.697	10.862
2008	287.295	14.598
2009	300.397	13.102
2010	308.535	8.138
2011 (DSİ 4.630 ha+TİGEM 57.253 ha)	370.418	61.883
2012	377.672	7.254
2013	411.508	33.836
2014	424.710	13.202
2015	474.528	49.818
2016	502.154	27.626
2017	547.333	45.179
2018	558.507	12.569
2019	571.591	13.084

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2019

6.1.2. Sulama Yönetimi

DSİ Genel Müdürlüğü tarafından inşa edilen sulamaların yönetimi, tüm Türkiye’de olduğu gibi GAP Bölgesi’nde de kullanıcılara devredilmektedir. Bu kullanıcılar şunlardır;

- 42 adet Sulama Birliği
- 6 adet Köye Hizmet Götürme Birliği
- 10 adet Sulama Kooperatifi
- GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi
- GAP Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

6.1.3. Traktör Sayısı

Tarımın temel girdilerinden biri olan makine kullanımında olumlu değişimler yaşanmış; 1995 yılında 37 bin olan traktör sayısı 2004’te 49.841’e, 2007’da 51.784’e, 2019’da 71.479’a ulaşmıştır. Türkiye’de bulunan traktörlerin %5,3’ü Bölge’de bulunmaktadır.

Tablo 22: GAP Bölgesi ve Türkiye Traktör Sayısı (2000, 2007, 2019)

İli	Paletli			Tek Aks			İki Akslı		
	2004	2007	2019	2004	2007	2019	2004	2007	2019
Adıyaman						1 093	9 186	9 659	13 194
Batman			2			64	1 387	1 682	1 528
Diyarbakır						157	8 579	8 762	9 644
Gaziantep	1	1	1			826	8 647	8 955	14 396
Kilis						0	2 123	1 554	2 063
Mardin	2	2		1	1	10	3 899	4 628	6 276
Siirt	25				1	1 113	1 315	1 376	1 624
Şanlıurfa				2	2	302	12 862	13 276	17 458
Şırnak				1	38	17	1 811	1 847	1 711
GAP	28	3	3	4	42	3 582	49 809	51 739	67 894
Türkiye	201	236	109	15004	17008	79 690	993 860	1 038 884	1 275 113
GAP/Türkiye (%)	13,93	1,27	2,75	0,03	0,25	4,49	5,01	4,98	5,32

Kaynak: Tarımsal Alet Makine Sayıları, TÜİK, 2019

2019 yılı itibarıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde en fazla traktör Şanlıurfa (17.762 adet), Gaziantep (15.223 adet), Adıyaman (14.287 adet ve Diyarbakır (9.801 adet) illerinde bulunmaktadır. En az traktör ise Batman (1.594 adet) ilindedir.

Bölge'de sulamaya açılan alanların artmasına paralel olarak modern tarım tekniklerinin kullanımı da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu da Bölge'de kullanılan tarımsal alet ve makinaların kullanımını artırmıştır. 2005 yılında Bölge'de 51.784 adet olan traktör sayısı 2019 yılında 71.479 adet olmuştur.

6.1.4. Hayvancılık

GAP Bölgesi'nde hayvancılık, bitkisel üretime koşut bir gelişme sağlayamamıştır. 1995-2005 döneminde GAP Bölgesi'ndeki hayvan varlığında, tüm ülke genelinde olduğu gibi, önemli düşüşler olmuştur. Yaşanan olağan dışı durumlar nedeniyle Bölge'de Türkiye geneline göre daha yüksek oranlarda azalmalar belirlenmiştir. Bu düşüş 2010 yılından sonra toparlanmaya başlamıştır.

2000-2019 dönemi incelendiğinde Tiftik keçisi dışında 2000 yılından itibaren yüksek bir artış yaşandığı görülmektedir. Buna göre 2000-2019 döneminde, 2000 yılına göre sığır varlığında %167,9, kıl keçisinde %119,7 ve koyun varlığında %85,5 oranında bir artış varken, Tiftik keçisi varlığında da %7,3 oranında bir artış olmuştur. Hayvan varlığındaki bu değişimler Türkiye genelinde de yaşanmaktadır. Özellikle tiftik keçisinde (%-35,4) yaşanan bu düşüş önlem alınmaz ise ırkı yok olma tehlikesi ile karşı karşıya getirmektedir (Tablo 23).

Tablo 23: GAP Bölgesi ve Türkiye'nin Yıllara Göre Büyük ve Küçükbaş Hayvan Varlığındaki Değişim (Adet)

GAP				
Yıllar	Sığır	Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik Keçisi
2000	649 080	3 638 339	1 201 261	18 277
2007	662 950	4 109 783	1 180 003	17 663
2012	938 281	4 409 397	1 758 339	18 762
2019	1 738 756	6 749 263	2 639 249	19 606
2000-2019 (%) Değişim	167,9	85,5	119,7	7,3
Türkiye				
2000	10 761 000	28 492 000	6 828 000	373 000
2007	11 036 753	25 462 293	6 095 292	191 066
2012	13 914 912	27 425 233	8 199 184	158 102
2019	17 804 667	37 276 050	10 964 374	241 055
2000-2019 (%) Değişim	65,5	30,8	60,6	-35,4

Kaynak: Hayvancılık İstatistikleri, TÜİK, 2019

6.1.5. Su Ürünleri

Bölge, su ürünleri açısından yüksek bir potansiyele sahiptir. 2000 yılı itibariyle, 136 bin ha'lık baraj gölalanı oluşmuş; anılan yılda, 1,5 bin tonu avcılıktan ve 0,4 bin tonu yetiştiricilikten olmak üzere toplam 1,9 bin ton balık üretilmiştir. 2007 yılında avcılık ve yetiştiricilikten toplam 3,4 bin ton balık üretilmiş olup, 2019 yılında ise üretim 11 bin tona yaklaşmıştır. GAP Bölgesi'nde yapılan yetiştiriciliğin Türkiye içerisindeki payı %1,5'ten %2,7'ye çıkmıştır.

Tablo 24: GAP Bölgesi Su Ürünleri (Ton)

İller	Avcılık	Yetiştiricilik	Avcılık	Yetiştiricilik	Avcılık	Yetiştiricilik
	2007		2012		2019	
Adıyaman	765	82	726	308	230	123
Batman		273	4,5	842	9	0
Diyarbakır	13	70	125	1 329	48	168
Gaziantep	184		174	1 164	56	4 477
Kilis			4		3	-
Mardin	2	157	2	91	2	193
Siirt		6	3	28	4	159
Şanlıurfa	295	389	636,5	4126	462	5 025
Şırnak			3	40		25
GAP	1 271	2 123	1 216	6 660	814	10 170
Türkiye	518 201	139 873	315 636	212 410	31 596	373 368
GAP'ın Payı (%)	0,2	1,5	0,4	3,1	2,6	2,7

Kaynak: Su Ürünleri İstatistikleri, TÜİK, 2019

6.2. Enerji Sektörü

GAP kapsamında 2019 yılı itibariyle 14 hidroelektrik santrali tamamlanmış; GAP enerji yatırımlarında %91,2 oranında fiziki gerçekleşme sağlanmıştır. Bu çerçevede GAP, belli bir süreden beri Türkiye ekonomisine ve Bölge halkının refahına doğrudan katkı sağlamaktadır.

Karakaya, Atatürk, Kralkızı, Dicle, Batman, Birecik, Karkamış, Şanlıurfa, Çağçağ, Erkenek, Sırımtaş, Garzan, Bulam ve Ilısu HES'lerinin işletmeye alınışından 2019 yılı sonuna kadar 473,3 milyar kilovat-saat elektrik enerjisi üretilmiş olup, üretilen bu enerjinin parasal değeri 28,4 milyar ABD Doları'dır (1kWh=6 sent).

Tablo 25: GAP Enerji Projelerinde Fiziki Gerçekleşme Durumu

Proje Adı	Kurulu Güç (MW)	Enerji Üretimi (GWh)	Projenin Hangi Safhada Olduğu	İşletmeye Geçiş Yılı
FIRAT HAVZASI	5.318	20.001		
Karakaya Barajı ve HES	1 800	7 354	İşletme	1987
Atatürk Barajı ve HES	2 400	8 900	İşletme	1993
Karkamış Barajı ve HES	189	652	İşletme	1999
Birecik Barajı ve HES	672	2 516	İşletme	2000
Şanlıurfa HES	51	124	İşletme	2006
Erkenek HES	13	52	İşletme	2010
Sırımtaş Barajı ve HES(1)	27	80	İşletme	2013
Koçali Barajı, HES ve Sulaması	39	136	Kati Proje	
Büyükçay Barajı, HES ve Sulaması	30	84	Master Plan	
Kâhta Barajı ve HES	75	71	Master Plan	
Fatopaşa HES	22	32	Master Plan	
DİCLE HAVZASI	2.144	6.749		
Dicle Barajı ve HES	110	298	İşletme	1999
Kralkızı Barajı ve HES	94	146	İşletme	1998
Batman Barajı ve HES	198	483	İşletme	2003
Garzan Barajı ve HES(2)	52	158	İşletme	2013
Ilısu Barajı ve HES	1 200	3 833	İşletme	2020
Silvan Barajı ve HES	160	623	İnşa	
Cizre Barajı ve HES	240	1 208	Kati Proje	
Kayser Barajı ve HES	90	341	Kati Proje	
MÜNFERİT PROJELER				
FIRAT HAVZASI	21,4	75		
Çağçağ HES	14,4	42	İşletme	1968
Bulam HES (4.628) (3)	7	33	İşletme	2010
Toplam	7.483	27.166		14 adet

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2019

(1)- Baraj inşaatından vazgeçilmiştir. HES İnşaatı Tektuğ Elektrik Üretim A.Ş., tarafından yapılarak işletilmeye başlanmıştır.

(2)- Garzan Barajı ve HES Projesi FERNAS Enerji Elektrik Üretim A.Ş. 'ye Yap-İşlet modeli ile yapılmıştır.

(3)- Bulam HES Adıyaman ilinde Ak Enerji tarafından 2010 yılında tamamlanarak devreye alınmıştır.

2019 yılında ülke genelinde 88,9 milyar kilovat-saat hidrolik enerjisi üretilirken GAP'ta ise 22,8 milyar kilovat-saat hidrolik enerjisi üretilmiştir. (Tablo 26).

Tablo 26: Enerji Üretiminde GAP - Türkiye Karşılaştırması (Milyar kWh)

Yıllar	TÜRKİYE	GAP	GAP/ TÜRKİYE
	Hidrolik	Hidrolik	Hidrolik (%)
1995	35.5	16.1	45,4
1996	40.5	19.3	47,8
1997	39.8	19.4	48,8
1998	42.2	19.8	46,8
1999	34.7	14.8	42,6
2000	30.9	12.6	40,6
2001	24.0	11.5	47,9
2002	33.7	12.4	36,9
2003	35.3	14.9	42,2
2004	46.1	21.4	46,5
2005	39.6	18.7	47,2
2006	44.2	21.5	48,6
2007	35.9	18.5	51,5
2008	33.3	15.9	47,8
2009	36.0	11.7	32,4
2010	51.8	17.9	34,5
2011	52.3	18.4	35,1
2012	57.9	20.4	35,3
2013	59.4	18.8	31,7
2014	40.6	12.6	30,9
2015	67.1	14.6	21,8
2016	67.2	16.5	24,6
2017	58.2	13.9	23,9
2018	59.9	11.3	18,9
2019	88.9	22.8	25,7

Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü, 2019, 2019 Yılı üretim değerleri brüt ve geçicidir.

6.3. Sanayi Sektörü

GAP'la birlikte Bölge'de gerek tarım ve sanayide, gerekse sosyal yaşamda değişimler ve gelişmeler yaşanmaktadır. Özellikle tarımsal alanların sulamaya açılması sonucu üretimde önemli artışlar olmakta ve tarımsal girdileri ham madde olarak kullanan sanayi dalı, tekstil ve gıda hızla gelişme sürecine girmiş bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak da ekonomik ve sosyal değişimin hızı her yönüyle artmaya başlamıştır.

6.3.1. Yatırım Teşvikleri

Yatırımların desteklenmesi suretiyle, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, istihdam yaratılması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması, tasarrufların katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanan yatırımlara yönlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2002 yılında 155 adet teşvik belgesi verilmiş; 872 milyon TL sabit yatırım tutarı ile 8.753 istihdam öngörülmüştür. 2012 yılında uygulamaya konulan yeni teşvik yasası ile önemli artışlar meydana gelmiştir. 2019 yılında ise 752 belge ile 10.325 milyon TL sabit yatırım ve 50.200 istihdam öngörülmüştür. (Tablo 27).

Tablo 27: GAP Bölgesi ve Türkiye Yerli ve Yabancı Yatırım Teşvik Belge Sayısı (2001-2007-2012-2019)

İller	Sermaye Türü	2001			2007			2012			2019		
		Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
Adıyaman	Yabancı Sermaye												
	Yerli Sermaye	6	7	165	11	39	333	28	566	1 428	57	238	4 158
Batman	Yabancı Sermaye				1	10	50	1	1	160			
	Yerli Sermaye	11	73	234	4	14	100	32	73	2 663	109	598	11 716
Diyarbakır	Yabancı Sermaye							2	5	235	1	1	40
	Yerli Sermaye	29	72	1 514	26	126	603	60	286	2 461	136	1 934	11 476
Gaziantep	Yabancı Sermaye	1	1	45				2	8	32	15	50	161
	Yerli Sermaye	52	215	3 185	68	246	2 644	203	2 166	6 979	137	5 433	3 558
Kilis	Yabancı Sermaye										3	107	214
	Yerli Sermaye	1	1	10	5	12	152	7	47	189	14	164	216
Mardin	Yabancı Sermaye										2	4	800
	Yerli Sermaye	9	22	188	5	3	75	42	1 124	2 882	88	778	9 309
Siirt	Yabancı Sermaye												
	Yerli Sermaye	6	23	242	3	10	140	6	409	706	16	59	635
Şanlıurfa	Yabancı Sermaye							3	13	1 205	6	70	167
	Yerli Sermaye	17	22	725	15	46	780	79	414	4 376	131	710	5 994
Şırnak	Yabancı Sermaye												
	Yerli Sermaye	1	15	25	4	9	51	10	25	257	37	179	1 756
GAP	Yabancı Sermaye	1	1	35	1	10	50	8	27	1 632	27	231	1 382
	Yerli Sermaye	132	450	6 228	141	505	4 878	467	5 111	21 941	725	10 094	48 818
GAP Genel Toplam		133	451	6 333	142	515	4 928	475	5 138	23 573	752	10 325	50 200
Türkiye	Yabancı Sermaye	173	3 547	14 537	169	4 077	22 791	216	8 666	18 387	347	14 515	12 781
	Yerli Sermaye	1 877	8 820	91 169	2 073	15 862	77 595	3 708	57 301	140 128	5 320	139 340	196 936
Türkiye Genel Toplam		2 050	12 367	105 706	2 242	19 939	100 386	3 924	65 967	158 515	5 667	153 855	209 717
GAP/Türkiye %		6,5	3,6	6,0	6,3	2,6	4,9	12,1	7,8	14,9	13,3	6,7	23,9

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı 1.01.2001-31.05.2020 tarihlerini arasında düzenlenen yatırım teşvik belgeleri

6.3.2. İhracat ve İthalat

6.3.2.1. İhracat

Son yıllarda GAP Bölgesi'nden yapılan ihracat düzeyinde de önemli oranda artış kaydedilmiştir. 2000 yılında 503 milyon dolar olan ihracat, 2007 yılında 3,3 milyar dolara, 2012 yılında 8,1 milyar dolara, 2019 yılında ise 9,2 milyar dolara ulaşmıştır. GAP Bölgesi'nden yapılan ihracatın Türkiye toplam ihracatı içindeki payı da 2000 yılında yüzde 1,8'den 2019 yılında yüzde 5,3'e yükselmiştir. İhracat değerinin artmasında; mevcut ticaret ağlarının bölge ile entegre hale getirilmesi, mevcut ulaşım ağlarının iyileştirilmesi ve yenilerinin yapılması bölge ticaretini olumlu yönde etkilemiştir (Tablo 28). Kişi başı ihracat değeri de 2000 yılında 76,2 dolar iken 2019 yılında 1.020,2 dolara yükselmiştir.

Bölge, ülke toplam ihracatından aldığı yüzde 5,3'lük pay ile İBBS 1 (12 bölge) bölgeleri içinde İstanbul, Doğu Marmara, Ege, Batı Anadolu, Akdeniz'den sonra 6. sırada yer almıştır.

Tablo 28: GAP Bölgesi'nin İl Bazında İhracat Değerleri (Bin Dolar)

İller	İhracat Değeri			
	2000	2007	2012	2019
Adıyaman	4 800	29 346	104 826	67 091
Batman	505	40 729	83 513	35 777
Diyarbakır	7 604	83 699	198 959	216 445
Gaziantep	420 108	2 447 656	5 579 875	7 402 083
Kilis	8 071	12 865	11 671	67 225
Mardin	31 579	317 444	948 394	791 522
Siirt	748	4 009	6 226	37 739
Şanlıurfa	15 069	86 388	109 818	165 072
Şırnak	15 026	265 202	1 018 062	374 115
GAP	503 509	3 287 338	8 061 344	9 157 071
Türkiye	27 774 906	107 271 750	152 461 737	171 466 283
GAP/Türkiye (%)	1,8	3,1	5,3	5,3

Kaynak: TÜİK, 2018

Bölge'den 2019 yılında yapılan 9,2 milyar dolar ihracatı mal gruplarına göre incelediğimizde ilk sırayı 8,7 milyar dolar ile imalat sanayi, ikinci sırayı yaklaşık 350 milyon dolar ile tarım ve Ormancılık, üçüncü sırayı ise yaklaşık 97 milyon dolar ile madencilik ve taş ocakçılığı almaktadır (Tablo 29).

Tablo 29: GAP Bölgesi İhracatının Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (2002-2007-2012-2019)

Gruplar	GAP İhracat (Bin Dolar)				Türkiye İhracat (Bin Dolar)			
	2002	2007	2012	2019	2002	2007	2012	2019
Tarım ve ormancılık	34 089	75 589	213 509	349 478	1 754 287	3 725 213	5 188 858	5 515 540
Balıkçılık	-	-	573	159	51 419	158 252	190 340	517 102
Madencilik ve taş ocaklığı	2 617	36 389	72 763	97 120	387 193	1 660 895	3 160 765	3 194 715
İmalat sanayi	647 554	3 167 483	7 753 102	8 681 208	33 701 646	101 081 873	143 193 911	161 553 647
Elektrik, gaz ve su		2		0	15 841	168 839	190 211	104 452
Toptan ve perakende ticaret	5 167	7 842	21 257	28 892	147 246	473 923	534 800	563 485
Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	7	33	40	10	55	1 399	544	681
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	1	2	100	203	1 400	1 356	2 307	16 663
Toplam	689 434	3 287 338	8 061 344	9 157 071	36 059 089	107 271 750	152 461 737	171 466 283

Kaynak: Fasullara Göre Dış Ticaret, TÜİK, 2019

6.3.2.2. İthalat

GAP Bölgesi'nde yapılan ithalat iller ve yıllar bazında incelendiğinde en fazla ithalatın Gaziantep ilinden yapıldığı görülmektedir. Gaziantep ilini Mardin ve Şanlıurfa illeri izlemektedir. Yapılan ithalatın Türkiye toplamı içindeki payı 2002 yılında %1,5'ten 2019 yılında %2,9'a yükselmiştir (Tablo 30).

Tablo 30: GAP Bölgesi İl Bazında İthalat Değerleri (Bin Dolar)

İller	İthalat Değeri			
	2002	2007	2012	2019
Adıyaman	18 275	51 658	35 585	38 795
Batman	7 146	8 618	26 771	40 523
Diyarbakır	7 333	36 035	69 057	83 103
Gaziantep	658 227	2 269 084	5 053 993	5 017 719
Kilis	3 979	35 009	16 539	11 239
Mardin	10 663	71 182	151 983	414 817
Siirt	1 436	9 146	21 419	22 100
Şanlıurfa	64 002	194 932	202 967	188 016
Şırnak	1 924	95 469	40 733	18 094
GAP	772 986	2 771 133	5 619 048	5 834 407
Türkiye	51 553 797	170 062 715	236 545 141	202 704 350
GAP/Türkiye (%)	1,5	1,6	2,4	2,9

Kaynak: TÜİK, 2019

Bölge'den 2019 yılında yapılan 5,8 milyar dolar ithalatı mal gruplarına göre incelediğimizde 4,3 milyar doları ile imalat sanayi ve 1,5 milyar dolar ile tarım ve Ormancılıktır (Tablo 31).

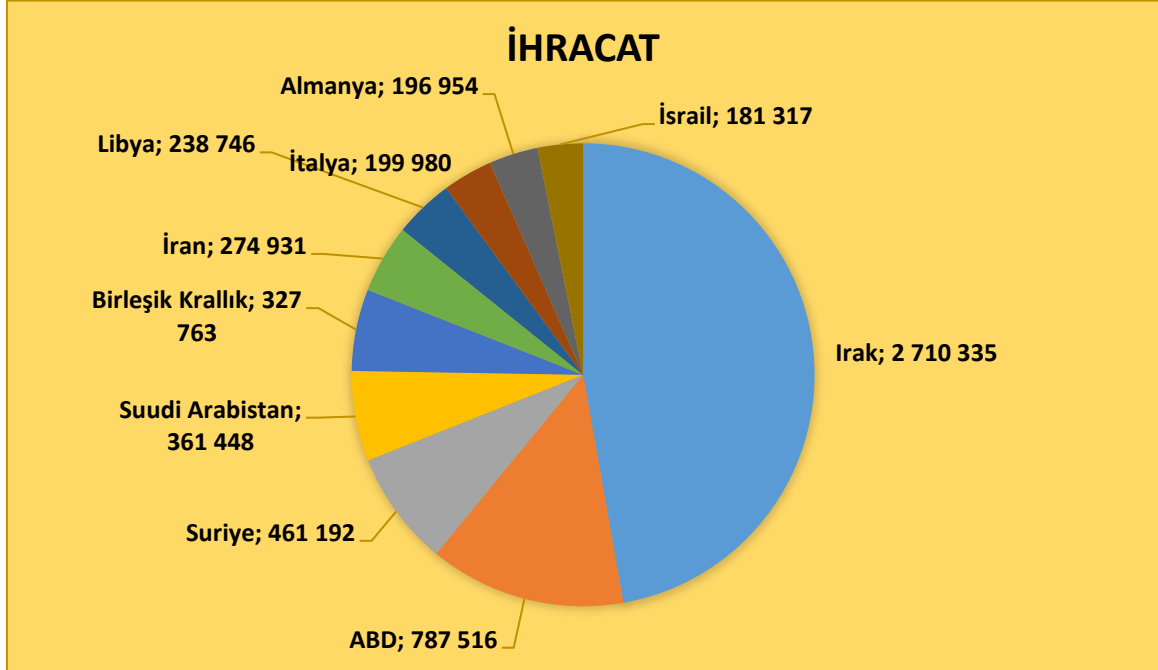
Tablo 31: GAP Bölgesi İthalatının Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (2002-2007-2012-2019)

Gruplar	GAP İthalat (Bin Dolar)				Türkiye İthalat (Bin Dolar)			
	2002	2007	2012	2019	2002	2007	2012	2019
Tarım ve ormancılık	97 693	348 186	679 037	1 522 092	1 702 642	4 640 577	7 446 641	9 466 458
Balıkçılık					1 199	30 935	56 206	52 393
Madencilik ve taşocakçılığı	17 283	101 042	13 003	4 919	7 192 305	25 314 075	42 246 825	31 747 903
İmalat sanayi	656 144	2 313 302	4 857 969	4 273 129	41 383 030	133 938 136	176 235 027	154 254 088
Elektrik, gaz ve su			2 739	570	128 215	21 528	255 377	40 606
Toptan ve perakende ticaret	1 863	8 593	66 285	33 562	1 138 651	6 086 804	10 258 094	7 091 338
Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	3	1	2	0	2 337	2 395	838	441
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler		9	13	135	5 419	28 265	46 135	51 122
Toplam	772 986	2 771 133	5 619 048	5 834 407	51 553 797	170 062 715	236 545 141	202 704 350

Kaynak: Fasıllara Göre Dış Ticaret, TÜİK, 2019

6.3.2.3. GAP Bölgesi'nin Dış Ticareti

2000 yılı ve öncesinde Bölge'den yapılan ihracatın %45'i Almanya, ABD ve İngiltere'ye yapılırken, 2000 yılından sonra ihracatın yaklaşık %45'i Irak'a yapılmıştır. 2019 yılında da durum değişmemiş Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden yapılan 9,2 milyar dolar ihracatın yaklaşık 2,7 milyar doları (%29,6) Irak'a yapılmıştır. Bölge'nin dış ticaretinin yoğun olduğu ilk 10 ülke grafik 9'da verilmiştir.

Grafik 9: GAP Bölgesi'nin Ülkeler ile İhracatı (İlk 10 Ülke 2019) Bin Dolar

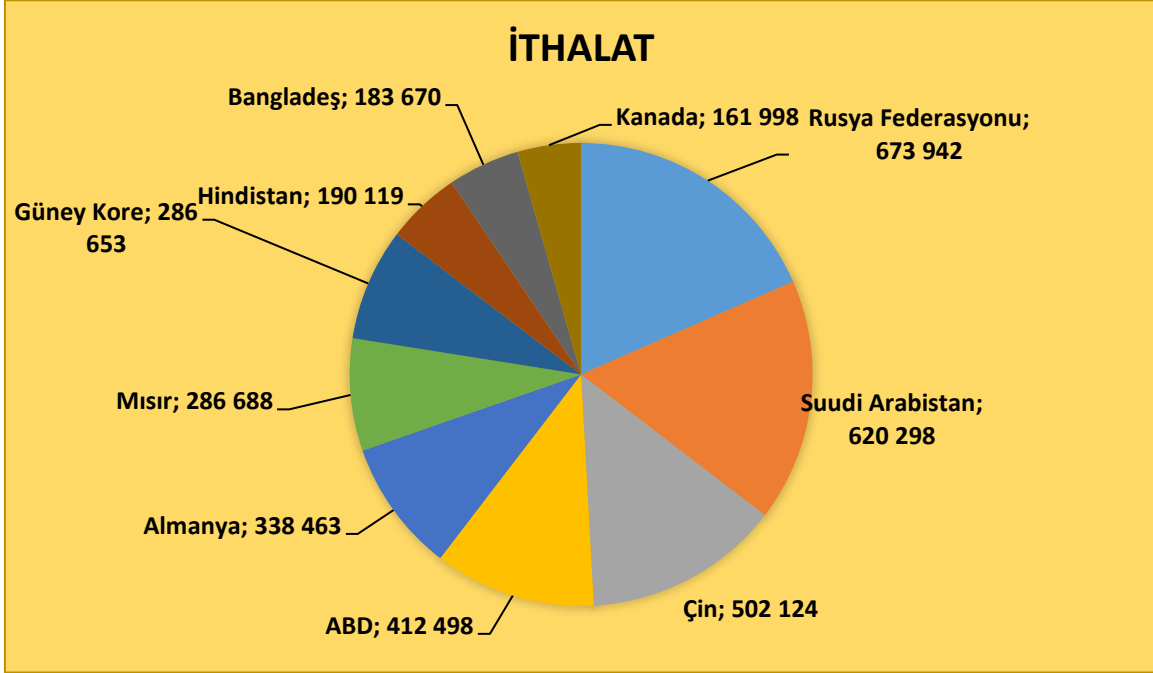
Kaynak: TÜİK, 2019

Not: İlk 10 ülke alınmıştır.

Bölge'den gerçekleştirilen ithalata baktığımızda 2000 yılından önce yapılan ithalatın %50'si Almanya, ABD ve İngiltere'den yapılırken, 2000 yılından sonra ithalatın yaklaşık %13'ü Çin, Sudi

Arabistan ve Rusya'dan yapılmıştır. 2019 yılına baktığımızda; Bölge'nin 5,8 milyar dolarlık ithalatında ilk sırayı Rusya Federasyonu (%11,6) ve Sudi Arabistan (%10,6) izlemektedir. Bölge'den yapılan ithalatın yoğun olduğu ilk 10 ülke grafik 10'da verilmiştir (Grafik 10).

Grafik 10: GAP Bölgesi'nin Ülkeler ile İthalatı (İlk 10 Ülke 2019) Bin Dolar

Kaynak: TÜİK, 2019

Not: İlk 10 ülke alınmıştır.

6.3.3. Organize Sanayi Bölgeleri

GAP'ta tarımsal üretim artışı Bölge sanayiinde bir canlanmaya yol açmış bulunmaktadır. Tarıma dayalı sanayiler başta olmak üzere gelişecek olan diğer sanayi dalları için gerekli altyapı yatırımları da devam etmektedir.

Organize sanayi bölgeleri (OSB) kurulmasının temel amaçları, şehirlerin planlı gelişmesine katkıda bulunmak; sanayinin az gelişmiş bölgelere yaygınlaştırılmasını sağlamak; tarım alanlarının sanayide kullanılmasını disipline etmek; sanayiler arası ilişkinin kolayca gelişmesine yardımcı olmak; sağlıklı, ucuz, güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesisler kurmak; müşterek arıtma tesisleri ile çevre kirliliğini önlemek olarak sıralanabilir. GAP Bölgesi'nde 2018 yılı itibarıyla 18 adet OSB tamamlanmıştır.

Tamamlanan OSB'lerde 2.082 firma üretime geçmiş bulunmaktadır. Üretime geçen OSB'lerde; Adıyaman'da 7.170, Batman'da 3.098, Diyarbakır'da 5000 Gaziantep'te 137.807, Kilis'te 1.225, Mardin'de 3.725, Siirt'te 130, Şanlıurfa'da 15.863 ve Şırnak'ta 152 olmak üzere 174.170 kişiye istihdam olanağı sağlanmıştır (Tablo 32).

Tablo 32: GAP Bölgesi'nde Tamamlanan OSB'ler

İller	Proje Adı	Bölge Büyüklüğü (Ha)	Sanayi Parsel Alanı (Ha)	Parsel Sayısı(*)	Tahsis Edilen Parsel Sayısı	Üretimdeki Firma Sayısı	OSB'de Çalışan Sayısı
Adıyaman	Merkez	291	181	147	147	110	5 600
	Gölbaşı	110	52,04	35	35	9	165
	Besni	124	61,9	40	40	8	725
	Kahta	95,7	73,21	74	74	27	680
Batman	Merkez	164,2	98,9	90	86	68	3 098
Diyarbakır	Merkez	727,9	457,9	322	304	213	5 000
	BESİ						
Gaziantep	Merkez	4 144	3 000	1419	1419	960	135 000
	Nizip	92,7	48,8	32	32	26	800
	Oğuzeli Havaalanı Islah	94	69,48	238	122	111	2 007
Kilis	Merkez	555,6	134	174	92	30	1 225
Mardin	Merkez	274	191,5	200	170	137	3 725
Siirt	Merkez	70	32,6	73	31	17	130
Şanlıurfa	Şanlıurfa	1 713	982,36	572	405	320	15 353
	Viranşehir	183	102,7	133	53	38	510
	BESİ						
Şırnak	Merkez	76	50	17	4	1	12
	Cizre	82	45,04	56	53	7	140
Toplam	18 OSB	7 797	5 581	3 622	3 067	2 082	174 170

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2019

Diyarbakır ve Şanlıurfa Besi OSB ile birlikte toplam 18 OSB tamamlanmıştır.

Tablo 33: GAP Bölgesi'nde Devam Eden OSB'ler

İller	Proje Adı	Bölge Büyüklüğü (Ha)	Sanayi Parsel Alanı (Ha)	Parsel Sayısı	Tahsis Edilen Parsel Sayısı	Üretimdeki Firma Sayısı	OSB'de Çalışan Kişi Sayısı
Adıyaman	Mermer İhtisas	82,6					
Diyarbakır	Tekstil İhtisas	129,1		105	105		
Gaziantep	İslahiye OSB	85,7		73			
Kilis	Tevsi	1.514,0	100,0	256			
Mardin	Merkez 2 OSB	104,0	63,5	72			
Şanlıurfa	Birecik	116,0	56,9	41	23		
	Merkez OSB						
	Tevsii Alan	100,0	62,1	81			
	Şanlıurfa OSB 2.Etap	235,0					
	Gıda İhtisas						
Toplam	9 OSB	2 366	282	628			

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019

6.3.4. Küçük Sanayi Siteleri

Küçük sanayi sitelerinin (KSS) ana amaçları; sağlıklı iş yeri temini ve ekonomik verimi artırmak, teknolojik gelişmelerden yararlanmak ve orta ölçekli sanayiye geçişi kolaylaştırmak, düzenli şehirleşme ve çevre kirliliğini önlemek, Milli Eğitim Bakanlığı ile iş birliği yapılarak usta, çırak ve kalfalara mesleki eğitim vermek ve şehirlere göçü önlemek olarak sıralanabilir.

GAP Bölgesi'nde 2019 yılı sonu itibari ile 39 adet küçük sanayi sitesi (KSS) tamamlanmıştır. Tamamlanan KSS'lerde 9.721 adet iş yeri mevcuttur (Tablo 34).

Tablo 34: GAP Bölgesi'nde Tamamlanan KSS'ler

İller	Proje Adı	İşyeri Adedi
Adıyaman	Merkez	350
	Gölbaşı	60
	Besni	258
	Kahta (Özkahta)	150
	Adıyaman 2. Kısım	94
Batman	Merkez	250
	Merkez Ek	150
Diyarbakır	Bismil	108
	Merkez	320
	Merkez Oto	298
	Merkez Oto Tamirciler 3. Bölüm	376
	Merkez Marangoz	99
	Ergani	118
	Silvan	220
Gaziantep	Merkez 1. Bölüm	300
	Merkez 2. Bölüm	1 146
	Merkez 3. Bölüm	1 235
	Merkez Ayakkabıcılar	300
	Merkez 25 Aralık	357
	İslahiye	95
	Nizip 1. Bölüm	238
	Nizip 2. Bölüm	380
	Oğuzeli	64
	Nurdağı	96
Kilis	Merkez(1.Bölüm) ⁽¹⁾	250
	Merkez(2.Bölüm) ⁽¹⁾	54
	Merkez(3.Bölüm) ⁽¹⁾	28
Mardin	Kızıltepe	200
	Nusaybin	154
	Merkez	190
Siirt	Merkez	128
Şanlıurfa	Merkez 1. Bölüm (Evren)	500
	Merkez 2. Bölüm (Evren)	500
	Siverek	100
	Suruç	105
	Birecik Fırat	202
Şırnak	Merkez 73	100
	Cizre (1.Bölüm)	100
	Cizre (2.Bölüm)	48
Toplam	38 KSS	9 721

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2019

GAP Bölgesi'nde inşaatı devam eden KSS yoktur.

6.3.5. İstihdam

Bölge genelinde 2008 yılında %15,8 olan işsizlik oranı, 2012 yılında %12,4'e kadar gerilemiş, ancak 2013 yılında Türkiye genelinde yaşanan işsizlik oranındaki artış 2014 yılında da devam etmiştir. Bu durum Bölge'ye de yansımıştır. 2019 yılında işsizlik oranı 22,4'e çıkmıştır. İşgücüne katılma oranı 2008 yılında %35,7, 2019 yılında %46,1 ve istihdam oranı da 2008 yılında %30,1, 2019 yılında %35,7 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 35).

Tablo 35: Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu (15+Yaş)

Yıllar	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus (1000)	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
TRC 1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis								
2008	1 447	634	530	104	813	43,8	16,4	36,6
2009	1 525	641	531	110	884	42,0	17,2	34,8
2010	1 559	698	614	85	860	44,8	12,1	39,4
2011	1 592	679	581	98	914	42,6	14,4	36,5
2012	1 638	715	631	84	923	43,6	11,8	38,5
2013	1 686	763	707	56	923	45,3	7,3	42,0
2014	1 723	744	684	60	979	43,2	8,0	39,7
2015	1 814	782	704	78	1 032	43,1	9,9	38,8
2016	1 831	828	710	118	1 003	45,2	14,3	38,7
2017	1 839	861	731	130	977	46,8	15,1	39,8
2018	1 870	876	764	112	994	46,8	12,8	40,9
2019	1 878	891	756	136	986	47,5	15,2	40,2
TRC 2 Şanlıurfa, Diyarbakır								
2008	1 696	540	464	76	1 157	31,8	14,1	27,3
2009	1 810	622	505	117	1 187	34,4	18,8	27,9
2010	1 932	647	563	85	1 285	33,5	13,1	29,1
2011	2 022	663	608	55	1 359	32,8	8,4	30,1
2012	2 121	610	569	42	1 511	28,8	6,9	26,8
2013	2 127	805	664	141	1 322	37,9	17,5	31,2
2014	2 088	884	730	153	1 205	42,3	17,4	35,0
2015	2 175	951	784	166	1 224	43,7	17,5	36,1
2016	2 260	1 021	846	175	1 238	45,2	17,2	37,4
2017	2 316	1 113	959	154	1 203	48,1	13,8	41,4
2018	2 315	1 106	900	206	1 208	47,8	18,6	38,9
2019	2 365	1 100	843	257	1 265	46,5	23,4	35,7
TRC 3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt								
2008	1 039	319	264	56	720	30,7	17,4	25,4
2009	1 093	345	293	52	748	31,5	15,1	26,8
2010	1 165	420	370	49	745	36,0	11,8	31,8
2011	1 234	419	365	53	815	33,9	12,7	29,6
2012	4 845	432	340	92	803	35,0	21,3	27,3
2013	1 279	473	373	99	807	36,9	21,1	29,2
2014	1 293	480	364	115	813	37,1	24,0	28,2
2015	1 307	499	376	124	808	38,2	24,8	28,7
2016	1 359	532	381	151	827	39,1	28,3	28

2017	1 373	530	388	143	843	38,6	26,9	28,2
2018	1 428	581	436	146	847	40,7	25	30,5
2019	1 439	626	432	194	813	43,5	30,9	30
Güneydoğu Anadolu								
2008	4 182	1 493	1 258	236	2 690	35,7	15,8	30,1
2009	4 428	1 608	1 329	279	2 819	36,3	17,4	30
2010	4 656	1 765	1 547	219	2 890	37,9	12,4	33,2
2011	4 848	1 761	1 554	206	3 088	36,3	11,7	32,1
2012	4 949	1 757	1 539	218	3 239	35,2	12,4	30,8
2013	5 092	2 041	1 744	296	3 052	40,1	14,5	34,3
2014	5 104	2 107	1 779	328	2 997	41,3	15,6	34,8
2015	5 295	2 232	1 865	368	3 063	42,2	16,5	35,2
2016	5 450	2 381	1 937	444	3 069	43,7	18,7	35,5
2017	5 527	2 504	2 078	426	3 023	45,3	17	37,6
2018	5 613	2 563	2 100	464	3 049	45,7	18,1	37,4
2019	5 682	2 618	2 031	586	3 065	46,1	22,4	35,7
Türkiye								
2008	50 772	23 805	21 194	2 611	26 967	46,9	11	41,7
2009	51 686	24 748	21 277	3 471	26 938	47,9	14	41,2
2010	52 541	25 641	22 594	3 046	26 901	48,8	11,9	43,0
2011	53 593	26 725	24 110	2 615	26 876	49,9	9,8	45,0
2012	54 724	27 339	24 821	2 518	27 385	50,0	9,2	45,4
2013	55 608	28 271	25 524	2 747	27 337	50,8	9,7	45,9
2014	56 986	28 786	25 933	2 853	28 200	50,5	9,9	45,5
2015	57 854	29 678	26 621	3 057	28 176	51,3	10,3	46,0
2016	58 720	30 535	27 205	3 330	28 185	52,0	10,9	46,3
2017	59 894	31 643	28 189	3 454	28 251	52,8	10,9	47,1
2018	60 654	32 274	28 738	3 537	28 380	53,2	11	47,4
2019	61 469	32 549	28 080	4 469	28 920	53	13,7	45,7

Kaynak: Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2020

Tablo 36 ve grafik 11 de görüleceği gibi tarım ve hizmet sektöründe çalışan sayısında yıllar bazında dalgalanmalar söz konusuysen, sanayi sektöründe çalışan sayısında sürekli bir artış görülmüştür.

Tablo 36: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

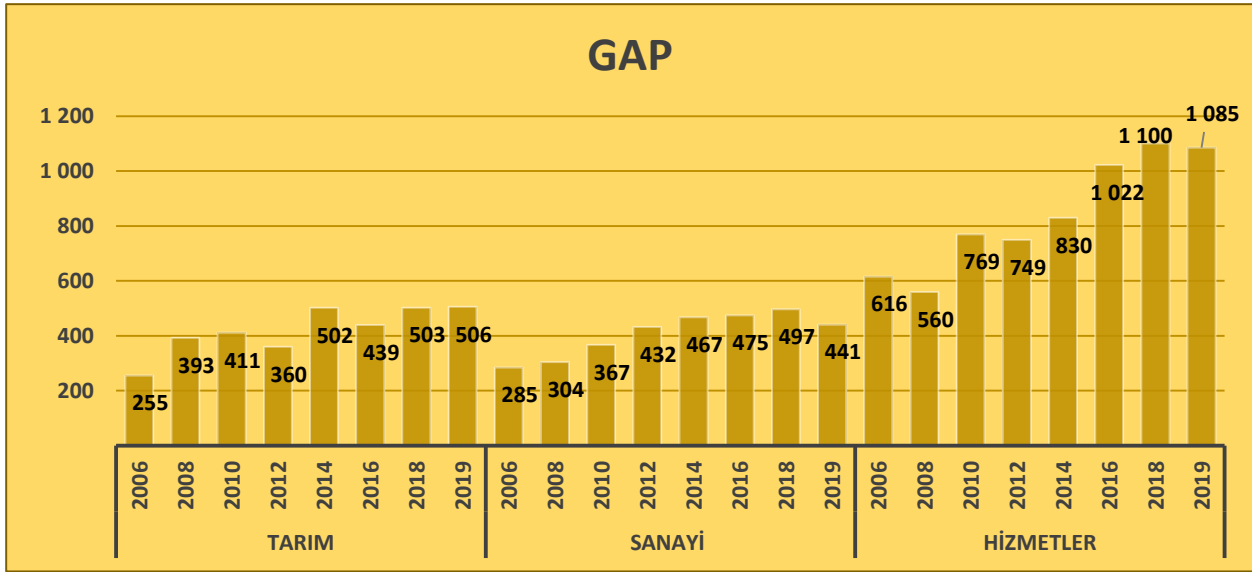
Bölgeler	2006						
	Bin Kişi				Yüzde		
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	449	92	164	193	20,5	36,5	43,0
Şanlıurfa, Diyarbakır	447	111	75	262	24,8	16,8	58,6
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	260	52	46	162	20	17,7	62,3
Güneydoğu Anadolu	1 156	255	285	616	22,1	24,7	53,3
Türkiye	20 423	4 907	5 465	10 050	24,0	26,8	49,2
Bölgeler	2008						
	Bin Kişi				Yüzde		
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	530	170	175	185	32,1	33,0	34,9
Şanlıurfa, Diyarbakır	464	155	78	231	33,4	16,8	49,8
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	263	68	51	144	25,9	19,4	54,8

Güneydoğu Anadolu	1 257	393	304	560	31,3	24,2	44,6
Türkiye	21 194	5 016	4 235	11 943	23,7	20,0	56,4
Bölgeler	2010						
	Bin Kişi				Yüzde		
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	614	150	198	265	24,4	32,2	43,3
Şanlıurfa, Diyarbakır	563	157	97	308	27,9	17,2	54,9
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	370	104	72	194	28,1	19,5	52,4
Güneydoğu Anadolu	1 547	411	367	769	26,6	23,7	49,6
Türkiye	22 594	5 683	5 927	10 985	25,2	26,2	48,6
Bölgeler	2012						
	Bin Kişi				Yüzde		
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	631	147	219	265	23,3	34,7	42,0
Şanlıurfa, Diyarbakır	569	171	135	263	30,1	23,7	46,2
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	341	42	78	221	12,3	22,9	64,8
Güneydoğu Anadolu	1 541	360	432	749	23,4	28,0	48,6
Türkiye	24 821	6 097	6 460	12 264	24,6	26,0	49,4
Bölgeler	2016						
	Bin Kişi				Yüzde		
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	710	93	233	384	13,1	32,8	54,1
Şanlıurfa, Diyarbakır	846	299	159	387	35,3	18,8	45,7
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	381	47	84	250	12,3	22	65,6
GAP	1 937	439	475	1 022	22,7	24,5	52,8
Türkiye	27 205	5 305	7 283	14 617	19,5	26,8	53,7
Bölgeler	2018						
	Bin Kişi				Yüzde		
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	764	115	252	397	15,1	33	52
Şanlıurfa, Diyarbakır	900	324	157	419	36	17,4	46,6
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	436	63	88	284	14,4	20,2	65,1
GAP	2 100	503	497	1 100	24	23,7	52,4
Türkiye	28 738	5 297	7 667	15 774	18,4	26,7	54,9
Bölgeler	2019						
	Bin Kişi				Yüzde		
	Toplam	Toplam	Toplam	Toplam	Toplam	Toplam	Toplam
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	756	134	229	393	17,7	30,3	52
Şanlıurfa, Diyarbakır	843	316	131	396	37,5	15,5	47
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	432	56	81	295	13	18,8	68,3
GAP	2 031	506	441	1 085	24,9	21,7	53,4
Türkiye	28 080	5 097	7 110	15 872	18,2	25,3	56,5

Kaynak: Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, TÜİK, 2020

Not: 2000 kişiden az değerlerde örnek büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir.

Grafik 11: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2006-2019)(Bin Kişi)

Kaynak: Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, TÜİK, 2018

Not. 2000 kişiden az değerlerde örnek büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir.

6.4. Ulaştırma Sektörü

Bölge'nin karayolu ulaşım altyapısı önemli ölçüde iyileştirilmiştir. 2000 yılında GAP Bölgesi'nde 63 km olan otoyol ağı 2019 yılı sonunda 294 km'ye ulaşmıştır. Böylece 2000 yılında GAP Bölgesi'ndeki otoyol ağının ülke toplamı içinde %3,8 olan oranı 2018 yılında %9,6'ya çıkmıştır.

Tablo 37: GAP Bölgesi ve Türkiye Yol Uzunlukları (km)

İller	İl ve Devlet Yolu			Otoyol		
	2000	2007	2019	2000	2007	2019
Adıyaman	772	783	789	-	-	-
Batman	353	353	404	-	-	-
Diyarbakır	873	1 059	1 115	-	-	-
Gaziantep	567	557	514	63	138	148
Kilis	141	148	152	-	-	-
Mardin	719	752	800	-	-	-
Siirt	487	503	564	-	-	-
Şanlıurfa	1 127	1 144	1 204	-	146	146
Şırnak	616	666	722	-	-	-
GAP	5 655	5 965	6 264	63	284	294
Türkiye	61 090	61 912	65 171	1 667	2 080	3 060
GAP/Türkiye %	9,3	9,6	9,6	3,8	13,7	9,6

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü 2020

GAP Eylem Planı'nın amaçlarından biri de Bölge'de kara yolu ulaşım ağının geliştirilmesidir. Eylem Planı'nda; Gaziantep-Şanlıurfa otoyolu başta olmak üzere, Şanlıurfa-Diyarbakır, Şanlıurfa-Kızıltepe-Silopi, Şanlıurfa-Akçakale, Diyarbakır-Batman, Diyarbakır-Mardin gibi ana kara yolu güzergâhlarının çok şeritli hale getirilmesi planlanmıştır. Bu yolla Bölge'de son yıllarda yaşanan nüfus artışı ve ekonomik faaliyetin gerekli kıldığı ulaşım darboğazlarının giderilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra Bölge'de standardı yetersiz olan güzergâhlarda kesintisiz ve güvenli ulaşımı sağlamak için kara yolu altyapı iyileştirme yatırımlarına hız verilmiştir.

6.5.Kültür-Turizm Sektörü

6.5.1.Turizm

GAP Bölgesi doğal güzelliklerinin yanı sıra çok sayıda kültürel varlığa da sahip olmasına rağmen turizm altyapısındaki yetersizlikler nedeniyle turizm potansiyelini yeterince kullanamamaktadır. Son yıllarda Bölge'nin gelişmesine paralel olarak turizm sektöründe de alınan tedbirler, sağlanan teşvikler ve uygulanan politikalar ile çok sayıda turistik tesis inşa edilmiş, değişen tüketici taleplerine cevap verecek turizmin altyapısı oluşturulmaya başlanmıştır. Bu da Bölge'de daha iyi hizmet veren Turizm İşletme Belgeli konaklama tesislerine giden yerli ve yabancı turist sayısına yansımıştır. 2018 yılında belediye ve turizm belgeli konaklama tesislerine gelen ve geceleleyen yabancı turist sayısında 2002 yılına göre artış sağlanmıştır.

Belediye Belgeli tesislere giden yerli-yabancı turist sayısı 2002 yılında 380 bin iken, 2019 yılında 1 milyon kişiyi geçmiştir. 2002 yılına göre tesise gelen turist sayısında yaklaşık 2,8 kat artış meydana gelmiştir. Aynı dönemlerde geceleme sayısına baktığımızda yerli ve yabancı turist sayısı 568 bin 'den yaklaşık 1 milyon 785 bin 'e çıkmış ve 3,1 kat artış gerçekleşmiştir (Tablo 38).

Turizm Belgeli Konaklama Tesislerinde ise; 2002 yılında 409.629 olan yerli ve yabancı turist sayısı, 2019 yılında yaklaşık 4,8 kat artarak 1.983.163 kişiye ulaşmıştır. Gecelemede de; aynı dönemde yerli yabancı toplam turist sayısı 580.042 yaklaşık 5 kat artarak 2.969.158 bin kişi olmuştur (Tablo 39).

Tablo 38: Belediye Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2019)

İller	Tesis Geliş Sayısı 2002			Geceleme Sayısı 2002			Tesis Geliş Sayısı 2007			Geceleme Sayısı 2007			Tesis Geliş Sayısı 2019			Geceleme Sayısı 2019		
	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli
Adıyaman	24 771	7 461	17 310	46 173	17 317	28 856	52 190	7 235	44 955	54 461	7 708	46 753	106 917	2 343	104 574	174 778	3 706	171 072
Batman	14 655	27	14 628	14 655	27	14 628	6 460		6 460	6 460		6 460	62 936	3 207	59 729	95 196	3 963	91 233
Diyarbakır	112 057		112 057	224 107		224 107	359 286	8 485	350 801	367 980	14 811	353 169	111 979	3 644	108 335	190 549	5 169	185 380
Gaziantep	57 774	3 920	53 854	72 353	5 838	66 515	85 254	7 147	78 107	153 385	14 347	139 038	160 320	13 578	146 742	207 124	18 080	189 044
Kilis	6 335	1 200	5 135	8 060	1 742	6 318	4 586	553	4 033	5 961	841	5 120	31 030	4 262	26 768	69 965	7 385	62 580
Mardin	658	118	540	697	157	540	40 771	2 830	37 941	58 350	7 856	50 494	203 503	9 217	194 286	301 563	14 211	287 352
Siirt	11 680	119	11 561	15 603	201	15 402	15 272	97	15 175	20 889	189	20 700	19 206	153	19 053	25 746	244	25 502
Şanlıurfa	129 038	9 468	119 570	151 283	11 298	139 985	129 572	7 298	122 274	151 076	9 699	141 377	354 579	10 600	343 979	640 966	18 730	622 236
Şırnak	23 737	531	23 206	35 770	1 164	34 606	32 766	1 717	31 049	44 715	3 979	40 736	33 672	409	33 263	79 208	1 092	78 116
GAP	380 705	22 844	357 861	568 701	37 744	530 957	726 157	35 362	690 795	863 277	59 430	803 847	1 084 142	47 413	1 036 729	1 785 095	72 580	1 712 515
Türkiye	11 706 269	3 249 837	8 456 432	22 929 843	9 901 035	13 028 808	16 942 511	4 802 653	12 139 858	37 179 253	17 651 942	19 527 311	24 752 385	7 919 378	16 883 007	52 138 079	20 629 646	31 508 433
GAP/ Türkiye %	3,3	0,7	4,2	2,5	0,4	4,1	4,3	0,7	5,7	2,3	0,3	4,1	4,4	0,6	6,2	3,4	0,4	5,4

Kaynak: TÜİK, 2020

Tablo 39: Turizm Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2019)

İller	Tesis Geliş Sayısı 2002			Geceleme Sayısı 2002			Tesis Geliş Sayısı 2007			Geceleme Sayısı 2007			Tesis Geliş Sayısı 2019			Geceleme Sayısı 2019		
	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli
Adıyaman	29 431	9 457	19 974	33 910	11 966	21 944	60 368	5 659	54 709	61 180	6 471	54 709	114 954	1 742	113 212	153 615	2 188	151 427
Batman	51 145	1 584	49 561	74 957	4 415	70 542	36 701	347	36 354	67 552	587	66 965	96 130	10 500	85 630	156 720	17 135	139 585
Diyarbakır	98 465	7 591	90 874	139 553	14 721	124 832	166 884	8 067	158 817	217 050	14 581	202 469	424 717	38 317	386 400	621 992	56 455	565 537
Gaziantep	155 750	17 927	137 823	224 089	33 830	190 259	266 515	26 686	239 829	382 407	43 702	338 705	725 108	125 917	599 191	1 087 601	216 343	871 258
Kilis							2 400	112	2 288	3 723	156	3 567	7 887	679	7 208	13 780	1 585	12 195
Mardin	21 872	1 712	20 160	24 600	2 272	22 328	91 661	7 401	84 260	98 704	8 790	89 914	206 873	18 619	188 254	306 029	25 142	280 887
Siirt													27 888	76	27 812	50 784	88	50 696
Şanlıurfa	36 913	5 574	31 339	59 750	8 866	50 884	48 477	3 171	45 306	65 090	6 318	58 772	272 766	13 474	259 292	416 367	21 028	395 339
Şırnak	16 053	317	15 736	23 183	384	22 799	4 916		4 916	4 916		4 916	106 792	3 423	103 369	162 270	5 054	157 216
GAP	409 629	44 162	365 467	580 042	76 454	503 588	677 922	51 443	626 479	900 622	80 605	820 017	1 983 115	212 747	1 770 368	2 969 158	345 018	2 624 140
Türkiye	17 788 300	9 871 594	7 916 706	58 514 943	43 312 498	15 202 445	26 832 851	14 794 270	12 038 581	78 788 057	56 539 898	22 248 159	56 114 377	30 934 386	25 179 991	159 148 984	112 178 562	46 970 422
GAP/ Türkiye%	2,3	0,4	4,6	1,0	0,2	3,3	2,5	0,3	5,2	1,1	0,1	3,7	3,5	0,7	7,0	1,9	0,3	5,6

Kaynak: TÜİK, 2020

6.5.2. Kùltür

Kùltür, bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Topluma bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür.

Tarih öncesi çağlardan başlamak üzere bir çok uygarlığın izlerini taşıyan ve Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, şanlıurfa-Göbeklitepe ile arkeoloji açısından en eski tapınağı bünyesinde barındırırken, Hz. İbrahim'in doğduğu mağara, Mardin, Siirt ve şırnak'ta üç büyük dine ait kùltür varlıklarıyla inanç, Halfeti ile dođa, Sođmatar ile gizem, UNESCO Dünya Kùltür Mirasında yer alan ve dünyanın sekizinci harikası Adıyaman-Nemrut ile görsel şölen, Harran, Zeugma, Haleplibahe ile kùltür mozaiğinin renklerini sunmaktadır.

Anadolu uygarlıklarının gelişmesinde tartışmasız önemli bir yeri olan Mezopotamya'nın parçası olan Güneydoğu Anadolu, tarihsel geçmişini günümüze kadar kalan sivil ve dini mimarlık örnekleri, sit alanları ve ticaret yapıları ile kanıtlamaktadır.

6.6. Kırsal ve Kentsel Altyapı

GAP Bölgesi'ndeki hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle kentsel alanlarda altyapı problemleri gün geçtikçe ağırlaşmakta ve birçok sosyo-ekonomik soruna neden olmaktadır. Kırsal alandaki yaşam koşullarının güçlüğu ve kentlerin çekim gücü insanları göç etmeye yönelten sebeplerin başında gelmektedir. Hızlı kentleşme kentler üzerindeki baskıyı artırmakta ve daha geniş kitleleri çevre sorunlarıyla yüz yüze bırakmaktadır. Bu nedenle bölge şehirleri, gerekli kentsel planlama hizmetlerinin verilmediği çok geniş alanlara yayılmış durumdadır. Özellikle büyük şehirlerin etrafında oluşan gecekondü türü yerleşimlerde sorunlar daha da ağırlaşmakta, çevreyle ilgili altyapı ve hizmet sunumu ise giderek artan talebi karşılayamamaktadır.

GAP Bölgesi'nde 2018 yılı itibarıyla 9 il ve bu illere bağlı 122 belediye mevcut olup, Gaziantep, Diyarbakır, Mardin ve şanlıurfa "Büyükşehir Belediyesi"dir.

Bölge'de 2002 yılında içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen belediye sayısı 185, 2008 yılında 190 ve 2016 yılında 122'dir. Bu belediyelerin hizmetinden yararlanan nüfus ise sırasıyla 4,5 milyon, 5,2 milyon ve 7,6 milyondur. GAP Bölgesi'nde 2002 yılında 4 olan içmesuyu arıtma tesisi 2008 yılında 7 ve 2016 yılında 13'e çıkmıştır.

6.7. Eğitim Sektörü

Bölgede 2009-2010 eğitim-öğretim yılında brüt okullaşma oranı okul öncesi eğitimde (4-5 yaş) Siirt (%44,97), Kilis (%45,68) ve şanlıurfa (%63,88) hariç Türkiye (%38,55) ortalamasının altındadır. 2018-2019 eğitim döneminde Diyarbakır (%65,7), Kilis (%63,7) ve Batman (%58,0) hariç diğer iller %57,6 olan Türkiye ortalamasının altındadır (Tablo 40).

Tablo 40: Okul Öncesi Okullaşma Oranı**Okul Öncesi Eğitimde Okullaşma Oranı% ⁽¹⁾**

İller	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019
Adıyaman	31,49	37,42	39,98	43,05	35,63	44,46	45,65	47,42	54,1	54,4
Batman	32,85	32,77	32,31	35,28	30,85	36,91	36,67	49,12	58,0	59,8
Diyarbakır	36,66	39,21	39,18	40,06	33,51	39,97	39,63	43,37	64,9	65,7
Gaziantep	24,41	25,14	28,72	33,59	29,57	36,49	39,63	43,28	49,1	48,6
Kilis	45,68	40,53	38,78	46,36	38,04	44,71	55,24	70,58	63,3	63,7
Mardin	28,60	25,51	30,19	31,69	27,72	36,12	37,62	39,79	48,8	48,0
Siirt	44,97	46,52	51,50	50,05	42,36	52,29	51,98	51,87	55,4	56,9
Şanlıurfa	63,88	67,47	52,00	44,73	33,97	38,80	37,47	37,32	46,0	42,9
Şırnak	29,50	29,64	30,14	33,93	28,17	33,61	32,34	38,74	55,4	52,7
Türkiye	38,55	43,10	44,04	44,04	37,94	46,83	49,27	52,08	57,6	57,9

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2020

(1):4-5 yaş bürüt okullaşma oranıdır

2018-2019 öğretim yılında; İlkokul ve Ortaokul 'da okullaşma oranı illerde Türkiye ortalamasının üzerindedir.

2018-2019 öğretim yılında Ortaöğretimde (Lise) Bölgede yer alan illerde okullaşma oranı Türkiye ortalamasının altındadır. (Tablo 41).

Tablo 41: İlkokul, Ortaokul ve Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (2014-2019)

İller	İlkokul				Ortaokul				Ortaöğretim (Lise)			
	2014-15	2015-16	2017-18	2018-19	2014-15	2015-16	2017-18	2018-19	2014-15	2015-16	2017-18	2018-19
Adıyaman	101,85	99,73	96,2	97,1	106,11	104,95	102,1	99,6	109,53	112,68	105,4	105,3
Batman	105,57	103,18	98,7	99,2	105,51	105,79	105,4	103,4	102,31	105,92	98,0	97,8
Diyarbakır	105,98	103,92	100,2	100,5	107,26	106,73	103,5	102,4	94,34	96,13	91,8	91,5
Gaziantep	102,66	100,58	97,8	99,4	105,83	105,79	102,2	101,3	92,85	96,38	99,1	100,0
Kilis	100,64	99,77	97,5	98,4	104,62	102,67	100,7	98,1	101,48	102,60	101,3	100,2
Mardin	106,64	104,76	100,7	100,9	104,31	103,40	104,0	103,2	91,55	94,42	89,2	90,0
Siirt	107,81	105,66	102,9	101,9	108,45	106,29	103,9	100,9	94,18	95,28	88,7	88,7
Şanlıurfa	109,29	107,42	103,2	102,7	109,41	107,73	105,0	104,0	82,13	84,53	79,3	80,1
Şırnak	110,40	108,36	104,4	100,8	105,08	105,04	106,3	105,7	94,58	90,42	84,7	85,3
Türkiye	101,10	99,19	96,9	98,4	107,12	107,13	102,5	100,3	107,36	109,85	108,4	108,9

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2020

2015-2016 eğitim-öğretim yıllarında ilkokulda derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye genelinde 22 iken, GAP Bölgesi'nde ise 28 olmuştur. 2018-2019 öğretim yılında ise Türkiye genelinde derslik başına düşen öğrenci sayısı 24 iken GAP Bölgesi'nde yine 30'da kalmıştır. Siirt ve Adıyaman illeri hariç tüm illerde derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye ortalamasının üzerindedir (Tablo 42).

Tablo 42: İlkokulda Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı

İller	İlkokul								
	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı
	2015-2016			2017-2018			2018-2019		
Adıyaman	50 648	1 921	26	49 334	2 044	25	49 158	2 190	23
Batman	60 970	2 731	22	54 296	2 818	26	54 485	2 924	26
Diyarbakır	165 394	6 474	26	150 651	6 380	30	153 203	6 420	30
Gaziantep	187 295	5 811	32	196 178	6 231	32	210 535	6 255	35
Kilis	10 806	431	25	15 447	519	25	17 588	527	29
Mardin	82 667	3 523	23	77 404	3 562	28	79 126	3 308	29
Siirt	35 519	1 675	21	30 788	1 895	22	30 350	1 836	23
Şanlıurfa	231 810	7 550	30	233 829	7 431	34	246 673	8 930	32
Şırnak	60 872	1 108	55	51 418	1 769	31	51 577	1 834	29
GAP	885 981	31 224	28	859 345	32 649	30	892 695	34 224	30
Türkiye	5 360 703	246 090	22	5 104 599	252 273	24	5 267 378	256 989	24

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2020

2014-2015 eğitim-öğretim yılında ortaöğretimde derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye genelinde 38 iken, 2018-2019 yılı itibariyle 18 birimlik iyileşme sağlanarak 20'ye gerilemiş, Bununla birlikte GAP Bölgesi'nde ise 46 iken 24 birim iyileşerek 22'ye düşmüştür. Gerek nüfus artış hızının yüksek olması gerekse yeni eğitim sistemine geçilmesi de(4+4+4) tüm eğitim kademelerinde derslik ihtiyacını artırmıştır (Tablo 43).

Tablo 43: Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı

İller	Ortaöğretim (Genel+Mesleki)								
	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı
	2014-2015			2016-2017			2018-2019		
Adıyaman	56 253	1 356	41	52 766	1 757	23	51 368	1 839	22
Batman	57 374	1 159	50	57 089	1 786	23	55 727	1 889	22
Diyarbakır	141 241	2 390	59	138 467	3 997	25	136 178	4 504	22
Gaziantep	144 931	2 820	51	162 319	4 955	25	162 408	5 225	23
Kilis	10 617	321	33	11 775	412	22	12 470	413	24
Mardin	70 763	1 589	45	68 532	2 363	21	69 001	2 304	22
Siirt	30 460	739	41	147 541	5 660	20	28 782	1 014	19
Şanlıurfa	143 541	3 900	37	28 878	961	20	151 304	5 718	20
Şırnak	46 075	909	51	43 041	1 575	20	44 900	1 469	22
GAP	701 255	15 183	46	710 408	23 466	22	712 138	24 375	22
Türkiye	5 691 071	151 661	38	5 689 427	204 268	21	5 649 594	214 487	20

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2020.

6.8. Sağlık Sektörü

Bölge’de sağlık alanında fiziki ve beşeri altyapı önemli ölçüde geliştirilmiştir. Yatak sayısının artırılmasıyla birlikte hastanelerde nitelikli oda sistemine geçilmiş; sağlık hizmetlerinin sunumu yaygınlaştırılmış ve kalitesi yükseltilmiş, buna bağlı olarak temel sağlık göstergelerinde son derece önemli iyileşmeler kaydedilmiştir. Bölge’de 2007 yılında 96 hastane ve toplam 9.980 yatak mevcut iken, 2018 yılında hastane sayısı 130, yatak sayısı 20.541 olmuştur. On bin kişiye düşen hasta yatağı sayısı da 13,9’dan 23,2’ye yükselmiştir. Aynı yıllar itibariyle ülke geneli ile Bölge’deki gelişim karşılaştırıldığında ülke genelindeki artışın hastane sayısında %20,3, yatak sayısında %52,5; GAP Bölgesi’nde ise sırasıyla %35,4 ve %105,8 olduğu görülmektedir. (Tablo 44).

Tablo 44: GAP Bölgesi ve Türkiye’de Hastane ve Yatak Sayısı (2007, 2018)

İller	Hastane Sayısı 2007					Yatak Sayısı 2007					10.000 Kişiye Düşen Yatak
	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer(1)	Toplam	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer(1)	Toplam	
Adıyaman	8				8	733				733	12,6
Batman	6	5			11	332	353			685	14,5
Diyarbakır	11	6	1		18	1 398	237	1 044		2 679	18,3
Gaziantep	10	7	1		18	1 761	400	708		2 869	18,4
Kilis	3				3	182				182	15,4
Mardin	10				10	465				465	6,2
Siirt	6	2			8	364	54			418	14,3
Şanlıurfa	13	1	1		15	1 405	19	238		1 662	10,9
Şırnak	5				5	287				287	6,9
GAP	72	21	3		96	6 927	1 063	1 990		9 980	13,9
Türkiye	848	365	56	6	1 275	112 037	17 397	30 978	1 688	162 100	23,0
GAP/Türkiye (%)	8,5	5,8	5,4		7,5	6,2	6,1	6,4		6,2	
İller	Hastane Sayısı 2018					Yatak Sayısı 2018					10.000 Kişiye Düşen Yatak
	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer(1)	Toplam	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer(1)	Toplam	
Adıyaman	10	2	-	-	12	1 107	197	-	-	1 304	20,9
Batman	6	5	-	-	11	660	640	-	-	1 300	21,7
Diyarbakır	18	8	1	-	27	2 590	821	1 218	-	4 629	26,7
Gaziantep	9	19	1	1	30	2 578	2 319	990	128	6 015	29,7
Kilis	2	-	-	-	2	321	-	-	-	321	22,5
Mardin	9	3	-	-	12	1 134	312	-	-	1 446	17,4
Siirt	6	3	-	-	9	627	231	-	-	858	25,9
Şanlıurfa	13	6	1	-	20	2 887	486	664	-	4 037	19,8
Şırnak	7	-	-	-	7	631	-	-	-	631	12
GAP	80	46	3	1	130	12 535	5 006	2 872	128	20 541	23,2
Türkiye	889	575	68	2	1 534	139 651	49 868	42 066	328	231 913	28,3
GAP/Türkiye (%)	9,0	8,0	4,4	50,0	8,5	9,0	10,0	6,8	39,0	8,9	

Kaynak: Bölgesel İstatistikler TÜİK, 2020

(1) "Diğer" grubu altında Belediyelere ait sağlık kurumlarının yatak sayıları kapsamıştır. Ayrıca, Milli Savunma Bakanlığı'na ait hastanelerdeki yatak sayıları da bu gruba dâhil edilmiştir.

Bölge'deki uzman hekim sayısı %89,1 oranında artarak 2.916'dan 5.513'e ulaşmıştır. 2007 yılında ülkedeki uzman hekimlerin %5,4'ü, pratisyen hekimlerin ise %8,3'ü GAP Bölgesi'nde çalışırken 2018 yılında bu oranlar sırasıyla %6,7 ve %11,0'a yükselmiştir (Tablo 45).

Tablo 45: GAP Bölgesi'nde Sağlık Personeli Sayıları (2007-2018)

2007 Yılı									
İller	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Asistan Hekim	Toplam Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Sağlık Memuru(1)	Hemşire	Ebe
Adıyaman	192	289		481	57	117	604	520	378
Batman	235	179		414	43	105	545	458	205
Diyarbakır	828	631	314	1 773	168	322	1 247	1 684	851
Gaziantep	790	633	286	1 709	176	408	1 215	1 780	819
Kilis	44	56		100	8	32	128	88	86
Mardin	186	258		444	57	104	478	512	267
Siirt	113	118		231	20	58	251	260	117
Şanlıurfa	436	544	150	1 130	108	292	1 029	1 245	633
Şırnak	92	174		266	26	50	245	180	111
GAP	2 916	2 882	750	6 548	663	1 488	5 742	6 727	3 467
Türkiye	54 439	34 559	19 404	108 402	19 278	23 977	79 441	94 661	47 175
GAP/Türkiye (%)	5,4	8,3	3,9	6,0	3,4	6,2	7,2	7,1	7,3
2018 Yılı									
İller	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Asistan Hekim	Toplam Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Sağlık Memuru(1)	Hemşire	Ebe
Adıyaman	394	408	91	893	173	193	1 440	1 340	557
Batman	370	348	-	718	97	163	1 182	1 195	371
Diyarbakır	1 228	953	472	2 653	406	438	3 037	3 684	1 030
Gaziantep	1 587	959	361	2 907	507	681	3 225	4 188	1 169
OKilis	121	156	-	277	37	53	462	419	150
Mardin	415	503	3	921	157	235	1 432	1 376	537
Siirt	168	210	1	379	50	89	626	708	186
Şanlıurfa	1 017	1 070	168	2 255	326	578	2 527	3 071	1 040
Şırnak	213	237	5	455	83	104	624	661	232
GAP	5 513	4 844	1 101	11 458	1 836	2 534	14 555	16 642	5 272
Türkiye	82 894	44 053	26 181	153 128	30 615	32 032	177 409	190 499	56 351
GAP/Türkiye (%)	6,7	11,0	4,2	7,5	6,0	7,9	8,2	8,7	9,4

Kaynak: Bölgesel İstatistikler TÜİK, 2020

(1) İlk Acil Yardım (Acil Tıp), Sağlık, Anestezi, Çevre Sağlığı, Diş Protez, Laboratuvar, Ortopedi, Röntgen, Diş, Fizik Tedavi, Kalp Akciğer Pompa, Patolojik Anatomi, Odyometri, Protez, Toplum Sağlığı branşlarında çalışan tekniker ve teknisyenleri içermektedir.

Not: MSB'ye bağlı kurum ve kuruluşlarda çalışan sağlık personeli sayıları dâhil değildir

7. GAP EYLEM PLANI KAPSAMINDAKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER

GAP yatırımlarına; 1990-2019 döneminde 2020 yılı fiyatlarıyla merkezi bütçeden toplam 190,8 milyar TL kaynak ayrılmış, 165,3 milyar TL harcama yapılmıştır. Bunun 137,4 milyar TL'si 2003-2019 döneminde tahsis edilmiştir. 2008-2018 Eylem Planları döneminde 110,3 milyar TL tahsis edilmiştir. Bölge yatırımlarının merkezi bütçe içindeki payı önceki yıllarda yüzde 7 düzeyinde iken, 2003-2018 dönemi ortalaması %9,5 olmuştur. Eylem Planları döneminde ise bu oran %11,2'lere kadar yükselmiştir 2019 yılında GAP Bölgesi'ne toplam 6,5 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

Eylem Planlarıyla birlikte proje hızlanmış, ülke ekonomisine katkısı artmış ve Bölge'nin sosyal, ekonomik ve altyapı göstergelerini iyileştirmiştir.

- GAP Bölgesi'nden yapılan ihracat 2002 yılında 689 milyon dolar iken 2007 yılında 3,3 milyar dolara, 2019 yılında ise 9,2 milyar dolara ulaşmıştır. Bölgeden yapılan ihracatın ülke ihracatı içindeki payı yüzde 2'den sırasıyla yüzde 3,1 ve 5,3'e yükselmiştir.
- Ekonomideki gelişme Bölge'deki işsizlik oranının düşmesiyle de kendini göstermiştir. 2008 yılında yüzde 15,8 olan işsizlik oranı 2012 yılında yüzde 12,4'e kadar gerilemiş, ancak 2013-2014 yıllarında Türkiye genelinde yaşanan işsizlik oranındaki artış 2016 yılında da devam etmiştir. Bu durum Bölge'ye de yansımıştır. 2016 yılında işsizlik oranı 18,7'e çıkmıştır. 2019 yılı sonunda işsizlik %22,4 olarak gerçekleşmiştir. İşgücüne katılma oranı 2008 yılında %35,7, 2012 yılında % 35,2 ve 2019 yılında ise %46,1 olmuştur. İstihdam oranı da 2008 yılında %30,1, 2012 yılında %30,8 ve 2019 yılında %35,7 olarak gerçekleşmiştir.
- 2002 yılında toplam 872 milyon TL yatırım tutarı, 155 belge ve 8.753 olan istihdam öngörülmüştür. 2012 yılında yayınlanan Yeni Teşvik Yasası ile önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu çerçevede 2013 yılında sırasıyla 6.851 milyon TL sabit yatırım, 707 belge, 36.528 istihdam, 2014 yılında da 6.940 milyon TL sabit yatırım, 532 belge, 23.939 istihdam, 2019 yılında ise 752 belge ile 10.325 milyon TL sabit yatırım ve 50.200 istihdam öngörülmüştür.
- 2019 yılı sonu itibariyle Fırat ve Dicle Havzası'nda toplam 571.591 ha alan sulamaya açılmıştır. Eylem Planı hedefi olan 1.060 bin ha alana göre ise sulama projelerinin %54'ü işletmeye alınmıştır.
- Ana kanal inşaatlarıyla birlikte ikincil sulama şebekelerinin proje ve inşaat çalışmalarına hız verilmiştir.
- 1.263,6 km'si Eylem Planı döneminde olmak üzere toplam 1.497,1 km ana kanal hizmete hazır hale getirilmiştir. İhale ve yapım aşamasında olan sulama şebekeleri bitirildikçe sulamaya açılan alan miktarı da hızla artacaktır.
- GAP'ın kilit yapılarından birisi olan, 235 bin hektar alanı sulayacak Silvan Barajı'nın inşaatına 2013 yılında başlanmış ve %66'sı tamamlanmıştır. Proje kapsamındaki Pamukçay, Kuruçay ve Başlar barajları tamamlanmış, Ambar Barajı'nın fiziki gerçekleştirilmesi %97 olmuştur.
- Gaziantep Ardıl Barajı ve Sulaması tamamlanmıştır.

- Baraj inşaatlarına Adıyaman Koçali %43, Çetintepe %60, Gaziantep Doğanpınar %98, Kilis Musabeyli %50, Diyarbakır Ergani %100 ve Kale %60 fiziki gerçekleşme ile devam edilmektedir.
- Sulama projeleriyle eş zamanlı yürütülen arazi toplulaştırması ve tarla içi geliştirme projeleri ile 2 milyon 490 bin hektar alanda çalışmalar tamamlanmıştır. Bu çalışma dünyanın tek seferde yapılan en büyük toplulaştırmasıdır. Ana kanal, yedek kanal ve diğer kanalların geçtiği arazilere devlet tarafından kamulaştırma maliyeti ödenmediğinden dolayı 2,5 milyar TL tasarruf edilmiştir.
- GAP kapsamında bugüne kadar 13 Hidroelektrik Santrali (HES) ve 18 baraj tamamlanmıştır.
- Ülkemizin en temel ihtiyaçlarından biri olan enerji GAP'ın kilit unsurlarındandır. GAP kapsamındaki büyük baraj ve hidroelektrik santralleri tamamlanmıştır. GAP enerji yatırımlarında % 91,2 düzeyinde fiziki gerçekleşme sağlanmıştır.
- Her yıl ülke genelinde üretilen hidroelektrik enerjinin yaklaşık yarısı GAP'tan sağlanmaktadır. GAP kapsamında bitirilen 13 HES'in işletmeye alınışından 2018 yılı sonuna kadar 473,3 milyar kilovat-saat elektrik enerjisi üretilmiş olup, üretilen bu enerjinin parasal değeri 28,4 milyar ABD Doları'dır (1kWh=6 cent).
- Bölgeye doğalgaz arzı sağlayacak beş boru hattı inşaatından dördü tamamlanmıştır.
- Siirt, Batman, Kilis ve Mardin illeri ile Bismil, Silvan, Beşiri, Kozluk, Kurtalan ilçelerine ve Adıyaman-Kâhta ilçesine doğal gaz arzı sağlanmıştır.
- 2003 yılı öncesinde 98 km olan otoyol ağı 294 km'ye ulaşmıştır.
- GAP Bölgesi'nde 8 havaalanı ile tüm illerin hava ulaşımı sağlanmıştır. Plan döneminde Şırnak havaalanı hizmete açılmıştır.
- Batman, Adıyaman, Mardin ve Diyarbakır havaalanı terminal binaları tamamlanmıştır.
- Eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmalarla okullaşma oranlarında önemli artışlar kaydedilmiştir. İlköğretimde 2007-2008 eğitim öğretim yılında derslik başına düşen öğrenci sayısı 44 iken on dört birim iyileşerek 2018-2019 eğitim öğretim yılında 30'a düşmüştür.
- 2008-2018 döneminde okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretimde toplam 31.983 derslik oluşturulmuştur.
- 2008-2018 döneminde 10.200 öğrenci kapasiteli 15 adet yurt inşaatı tamamlanmıştır. Ayrıca, 2015-2018 döneminde kiralama yöntemi ile 16.517 kişilik olmak üzere toplam 26.717 kişilik bir kapasite oluşturulmuştur.
- Bölge üniversitelerinde üç teknopark faaliyete geçmiştir.
- 2002 yılında 63 hastane ve toplam 8.223 yatak mevcut iken, 2018 yılında hastane sayısı 130'a, yatak sayısı 20.541'e yükselmiştir.
- On bin kişiye düşen hasta yatağı sayısı 12,4'ten 23,2'ye yükselmiştir.
- Toplam hekim sayısı 2002 yılında 4.430 iken 2018 yılında 11.458'e ulaşmıştır.
- GAP Eylem Planı ile birlikte ilk olarak GAP illerinde Sosyal Destek Programı (SODES) uygulanmaya başlanmıştır. SODES kapsamında desteklenen 3.693 projeye 1.147 milyar TL kaynak aktarılmıştır.

- Yine Eylem Planı ile birlikte ilk olarak uygulamaya konulan Cazibe Merkezleri Destekleme Programı (CMDP) Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep'te devam etmektedir. Söz konusu programa 2018 sonuna kadar 450 milyon TL kaynak aktarılmıştır.
- Bölgenin sosyal anlamda gelişimini destekleyici, her kesimden insanımızın sportif faaliyetlerini gerçekleştirebileceği spor salonları ve yüzme havuzları yapılmış/yapılmaya devam etmektedir. 2008-2018 döneminde 28.550 seyircilik 26 adet spor salonu, 10 adet futbol sahası ve 7 adet kapalı yüzme havuzu tamamlanarak hizmete açılmıştır. Bu kapsamda Diyarbakır'da 7.500, Şanlıurfa'da 5.000, Mardin'de 2.300, Adıyaman'da 2.500, Siirt'te 2.500 seyirci kapasiteli kapalı spor salonları bitirilmiş ve hizmete sunulmuştur. Batman, Diyarbakır ve Gaziantep stadyumları tamamlanmıştır.
- Toplumun kırılgan kesimlerinin ihtiyaç duyduklarında sağlıklı ve güvenli bir yaşam sürebilecekleri bakım ve sosyal koruma, sosyal hizmet, engelsiz yaşam ve gençlik merkezleri gibi 65 sosyal kurum 2008-2018 döneminde hizmete açılmıştır.
- Ayrıca, GAP'a bağlı Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) sayısı 48'e ulaşmıştır.
- 2003-2018 döneminde GAP illerinde 83.750 konutluk uygulama yürütülmüştür, 74.332 konut tamamlanmış 9.418 konutun inşaat ve proje işleri devam etmektedir.
- Bölgedeki tüm illerin içme suyu sorunu giderilmiştir.

Tablo 46: Bölge'deki Değişimler (2002-2007-2012-2019)

	2002		2007		2012		2019	
	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye
Nüfus (milyon)	6,6 ⁽¹⁾	67,8 ⁽¹⁾	7,1	70,5	7,9	75,6	8,9	83
Nüfus Artış Hızı (binde)	24.8 ⁽¹⁾	18.2 ⁽¹⁾	24.8	13,1	18,0		14,32	13,94
Net Göç	-	-	-55 783	-	-60 343	-	-55 391	-
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	88 ⁽¹⁾	88 ⁽¹⁾	95	92	106	98	119	108
Hane Halkı Büyüklüğü (kişi)	6.5 ⁽¹⁾	4,5	6.3 ⁽⁵⁾	4,0 ⁽⁵⁾	5,9	3,7	4,7	3,4
Bebek Ölüm Hızı (Binde)	42 ⁽¹⁾	43 ⁽¹⁾	17.5 ⁽²⁾	13,9	15,6	11,6	12,9	9,1
Sulamaya Açılan Alan (ha)	198 854	-	272 972	-			571 591	-
Ana Kanal (km)		-	233.4	-			1 497,1	-
Karayolu Uzunluğu (km)	5 616	61.368	5 965	61 912	6 115	63 822	6 264	65 171
Otoyol (km)	63	1 775	203	1 908	294	2 001	294	3 060
OSB Sayısı	7	65	8	177	16	249	24	342
KSS Sayısı	22	403	25	403	35	469	39	480
Okullaşma Oranı (%)								
- Okulöncesi Eğitim	3.0	9,8	34.6	31,2	44,1	38,1	45,9	54,6
- İlköğretim	94.1	98,0	94.8	97,4	98,5	97,3	103,3	101,7
- Ortaöğretim	27.3	36,9	57.8	87,6	78,2	96,8	92,7	110,6
Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı (Ortaöğretim)	50 ⁽³⁾	41	46	39	38	30	22	20
Üniversite Sayısı (adet)	3	72	9	101	9	163	12	208
Üniversite Öğrenci Sayısı (kişi)	34 850	1 882 630	45 803	2 484 794	120 580	4 923 940	177 883 ⁽⁶⁾	7 740 502 ⁽⁶⁾
Hastane Sayısı	75	1 114	96	1 275	120	1 483	130 ⁽⁶⁾	1 534 ⁽⁶⁾
Yatak Sayısı	8 488	148 571	9 980	162 100	15 682	200 072	20 541 ⁽⁶⁾	231 913 ⁽⁶⁾
On Bin Kişiye Düşen Yatak	13.0	23.6	13.9	23	19,7	26,5	23,3 ⁽⁶⁾	28,3 ⁽⁶⁾
Uzman Hekim Sayısı	1 863	45 457	2 916	54 439	4 838	70 103	5 513 ⁽⁶⁾	82 894 ⁽⁶⁾
Toplam Hekim Sayısı	4 430	91 949	6 548	108 402	9 644	129 772	11 458 ⁽⁶⁾	153 128 ⁽⁶⁾
İstihdam	-	-	1 258 ⁽⁵⁾	21 194 ⁽⁵⁾	1 539	24 821	50 200	209 717
İşgücüne Katılma Oranı(%)	-	-	35.7 ⁽⁵⁾	46.9 ⁽⁵⁾	35,2	50,0	46,1	53,0
Teşvik Belgesi Sayısı (adet)	155	2 654	143	2 249	498	4 098	752	5 667
Teşvik Değeri (milyon TL)	872	11 668	519	20 202	4 977	62 432	10 325	153 855
İhracat (Milyon USD)	689	36 059	3 287	107 272	8 061	152 462	9 157	171 466
İthalat (Milyon dolar)	773	51 554	2 771	170 063	5 619	236 545	5 334	202 704

(1) 2000 (2) 2009 (3) 2004 (4) 2015 (5)2008 (6)2018

8. SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayalı bir program olarak planlanan, daha sonra entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşen GAP, bugün çok sektörlü, sürdürülebilir insani gelişmeye dayalı, Bölge'nin rekabet gücünü artırmayı, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi güçlendirmeyi hedefleyen, entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır. GAP, hazırlandığı dönem dikkate alındığında, bugün ağırlıklı olarak vurgulanan yenilikçi yaklaşımları da içeren vizyoner bir bakış açısıyla planlanmıştır.

Bugüne kadar yapılan yatırımlarla özellikle de 2008-2012 dönemini içeren GAP Eylem Planı ile GAP'ın kilit yatırımları bir bir tamamlanmış; eğitimde, kültür ve turizmde, sağlıkta, şehirleşmede, ulaşımda, tarımda, toplu konutta, kanalizasyon ve içme suyu altyapısında, sosyal destek projelerinde ve diğer tüm alanlarda büyük yollar kat edilmiş, Bölge'nin çehresi değişmiştir. Anne ve bebek ölümlerinde anlamlı düşüşler yaşanmış, okullaşma oranında kayda değer bir yükseliş olmuş, bütün illerde üniversite açılmış, her ilimiz bir havaalanına kavuşmuş, üretimden ihracata, istihdamdan sosyal göstergelere kadar her alanda önemli aşamalar kaydedilmiştir.

Ülkemizin en temel ihtiyaçlarından biri olan enerji GAP'ın kilit unsurlarındandır. Bölge'nin enerji üretim değeri tüketim değerinden büyüktür. Bunu devam ettirmek için stratejik öneme sahip birçok proje uygulanarak enerji kapasitesi sürekli geliştirilmektedir.

Bölge'deki iller birer cazibe merkezine dönüşmeye başlamıştır. Tarımsal desteklerden kırsal kalkınmaya bitkisel üretimden hayvancılığa kadar tarımın her alanında değişim ve dönüşüm vardır. Oluşturulan sinerji özel sektör yatırımlarına da olumlu yansımıştır. Hem ülkemizin rekabet gücünü geliştirmeye, hem de bölgesel kalkınmayı hızlandırmaya yönelik olarak uygulamaya konulan yeni yatırım teşvik programımız revize edilmiş ve bölgesel kalkınma hedefi daha güçlü hale getirilmiştir.

2008-2012 dönemi için planlanan eylemler önemli ölçüde tamamlanmış olup, büyük ölçekli yatırımların hızlandırıcı etkisini yenilikçi uygulamalarla daha da artırmak amacıyla 2014-2018 dönemini içeren ikinci GAP Eylem Planı hazırlanmış, 30 Aralık 2014 tarihli ve 2014/1 sayılı karar ile Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu'nca onaylanarak uygulamaya konmuştur.

GAP Eylem Planı (2014-2018) kapsamında 5 ana eksen, 115 eylem ve bu eylemlerin altında 494 proje yer almıştır. Bu projelerin uygulanmasından 50'nin üzerinde kamu kurum ve kuruluşu sorumlu kılınmıştır. GAP BKİ 2014 yılında uygulamaya konulan ve 2014-2018 dönemini kapsayan GAP Eylem Planı ile izleme ve koordinasyon görevini yerine getirmiştir.

2014-2018 yıllarını kapsayan GAP Eylem Planı uygulama süresi 2018 yılı sonu itibariyle sona ermiştir.

Kaynakların etkin ve verimli değerlendirilmesi amacıyla, tek yıllık veya münferit projelerin uygulanması yerine; belirlenen bir sektör/temada istikrarlı ve sürekli projelerin uygulanmasının daha yerinde ve faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, stratejik amaç ve hedeflerle sınırları çizilen çerçevede, sektörel operasyonel programlar (SOP) demetinden oluşan GAP Bölge Kalkınma Programı'nın hazırlığına 2019 yılında başlanmıştır.